

SOCRATES

2017, NR. 3 (9)

Rīgas Stradiņa universitātes
Juridiskās fakultātes
elektroniskais juridisko
zinātnisko rakstu žurnāls

Rīga Stradiņš University
Faculty of Law
Electronic Scientific
Journal of Law

Socrates: Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls = Rīga Stradiņš University Faculty of Law Electronic Scientific Journal of Law. Rīga: RSU, 2017, Nr. 3 (9). 107 lpp.

Redkolēģija / Editorial Board

Jānis Gardovskis (vadītājs) – *Dr. habil. med.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Iveta Ozolanta – *Dr. habil. med.*, profesore, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Andrejs Vilks (atb. zin. redaktors) – *Dr. iur.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Vladimirs Eminovs – *Dr. habil. iur.*, profesors, Maskavas Valsts juridiskā universitāte, Krievija
Osvalds Joksts – *Dr. habil. iur.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Viktors Justickis – *Dr. habil. iur.*, profesors, Viļņas Mikola Romera universitāte, Lietuva
Sandra Kaija – *Dr. iur.*, profesore, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Valters Kego (*Walter Kego*) – Zviedrijas Drošības un politikas attīstības institūts, Zviedrija
Ando Leps – *Dr. habil. iur.*, profesors, Tallinas universitāte *Nord*, Igaunija
Jaceks Zeļinskis (*Jacek Zielinski*) – *Dr. habil. sc. pol.*, profesors, Sedlces Dabas un humanitāro zinātņu universitāte, Polija
Alvīds Šakočs (*Alvydas Šakočius*) – *Dr. iur.*, profesors, Lietuvas Militārā akadēmija, Lietuva
Vitolds Zahars – *Dr. iur.*, profesors, Daugavpils Universitāte, Latvija
Natālija Gutorova (*Nataliya O. Gutorova*) – *Dr. iur.*, profesore, Poltavas Tiesību institūts, Jaroslava Gudrā Nacionālā juridiskā universitāte, Ukraina
Vitālijs Paškovs (*Vitaliy M. Paschkov*) – *Dr. iur.*, profesors, Poltavas Tiesību institūts, Jaroslava Gudrā Nacionālā juridiskā universitāte, Ukraina

Redakcijas padome / Editorial Council (Rīgas Stradiņa universitāte)

Jānis Baumanis – *Dr. iur.*, vadošais pētnieks
Jānis Grasis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Osvalds Joksts – *Dr. habil. iur.*, profesors
Aldis Lieljuksis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Sandra Kaija – *Dr. iur.*, profesore
Uldis Ķinis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Andrejs Vilks – *Dr. iur.*, profesors
Tenis Nigulis – Izdevniecības un poligrāfijas nodaļas vadītājs

Visi žurnālā ievietotie raksti ir recenzēti. / All journal articles are reviewed.

Citējot atsauce uz izdevumu ir obligāta. / Upon citing the journal article, reference to the journal is mandatory.

Autoru viedoklis var nesaskanēt ar redakcijas viedokli. / Opinion of authors may not coincide with the editorial views.

Par faktu pareizību atbild autori. / The authors are held responsible for the truthfulness of the facts.

Redaktori / Editors: Indra Orleja un Aija Lapsa (latviešu val.), Jānis Zeimanis (angļu val.)

Korektore / Corrector: Inga Lievīte

Tehniskā redaktore / Technical Editor: Ilze Reitere

Datorgrafiķe / Computer graphic designer: Ilze Stikāne

RSU IPD Nr. 17-242

© Rīgas Stradiņa universitāte, 2017
Dzirčiema iela 16, Rīga, LV-1007

ISSN 2256-0548

Saturs / Contents

Priekšvārds	5
Foreword	6
<i>Giga Abuseridze</i> . Legal Status and Overview of World Trade Organization Disputes Involving Subsidies in the Renewable Energy Sector	7
Pasaules Tirdzniecības organizācijas strīdu, kas saistīti ar subsīdijām atjaunojamās enerģijas nozarē, juridiskais statuss un pārskats (Kopsavilkums)	18
<i>Alimzhan Baurzhanovich Bekmagambetov</i> . Criminological and Criminal Classification of Crimes Connected with Trafficking in Persons in the Republic of Kazakhstan	19
Ar cilvēku tirdzniecību saistīto noziegumu kriminoloģiskā un krimināltiesiskā klasifikācija Kazahstānas Republikā (Kopsavilkums)	29
<i>Jānis Grasis</i> . Nepilsoņu jautājuma risināšanas problemātika no starptautisko tiesību viedokļa	33
Problems of Resolution of Problems with Aliens from the Point of View of International Law (Abstract)	39
<i>Marina Kameņecka-Usova</i> . Mediācija un sporta strīdi	40
Mediation and Sports Disputes (Abstract)	46
<i>Aldona Kipāne</i> . Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā: salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija	48
Innovative Approaches for Development of Criminology in Latvia: Comparative Criminology and Family Criminology (Abstract)	68
<i>Kristīne Ārensona</i> . Transnacionāla krāpšana: starptautiskās tiesiskās sadarbības modernizācijas problēmas	73
Transnational Fraud: International Legal Cooperation Modernisation Problems (Abstract)	83
<i>Aleksandrs Matvejevs</i> . Operatīvās darbības tiesiskā regulējuma problēmas	85
Problems of Investigative Operations Regulation (Abstract)	89

<i>Allars Apsītis, Dace Tarasova. Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību reglamentēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuzņēmuma līgums</i>	91
Adaptation of Lease / Hire Contract in Regulation of Employment Relationship, or Roman Contract of Employment and Roman Contract for Work (Abstract)	105
Autoru alfabētiskais rādītājs / Alphabetic List of Authors	107

Priekšvārds

Lasītāju uzmanībai tiek piedāvāts kārtējais *Socrates* izdevums, kurā ietvertie raksti veltīti starptautisko, civiltiesisko un krimināltiesisko zinātņu problemātikai, atsedzot Latvijas, Gruzijas un Kazahstānas tiesību zinātnieku redzējumu.

Jaunais tiesību zinātnieks no Gruzijas **Giga Abuseridze** (*Giga Abuseridze*) ir apkopojis informāciju par subsīdijām atjaunojamās enerģijas nozarē, to juridisko statusu un domstarpībām šajā jautājumā ar Pasauls Tirdzniecības organizāciju. Kā zināms, arī Latvijā nav vienota viedokļa par atjaunojamiem energoresursiem.

Alimžans Bekmagambetovs (*Alimzhan Baurzhanovich Bekmagambetov*) analizē krimināltiesiskās un kriminoloģiskās problēmas, kuras ir saistītas ar cilvēku tirdzniecību Kazahstānā. Interesanta ir autora pieeja šo noziegumu klasifikācijā.

Latvijā joprojām nozīmīga problēma no starptautisko tiesību viedokļa ir nepilsoņu tiesiskais statuss un to risināšanas iespējas nākotnē. Zinātniski izsvērti šo problēmu analizē **Jānis Grasis**.

Jāatzīst, ka pilnīgi jauna tēma Latvijas tiesību zinātnē ir dažādi sporta tiesību aspekti. Šajā krājumā jaunā tiesību zinātniece **Marina Kameņeckā-Usova** apskata sporta strīdu un mediācijas problēmjaudājumus.

Ne mazāk saistošs un ar jaunu pieeju ir **Aldonas Kipānes** analītiskais raksts par inovatīviem elementiem Latvijas kriminoloģijā, kurā viņa detalizēti pievēršas kriminoloģijas salīdzinošajiem un ģimenes aspektiem. Ģimenes kriminoloģiskie komponenti no šāda skatupunkta līdz šim Latvijā nav aplūkoti.

Aktuālas kriminoloģiska rakstura problēmas analīzei ir veltīts arī **Kristīnes Ārensones** raksts. Noziedzībai, tostarp krāpšanām, globalizācijas apstākļos aizvien izteiktākas kļūst transnacionālas iezīmes, kas nosaka nepieciešamību nodrošināt starptautisko tiesisko sadarbību. K. Ārensone lasītāju uzmanību pievērš sadarbības modernizācijas virzieniem un problēmām.

Noziedzībai globalizācijas apstākļos ir transnacionāls raksturs, turklāt tā kā sociāli tiesiska rakstura parādība kļūst aizvien komplicētāka. Tas nosaka nepieciešamību aizvien biežāk izmantot operatīvās darbības noziedzības apkarošanas jomā. No šī aspekta interesants un saturiski nozīmīgs ir **Aleksandra Matvejeva** raksts, kurš veltīts operatīvās darbības tiesisko problēmu izpētei.

Specifisks, bet noderīgs tiesību vēstures un civiltiesību speciālistiem varētu būt **Allara Apsīša** un **Daces Tarasovas** raksts, kurā aplūkoti nomas jeb ires līguma piemērošanas aspekti darba tiesisko attiecību regulējuma kontekstā, kas ir saistīts ar romiešu tiesībām.

Šajā *Socrates* izdevumā ir iekļautas zinātniskās publikācijas par dažādām tiesību jomām, tāpēc cerams, ka ikviens lasītājs šajā krājumā atradīs ko noderīgu un atbilstošu savām interesēm.

ANDREJS VILKS, *Dr. iur.*, profesors

Foreword

Another issue of *Socrates* has become available for readers' evaluation. This edition encompasses articles which are devoted to the scientific problem of international law, civil law and criminal law, revealing the specific outlook of law scientists from Latvia, Georgia and Kazakhstan.

The young law scientist from Georgia **Giga Abuseridze** has collected the information about subsidies in the renewable energy sector, their legal status and disagreements on the matter with the World Trade Organisation. As known, Latvia also does not possess unanimous opinion about the renewable energy resources.

Alimzhan Baurzhanovich Bekmagambetov analyses criminal law and criminological issues connected with human trafficking in Kazakhstan. The approach to the classification of such crimes by the author is truly interesting.

In Latvia, from an international law point of view, a very topical problem remains the legal status of non-citizens and ways of addressing the issue in the future. Scientifically elaborate approach to the problem analysis has been provided by **Jānis Grasis**.

It must be acknowledged that a novel topic in the Latvian law science has become various sport's law aspects. The young law scientist **Marina Kameņeckā-Usova** has addressed the question of sports disputes' and their mediation tactics.

Not less binding and with an innovative approach is **Aldona Kipāne's** analytical article about the ground-breaking elements in criminology in Latvia, where she provides a detailed comparison of criminology and family aspects. Family criminological components have never been addressed through such a prism in the Republic of Latvia.

Kristīne Ārensone's article also presents analysis of the issue of a topical criminological nature. Criminality, including embezzlement, possesses more and more transnational features due to the ever-increasing globalisation, which calls for urgent need for international legal cooperation. K. Ārensone intrigues readers through addressing modernisation trends and problems of such cooperation approaches.

Criminality in times of globalisation possesses a transnational nature. Moreover, as a socially legal phenomenon it tends to become more and more complex. Therefore, there is a need to more frequently use operational activities in crime prevention. This point of view interestingly and with a meaningful content has been presented in **Aleksandrs Matvejevs'** article, which is devoted to the study of legal operational activities.

Specific yet valuable for law history and civil law scientists may be **Allars Apsītis** and **Dace Tarasova's** article, which discusses aspects of the lease or rental agreement in the context of regulating labour relations, which, however, is connected with the Roman law.

This *Socrates* edition includes scientific articles on different areas of law; therefore, it will provide something useful and relevant that will suit every reader's taste.

ANDREJS VILKS, *Dr. iur.*, Professor

Legal Status and Overview of World Trade Organization Disputes Involving Subsidies in the Renewable Energy Sector

Giga Abuseridze

*Rīga Stradiņš University,
Doctoral Study Programme
“Legal Science”, Georgia
giga.abuseridze@yahoo.com*

Abstract

This article is divided in several sections. The first one offers an overview of the disputes of the World Trade Organisation involving subsidies in the renewable energy sector. The second one focuses on the recent decisions reached in Canada-Renewable Energy and Legal Analysis of the Renewable Energy Decision.

Keywords: World Trade Organisation, renewable energy, dispute settlement body, feed in tariff.

Introduction

So far, the Dispute Settlement Body (DSB) of the World Trade Organisation (WTO) has been presented with a few disputes regarding renewable energy, while none has been presented in relation to a measure supporting fossil fuels and especially oil. On the other hand, several disputes concern export and local content subsidies. The finding and conclusion reached by the WTO panel and Appellate Body in these cases can surely help clarify the WTO's approach towards such types of governmental support. What can be concluded from the analyses below is that both the panel and Appellate Body have interpreted the rules quite narrowly, so as not to leave much space to state's policies in favour of renewable. This is despite the inarguable evolution of the WTO case law towards its deep and final objectives represented by the WTO preamble when it comes

to assessing the relationship between trade and non-trade concerns, and especially the environment.¹

The first two disputes are related to the Canadian renewable energy generation sector: *Canada Feed in Tariff Program* and *Canada-Renewable Energy*.² In both disputes, the Canadian measures challenged by the European Union (EU) and Japan, respectively, as well as the WTO provisions, violations of which have been complained of, are the same. Both the EU and Japan challenged the FIT programme established by the Canadian province of Ontario in 2009 providing for the guaranteed, long-term pricing for the output of renewable energy generation facilities that contained a defined percentage of domestic content. The complainants deemed this programme to be inconsistent with Article 3.1 (b)³ and 3.2⁴ of the Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM Agreement)⁵ because of the local content requirement present in the feed in tariff system⁶. The panels circulated their Reports on 19 December, 2012, rejecting the claim of the complaint that the challenged measures were to be considered subsidies, according to the SCM Agreement.

In 2010, another dispute was initiated; this time by an investigation carried out by the United States Trade representative (USTR) on 15 October, 2010, which covered a broad variety of Chinese policies and practices affecting trade and investment in the wind power technology sector.⁷ As a follow-up to this investigation, the United States held WTO consultations with China on 16 February, 2011.⁸ However, such consultations did not cover all the issue raised in the investigation but rather focused on subsidies. The US made a clear view that the subsidies, provided to Chinese wind turbine

---

¹ Towards a Universal Justice? Putting International Courts and Jurisdictions into Perspective. Edited by Dario Moura Vicente. Brill / Nijhoff, 2016, p. 334–345.

² Panel Report. *Canada Measures Relating to the Feed-in Tariff Program* (Canada Feed-in Tariff Program), WT/DS₄₂₆/R (Dec. 19, 2012) and appellate body report, WT/DS₄₂₆/AB/R (May. 6, 2013); Panel Report. *Canada – Certain Measures Affecting the Renewable Energy Generation Sector* (Canada-Renewable Energy), WT/DS₄₁₂/R (Sep. 3, 2010) and Appellate body Report, WT/DS₄₁₂/AB/R (Dec. 19, 2012).

³ SCM Agreement, Article 3.1 (b) reads: “Except as provided in the Agreement on Agriculture, the following subsidies, within the meaning of Article 1, shall be prohibited 9b) subsidies contingent, whether solely or as one of several other conditions, upon the use of domestic over important goods.”

⁴ According to SCM Agreement, Article 3.2, “The member shall neither grant nor maintain subsidies referred to in paragraph 1.”

⁵ Agreement on Subsidies and Countervailing Measures, Apr. 15, 1994, Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organisation, Annex 1A, 1869, U.N.T.S. 14.

⁶ The other claims regarded the alleged violation of Article 2.1 of the Agreement on Trade Related Investment Measures (TRIMS) and GATT Article III; 4.

⁷ The USTR investigation was based on a petition filed on September 9, 2010 by the USW. C. Moyer, J. Wanging & T. P. Stewart, on behalf of the United Steel, Paper and Forestry, Rubber, Manufacturing, Energy, Allied Industrial and Service Workers International Union.

⁸ China-Measures Concerning Wind Power Equipment, *Supra* note 66.

manufactures under the Special Fund Programme through which Chinese manufacturers of wind turbines and of its components can receive multiple grants, were prohibited because they were conditioned upon the use of domestic over imported goods (and therefore prohibited according to Article 3 of the SCM Agreement). Following those consultations, China took action formally revoking legal measure that had created the Special Fund programme.

Two new requests for consultation were presented in 2012 and 2013: *European Union and Certain Member States – Certain Measures Affecting the Renewable Energy Generation Sector*⁹ and *India – Certain Measures Relating to Solar Cells and Solar Modules*¹⁰. In the first case, China requested consultations with the EU, Greece and Italy regarding certain feed in tariff programme implemented by a number of the EU member states in the renewable energy sector; while in the second, the US challenged Indian measures relating to domestic content requirement under the Jawaharal Nehru National Solar Mission (NSM) for solar cells and solar modules.

Disputes Involving Canada and Renewable Energy: Is there Room for Change?

All the disputes briefly described above involve subsidies related to renewable energy enterprises, considered to be prohibited according to Article 3 of the SCM Agreement due to the local content requirement prescribed there.¹¹ However, the China Wind dispute, the official position of the panel is unknown because China removed the measure at stake after consultations with the US, and the last two disputes are still at request for a consultation stage, the panel and Appellate Body Reports on Canada Feed in Tariff Programme and Canada-Renewable Energy, offers interesting insights on the problems of subsidies in the renewable energy sector. In order to decide whether subsidies generally prohibited might be permitted because of their “green” nature, we will answer two questions: whether measures supporting renewable energy are to be considered as “subsidies” according to the SCM Agreement, and if they are, whether those can still be justified.

Regarding the first part of a question: The SCM Agreement provides definition of “subsidies” in Article 1: a subsidy exists whenever a financial contribution is made by a government or any public body within the territory of a member, which confers

---

⁹ Request for consultation by China, European Union and Certain Member States – certain Measures Affecting the Renewable Energy Generation Sector, WT/DS₄₅₂/1 (Nov. 5, 2012).

¹⁰ Request for consultation by United States, India certain Measures Relating Solar Cells and Solar modules, WT/DS456/1 (Feb. 6, 2013).

¹¹ SCM Agreement, Article 3.1 (b) identifies the following subsidies as prohibited: “Subsidies contingent, whether solely or as one of several other conditions, upon the use of domestic over imported good.”

a benefit. Moreover, according to Article 1.2, only a measure that is a “specific subsidy”, as defined in Part I of the SCM Agreement, is a subject to the WTO’s subsidies discipline. In order to verify whether measures adopted to support trade in renewable energy fall within the scope on the SCM Agreement, two requirements need to be analysed: (a) the existence of a financial contribution of public nature, and (b) the existence of a benefit.

Regarding the second question: The complainants in Canada-Renewable Energy and Canada Feed in Tariff Program disputes were not able to prove the existence of a benefit for the recipient of the government measure, and, therefore, there was no violation of the SCM Agreement by the Government of Ontario. It might be, nevertheless, interesting to conduct a purely theoretical reasoning over the possibility to justify measures supporting renewable energy if they were to be found to be “prohibited subsidies” according to ACSM Article 1 and 3. In particular, I would like to address issues which have proved to be extremely controversial: the possibility to apply the general exceptions set out in GATT Article XX to the ACSM, since the latter lacks its own exceptional clause.

Can GATT Article XX be applied to a subsidy, which goes beyond the scope of the Agreement? In other words, can GATT Article XX integrate the provisions of the SCM Agreement? Various arguments can be made against such applicability. First of all, one might stress the fact that in order for GATT Article XX to be applied, the SCM Agreement should explicitly recall it, as it happens in the Agreement on Sanitary and Phytosanitary measures (SPS Agreement), which makes express reference to GATT Article XX(b) in Articles 1 and 2.4.¹² Furthermore, not only does the SCM Agreement not mention such provision but, in Article 3.1, on prohibited subsidies, it is specifically excluded from the scope of the provisions provided in the Agreement of Agriculture. Finally, the Agreement on subsidies used to have its own exception, enshrined in Article 8, is now no longer in force. The existence of a provision similar to Article XX but designed exclusively for the SCM Agreement could be seen as a sign of inadequacy and eventually inapplicability of GATT Article XX.¹³

On the other hand, a few arguments have been proposed in favor of the applicability of GATT Article XX to the SCM Agreement: the first one relates to a general principle of international law, the second one is the result of a purely logical reasoning, and the last one is based on the WTO case law. First, we need to consider the hierarchy of the different agreements belonging to the WTO legal framework. As a matter of fact, the principle of *lex specialis derogat legi generali*, widely applied by international courts and tribunals,

---

¹² According to SPS Article 1, members desire, to elaborate rules for the application of the provisions of GATT 1994 which relate to the use of sanitary or phytosanitary measures, in particular the provisions of Article XX (b).

¹³ Rubini, L. The Subsidization of Renewable Energy in the WTO: Issues and Perspectives, *supra* note 24, at 34.

is a broadly accepted customary international law principle of treaty interpretation.¹⁴ The GATT is applied as soon as trade in goods is affected, and can be therefore classified as *lex generalis*, while the SCM Agreement as well as other agreements such as the SPS, the TBT and others have a specific scope of application and therefore qualify as *lex specialis*. This means that, while the provisions of the SCM Agreement as *lex specialis* take precedence over those of the GATT *lex generalis* in case conflict, the GATT remains always applicable to fill in possible gaps, where the SCM Agreement does not specifically contemplate otherwise. The second argument is purely logical. It stems from the analysis of the different measures covered by the two agreements (GATT and SCM Agreement) and from the consideration that denying the applicability of the exceptions set out in GATT Article XX to subsidies would create irreversible and unjustified policy inconsistencies. As a matter of fact, the GATT covers measures such as total bans and quotas which are widely known as more restrictive and trade distorting than subsidies. Needless to say that such an approach would end up allowing more distorting measures and banning less distorting ones.¹⁵

Finally, the last argument is based on the WTO case law. In the *China Publications and Audiovisual Products*¹⁶ dispute, the Appellate Body agreed that Article XX of the GATT could be applied to China's Protocol of Accession (in particular to Article 5.1), and for the first time it showed a positive attitude towards the idea that such provision might be applicable beyond the scope of the agreement. There is still a crucial difference between China's Accession Protocol and the SCM Agreement: the latter like the other WTO agreement does not include a general "without prejudice clause" as written in China's Accession Protocol. Whether this obstacle could be overcome or not based on the legal relationship between the SCM Agreement and GATT provision is still debated.

It follows that the WTO treaty structure is complex and the relationship between the provisions of the WTO Agreements is not at all clear. On the one hand, the WTO panel and Appellate Body are not likely to agree on the application of Article XX to the SCM Agreement provisions, since, in the interpretation of the WTO agreements, they have often adopted a quite narrow approach that appears to apply the rules of the Vienna Convention on the Law of Treaties (VCLT) rather mechanically. On the other hand, the recent ruling in the aforementioned *China Publications and Audiovisual Products* case represents a "welcome development in WTO jurisprudence".¹⁷ Undoubtedly, however, allowing GATT

---

¹⁴ Pauwelyn, J. *Conflicts on Norms in Public International Law: How WTO Related to Other Rules of International Law*, 2003, p. 385.

¹⁵ Howsem, R. *Climate Change Mitigation Subsidies and WTO Legal framework: A Policy Analysis*, International Institute for Sustainable Development, 2010, p. 13.

¹⁶ Appellate Body Report, *China-Measures Affecting Trading Rights and Distribution Services for Certain Publications and Audiovisual Entertainment Products* (China Publications and Audiovisual Products), WT/DS₃₆₃/AB/R (Dec. 21, 2009).

¹⁷ Ya Qin, J. *Pushing the Limits of Global Governance: Trading Rights, Censorship and WTO Jurisprudence*, supra note 94, at 293.

Article XX to be used to justify any WTO violation even beyond the list of objectives mentioned therein would confer considerable power to the panel and the Appellate Body, increasing the discretion they already exercise in the weighting and balancing activity required under Article XX.

Legal Analysis of Renewable Energy Decision

The *Canada-Renewable Energy* case is about two markets: (1) the market for renewable energy equipment production and investment, and (2) the market for electricity. The renewable energy equipment market is a global market, and Canada has allowed its province Ontario to erect discriminatory barriers against importation of those products (barriers that can only make renewable energy more costly in Canada). By contrast, the electricity market has traditionally been local, with cross-border electricity trade limited by geography and grid connection infrastructure. While the economic impact of a FIT may primarily be to incentivize investment in new renewable energy capacity and equipment installation, the policy is implemented with payments based on electricity generation.

In its decision, the Appellate Body addresses mainly the market for electricity, as that is where the subsidy would be legally defined. However, the decision makes a distinction between electricity from certain renewable sources and other generation. Indeed, the Appellate Body seems to split the market between those two sources. This is an important development, because electrical current from the two sources is physically identical and interchangeable in use.

TRIMS Agreement and GATT Article III

Canada-Renewable Energy marked the first Appellate Body decision under the TRIMS agreement, thereby laying precedents for future jurisprudence on the application of the TRIMS non-discrimination disciplines. The Appellate Body reversed the panel so as to reduce the scope of the derogation for government procurement in GATT Article III. This holding has implications for TRIMS because that agreement and GATT Article III are so closely interconnected.

The panel began its evaluation under the TRIMS Agreement by considering whether the FIT program was in fact an investment program and, if so, whether it was trade-related. (Canada did not contest that the measure fit within the scope of the TRIMS Agreement.) A previous panel, *Indonesia-Autos* in 1998, took the same approach, but the Autos panel decided that the contested measure was an investment measure based on its announced purpose and legislative text.¹⁸ By contrast, the Renewable Energy panel decided that the FIT was an investment measure not only based on legislative record, but also considering the evidence that Ontario's scheme had in fact attracted investment in

---

¹⁸ Panel Report, *Indonesia – Autos*, DS64, para. 14.80.

equipment manufacturing. Like the Autos panel, the Renewable Energy panel found that the investment measure was trade-related based on its minimum local content requirement. These findings were not reviewed by the Appellate Body.

The TRIMS Agreement lacks any substantive disciplines independent of the GATT; therefore, evidencing a violation of GATT Article III or XI is necessary to show a violation of TRIMS Article 2. Ontario's measure was not a quantitative restriction, so if there was a violation of GATT, it had to be a violation of Article III:4 (national treatment). The key question before the panel was how to apply the language in Article III:8(a), which carves out from the disciplines of Article III certain activity related to government procurement. The Appellate Body refers to Article III:8(a) as a "derogation".¹⁹

Canada's defense to the cause of action under TRIMS was based solely on Article III:8(a); namely, due to the nature of the program being a market created by and for the government and its entities, it was not a subject to Article III's obligations. The EU offered an expansive reading of TRIMS Article 2.2 and the TRIMS Illustrative List that suggested a discriminatory measure on the Illustrative List could be found to be a violation of GATT Article III:4 irrespective of the Article III:8 procurement derogation. In its decision, the panel rejected that argument, and its analysis was upheld by the Appellate Body.²⁰ In doing so, the Appellate Body suggested it was providing a "harmonious" interpretation of TRIMS Articles 2.1 and 2.2 together.²¹ Moreover, the Appellate Body held that the TRIMS Illustrative List is not a closed list and that GATT Article III:8(a) provides "rights" to WTO Members.

Thus, the availability of Article III's procurement derogation was the central feature of the TRIMS and GATT analysis. This question was nearly a tabula rasa for the WTO dispute system, as no previous WTO jurisprudence on GATT Article III:8(a) had occurred. As a result, both the panel and the Appellate Body devoted considerable attention to the interpretation of Article III:8(a). Although the Appellate Body upheld the panel's conclusion that the challenged measure did not fit within the terms of the Article III:8(a) derogation, it declared that the panel had erred on a key analytical point.

In determining the applicability of GATT Article III, the panel divided the analysis into three prongs: first, whether the measure is a law, regulation, or requirement governing procurement; second, whether the measure involves procurement by governmental agencies; and third, whether the procurement is undertaken for governmental purposes and not with a view to commercial resale. On the first prong, the panel found that the domestic content requirement for renewable energy equipment is a requirement

¹⁹ Appellate Body Reports. *Canada – Renewable Energy / Canada – Feed-in Tariff Program*, para. 5.56 (noting that this term does not indicate who bears the burden of proof).

²⁰ Panel Reports. *Canada – Renewable Energy / Canada – Feed-in Tariff Program*, para. 7.120; Appellate Body Reports, para. 5.33.

²¹ Appellate Body Reports. *Canada – Renewable Energy / Canada – Feed-in Tariff Program*, para. 5.26.

governing the procurement of electricity because there is “very clearly a close relationship” between the electricity allegedly being procured and the domestic content requirement on energy generation equipment. On the second prong, the panel found that the measure constitutes procurement by government agencies. On the third prong, the panel reasoned that if the purchase had been done with a view to commercial resale, then such a purchase cannot be for governmental purposes. Focusing on the issue of commercial resale, the panel considered and rejected several arguments by Canada that the nature of the market undermined the commerciality of the sale. Consequently, the panel ruled that the resale of electricity produced through the FIT program is “commercial” and that the government indeed earns a profit. Thus, the Canadian Article III:8(a) defense was found to have failed on the third prong, and the panel did not rule on the existence of “governmental purposes”.

The applicability of the Article III:8(a) defense was appealed by all three parties. Explaining that Article III:8(a) was a derogation rather than a justification, the Appellate Body provided what it called a “holistic” interpretation of the key terms in Article III:8(a). The Appellate Body’s dicta will surely guide future panels. The most important conclusion reached by the appellators was that since both the obligations in Article III and the derogation in III:8(a) refer to discriminatory treatment of products, the same discriminatory treatment must exist with both rules.²² Put another way, the product of foreign origin being discriminated against must be in a competitive relationship with the product purchased by the government.

Applying its interpretation to the facts, the Appellate Body noted that the discriminatory treatment (in the form of minimum content) applies to renewable energy equipment, while the government procurement concerns electricity. Since electricity is not the same or as a competitive product to the electricity generating equipment that is being treated less favorably, the Appellate Body reversed the panel on the first prong, holding that the discriminatory measures were not covered by the Article III:(8)(a) derogation. The Appellate Body also reversed as “moot” all of the other legal interpretations by the panel of Article III:8(a).

The remainder of the panel’s finding with regard to TRIMS Article 2.1 and Article III:4 was not challenged by Canada on appeal, and the Appellate Body made it clear that this part of the panel’s analysis “stands”. Specifically, based on its conclusion that Article III:8(a) did not apply, the panel had analysed the Ontario measure under Article III:4. The panel found that mere participation in the FIT program was an “advantage” under the chapeau of Article 1(a) of the TRIMS Illustrative List and that compliance with the domestic content requirements was necessary in order to obtain this advantage.²³

²² Appellate Body Reports. *Canada – Renewable Energy / Canada – Feed-in Tariff Program*, para. 5.63. The Appellate Body’s restatement of Article III:8(a) is summarized in *ibid.*, para. 5.74.

²³ Panel Reports. *Canada – Renewable Energy / Canada – Feed-in Tariff Program*, para. 7.165.

Therefore, the panel concluded that the domestic content requirement of the FIT was inconsistent with Article III:4 and thereby also inconsistent with TRIMS Article 2.1. These findings were upheld.

SCM Agreement Articles 1 and 3

The cause of action against the FIT contracts was that they violate SCM Agreement Article 3.1(b), which forbids providing a subsidy contingent on local content. In adjudicating this claim, neither the panel nor the Appellate Body reached this central issue, because neither was able to validate the existence of a subsidy. The SCM Agreement defines a subsidy in Article 1 as generally requiring the two prongs of a financial contribution from the government and a benefit to a recipient. Alternatively, a subsidy can also be shown if, instead of a financial contribution, there is “any form of income or price support in the sense of” GATT Article XVI (notification of subsidies). If found to be a subsidy, then in view of the embedded LCR, the Ontario FIT would automatically be prohibited under the SCM Agreement. (A separate question, not addressed in the adjudication, would ask whether a FIT without an LCR would be specific and actionable under the SCM Agreement with regard to trade in electricity.)

A key issue in this case was how, if at all, Ontario’s FIT contracts come within the statutory definition of financial contribution. The SCM definitional provisions are as follows: [A] subsidy shall be deemed to exist if:

- (a) there is a financial contribution by a government or any public body within the territory of a Member (referred to in this Agreement as “government”), i.e., where:
  - (i) a government practice involves a direct transfer of funds (e.g., grants, loans, and equity infusion), potential direct transfers of funds or liabilities (e.g., loan guarantees);
  - (ii) government revenue that is otherwise due is foregone or not collected (e.g., fiscal incentives such as tax credits);
  - (iii) a government provides goods or services other than general infrastructure, or purchases goods;
  - (iv) a government makes payments to a funding mechanism, or entrusts or directs a private body to carry out one or more of the type of functions illustrated in (i) to (iii) above, which would normally be vested in the government and the practice, in no real sense, differs from practices normally followed by governments.²⁴

All three litigants agreed that the contracts were financial contributions, but the three governments offered different views as to the proper legal characterisation between (i) and (iii) above.

---

²⁴ SCM Agreement, Article 1.1(a)(1) (internal footnote omitted).

The Appellate Body's roadmap for how a panel should conduct the benefit analysis in future FIT cases has been summarised in Table 1.

Table 1. Appellate Body's suggested hierarchy for selecting comparator for benefit analysis

Source of benchmark	Options for determining relevant market price
1. In-country benchmark	(a) Market prices (b) Administered prices determined based on price setting mechanism (c) Administered prices set through price discovery mechanism such as competitive bidding or negotiated prices
2. Out-of country benchmark when government intervention is distortive	Same options, adjusted to prevailing conditions in the market of the defendant country
3. Proxy construction	Appellate Body does not elaborate but presumably provides analysis based on costs plus profit

The Appellate Body did not analyse or rebut the noteworthy dissenting opinion in the panel report, which was emphasised by the previous Appellate Body jurisprudence regarding the marketplace. The dissenting judge has found that the FIT contracts do confer a benefit, because they bring high-cost and less efficient energy producers into the wholesale electricity market when they would not otherwise be present. In addition, an anonymous lawyer has pointed out that although a competitive market might not achieve all of the objectives that the government may have for the goods or services that are traded, such situation should not shield the related financial contributions from the benefit analysis required by the SCM Agreement.

Conclusion

Canada-Renewable Energy presented a challenging case in which preferential payments for electricity generation were being used to incentivise capacity investment in renewable energy, seeking to modify the generation mix in a historically regulated market. At the same time, a local content requirement was used to earmark the preferential treatment toward installing locally manufactured equipment. The panel and Appellate Body were rightly in agreement that the LCR constitutes a WTO violation but demurred as to whether a FIT constitutes a subsidy. The greater, unspoken question is whether WTO law poses obstacles for socially merited environmental policies, and the dispute process largely avoided this confrontation.

However, by avoiding the determination of whether an environmentally minded programme confers a benefit under the SCM, the Appellate Body may have opened the door for any number of well or poorly intentioned interventions. Cosbey and Mavroidis make this point forcefully, noting the incongruity of the Appellate Body's "acrobatic" analysis in trying to avoid finding the FIT a subsidy (2014: 32 n. 24). The irony is that this

broadening of benefit analysis, and all the machinations regarding the relevant benchmarks in the electricity market, comes from a dispute that was fundamentally not about electricity trade, as the complainants have no electricity trade with Canada. Rather, the dispute was about eliminating non-tariff barriers to imported renewable energy generation equipment.

In fact, were the FIT found to be an electricity subsidy, it would be difficult to find a partner in electricity trade harmed by it and willing to challenge it. Meanwhile, one can also think of other policy designs that would have economically equivalent effects for the generation portfolio – namely, subsidies for renewable energy equipment and installation – and these would not trigger such analysis of the electricity market as the relevant market would be that of the manufactured equipment. Furthermore, in this situation, the subsidy would be viewed as a consumption subsidy, if also available to imports, rather than a production subsidy, and again a finding of harm would be challenging to identify.

Thus, had the Appellate Body found that the FIT were a subsidy, it is far from clear that this would have caused irreparable damage to renewable energy policy-making. Still, that judgment might have led to a useful conversation about aligning the SCM with internationally agreed-upon sustainable development goals. Instead, the Appellate Body, like the panel, seems to have tried to shield the WTO from broad criticisms from the environmental community. In the view of the author of this article, the environmental community would be more comfortable with a new discussion of including reasonable environmental exceptions in the SCM Agreement than with having to rely on judicial creativity on an ongoing basis.

These tensions include, first, the insufficiency of current interpretive tools. Second, the non-inclusion of energy or renewable energy in any WTO agreement makes it hard for WTO rules to fully acknowledge and value the specific obstacles faced by renewable energy producers and consumers. It is necessary to weight the positive externalities of renewable energy use against the negative ones created by fossil fuels when evaluating national policies, and the WTO still lacks a suitable mechanism to achieve this goal. Third, the need to condemn local content requirement should be balanced with the necessary, for developing countries and emerging economies, to develop or improve their own domestic renewable energy industry, and a subsidy programme completely void of a local content requirement would hardly help the country to develop its own domestic production and market. One possible solution could be to include a period of transition, provided for in the Protocol of Accession, where the local content requirements are accepted by the WTO until a certain level of development is reached. All these tensions show the fundamental inadequacy of existing WTO rules in this area. It is now indisputable that climate change is one of the most relevant problems to face contemporary world and it has to be addressed with new instruments, which, in the framework of the WTO, would require a change of course: leaving the current judicial status-quo behind with the adoption of a more flexible interpretation of the WTO Agreement toward sustainable development and protection of the environmental.

Pasaules Tirdzniecības organizācijas strīdu, kas saistīti ar subsīdijām atjaunojamās enerģijas nozārē, juridiskais statuss un pārskats

Kopsavilkums

Šis raksts ir sadalīts vairākās sadaļās. Pirmā sniedz pārskatu par Pasaules Tirdzniecības organizācijas strīdiem, kas saistīti ar subsīdijām atjaunojamās enerģijas nozarē. Otrajā atspoguļoti neseno pieņemtie Kanādas lēmumi par atjaunojamo enerģiju un trešajā – juridiskā atjaunojamās enerģijas analīze.

Atslēgvārdi: Pasaules Tirdzniecības organizācija, atjaunojamā enerģija, strīdu izšķiršanas organizācija, tarifs.

Literature

- 1 *World Trade Organization*. Agreement on Subsidies and Countervailing Measures, Apr. 15, 1994. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/24-scm.pdf
- 2 *World Trade Organization*. Agreement on Trade-Related Investment Measures. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/18-trims_e.htm
- 3 *World Trade Organization*. Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, Annex 1A, 1869, U.N.T.S. 14. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto_e.htm
- 4 Howsem, R. Climate Change Mitigation Subsidies and WTO Legal framework: A Policy Analysis. International Institute for Sustainable Development, 2010.
- 5 Pauwelyn, J. Conflicts on Norms in Public International Law: How WTO Related to Other Rules of International Law, 2003.
- 6 Rubini, L. The Subsidization of Renewable Energy in the WTO: Issues and Perspectives (August 3, 2011).
- 7 Ya Qin, J. Pushing the Limits of Global Governance: Trading Rights, Censorship and WTO Jurisprudence – A Commentary on the China-Publications Case. *Chinese Journal of International Law*, Vol. 10, 2011.

Criminological and Criminal Classification of Crimes Connected with Trafficking in Persons in the Republic of Kazakhstan

Alimzhan Baurzhanovich Bekmagambetov

*Kostanay Branch of Chelyabinsk State University (Kazakhstan),
Russian Peoples' Friendship University, doctoral studies
adilet1979@mail.ru*

Abstract

In a scientific message based on the analysis of current criminal legislation, the vast empirical material Commission on Human Rights under the President of the Republic of Kazakhstan, the Prosecutor General, the Supreme Court, the Ministry of Internal Affairs of Kazakhstan and special literature on criminology and criminal legal classification, shows the efficiency of the use of the phrase “crime (crime), connected (associated) with trafficking in persons”.

Through the prism of logical framework and comparative analysis of the Criminal Code of norms are accentuated similarities in complex phenomenon of trafficking in persons with such multifaceted criminal phenomena as terrorism, extremism, corruption, for which criminal law and criminology developed and legislator fixed lists of terrorist, extremist, corruption crimes.

In the article, expressing support for a proposal to return to the Criminal Code of the phrase “crimes, connected with trafficking in persons”, it is considered necessary to supplement this list of existing rules on liability for illegal activities on adoption (adoption), human cloning, illegal removal of organs and human cadaver tissue, as well as novellas about the enslavement and the use of slave labour.

Keywords: criminological classification, classification of criminal law, crimes connected with trafficking in persons.

The area of the problem of counteraction to trafficking in persons in legal doctrine identified in the title of this publication has not been studied enough. Although such categories as “crimes (criminality) connected with trafficking in persons” are used actively

and efficiently in the practical activities of international organisations, law enforcement bodies, representatives of the non-governmental sector. It is fair to point that the issue of optimal terminology has been addressed in terms of the productivity of an integrative interdisciplinary approach [3, 4, 5].

In this regard, the role and importance of the criminological and criminal classification of socially dangerous acts in such a complex sphere as trafficking in persons is evident.

The above-mentioned issues have been thoroughly studied and worked out in criminology.

As A. I. Dolgova points out “the groups of criminal acts that proceed from the so-called *sign-manifestations* and also have the specificity of self-determination are often considered during the distinguishing of the types of crimes as the complex of particular crimes” [12, 530].

A key feature in identifying of a group of crimes related to the trafficking in persons is, in our view, a focus on the criminal exploitation of the victim. The core of such commonality is trafficking in persons that correlates with all other acts thus being predicate (preceded) or concomitant (linked). In one of the more modern works V. V. Luneev writes: “The criminal systematisation of acts carried out according to the object of crime has a certain theoretical, practical and, to some extent, political significance” [13, 165]. According to this statement, it has a criminological meaning in terms of defining of a workload on the operational and investigative apparatus of various divisions, the prosecutor’s office and courts for further monitoring of the effectiveness of registration activities, law enforcement practices, and law enforcement policy in general. Ultimately, everything is taken into account in the process of legislation improvement and departmental norm-setting.

In the Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan for the period between 2010–2020, it is particularly stated that “under the conditions of globalisation and the growth of world competition, many countries have faced the necessity of modernisation of legal systems and their maximal approach to the needs of people” [10].

The modernisation of the criminal legislation: the Criminal Code, the Criminal Procedure Code, and the Correctional Code, was one of the priority measures that received positive scientific and expert feedback.

In collaboration with the interested state bodies, the General Prosecutor’s Office of the Republic of Kazakhstan developed the State Programme for Further Modernisation of the Law Enforcement System of the Republic of Kazakhstan for 2014–2020, approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No. 720 of 31 December 2013.

An implementation of the Programme together with the Concept on Kazakhstan’s entry into the list of 30 most developed states of the world, approved by the Presidential Decree No. 732 of 17 January 2014, will create the basis for a reliable law enforcement

system that will meet the world standards, in which human rights will be the starting point and take a key place. At the same time, “the main indicator of this work is the level of citizens’ trust in law enforcement agencies” [21, 2].

The system of measures to counter trafficking in persons is steadily developing today as part of the aforementioned large-scale work on reformatting and modernisation of the legal policy of the Republic of Kazakhstan, including law enforcement activity. Simultaneously, the opinion of L. Golovko proves relevant: “In general, the reform of bodies conducting “the crime fighting” will be effective only if it is carried out on the basis of a unified understanding of a “law violation that deserves the use of state repression” (substantive level), “police inquiry (investigation)” (procedural level) and “police” (institutional level)” [9, 43].

A serious breakthrough has been made in strengthening of interdepartmental and international cooperation in counteraction to criminal challenges and threats, including trafficking in persons in Kazakhstan at the present stage. The country has joined a number of essential Conventions in the field of fundamental all humanities values, rights and freedoms of human and citizen, also a number of multilateral and bilateral agreements have been concluded in the field of counteraction to trafficking in persons.

The Interdepartmental Commission on issues of counteraction to illegal export, import and trafficking in persons under the Government of the Republic of Kazakhstan performs comprehensive and systematic activities today. It includes the Agency of the Republic of Kazakhstan for Civil Service Affairs and Anti-Corruption, the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan, General Prosecutor’s Office of the Republic of Kazakhstan, the National Security Committee of the Republic of Kazakhstan, the Commission on the Human Rights under the President of the Republic of Kazakhstan, the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan, the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan, the Ministry for Investment and Development of the Republic of Kazakhstan, the Ministry of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan, the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, the Ministry of Labour and Social Protection of the Republic of Kazakhstan, the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan, the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan, the National Centre for Human Rights [18].

They jointly participate in the norm-setting on the improvement and harmonisation of legislation, in the implementation of organisational and practical measures to counter trafficking in persons and assist victims, in cooperation with the competent authorities of the CIS member states, as well as with the international and non-governmental organisations. A special place among the areas of joint work belongs to the implementation of organisational and preventive measures against trafficking in persons. Informational, scientific and methodological, and personnel support is specially provided in order to create the necessary conditions for the stated types of work.

As a result of such integrated approach, the extensive experience has been accumulated in the sphere of legal and regulatory framework improving, law enforcement practice has been formed, the reciprocal connection between interested state bodies and civil society institutions has been established for over a 20-year period to improve the effectiveness of counteraction to crimes related to trafficking in persons.

The constant monitoring of the dynamics of crime development related to trafficking in persons and its reflection in relevant analytical materials of the Commission on the Human Rights under the President of the Republic of Kazakhstan, the General Prosecutor's Office, the Supreme Court, and the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan is rank among the primary measures. It should be noted that similar work is carried out by international and domestic non-governmental organisations.

Prior to 2013, the criminal classification of acts related to trafficking in persons included only two types of crime: trafficking in persons and trafficking in minors.

Specialists state that "according to the statistical data of the Committee on Legal Statistics and Special Records of the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, the growth of the crimes in question is marked" (in accordance with Article 128 "Trafficking in Persons", Article 133 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan "Trafficking in Minors") [11, 170]. The number of initiated criminal cases has been provided in Table 1.

According to Non-governmental organizations (NGOs), the number of initiated criminal cases related to trafficking in persons has increased significantly in recent years. According to the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, 271 criminal cases were initiated on facts connected with trafficking in persons in the country in 2009, including 20 criminal cases under Article 128 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan ("Trafficking in Persons"), 16 criminal cases under Article 133 ("Trafficking in Minors"); 18 criminal cases under Article 128 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan ("Trafficking in Persons") and 10 criminal cases under Article 133 ("Trafficking in Minors") were initiated by the police during the first half of 2010 [2, 9].

Table 1. The number of initiated crime cases in trafficking in persons

Year	Criminal Code of the Republic of Kazakhstan	
	Article 128	Article 133
2004	15	0
2005	13	1
2006	20	4
2007	19	5
2008	17	5
7 months of 2009	19	8

The report submitted to the United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women contains the following information:

- 16 crimes were registered on the territory of the Republic of Kazakhstan in 2006 (under Article 128 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan “Trafficking in Persons” and Article 133 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan “Trafficking in Minors” – *the Author’s comment*), which is 77.8 % more than in 2005 (9);
- 18 criminal cases concerning trafficking in persons (Article 128 of the Criminal Code) and 6 cases related to trafficking in minors (Article 133 of the Criminal Code) were in the proceedings in the criminal investigation bodies in 2007;
- the number of crimes related to trafficking in persons increased and amounted to 44 crimes in 2008;
- 229 criminal cases were initiated on facts connected with trafficking in persons in 2009;
- 193 criminal cases were considered by the courts of the Republic at first instance for 12 months of 2010 [6, 22]. Paragraph 4 “crimes related to trafficking in persons shall be recognised as crimes provided for by Article 113, paragraph 113, paragraph (b) of part 3 of Article 125, paragraph (b) of part 3 of Article 126, Articles 128, 132-1, 133, 270 and 271 of this Code” was added by the Law of the Republic of Kazakhstan “On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on Counteraction Trafficking in Persons” No. 127-V of 4 July 2013, in the footnote to Article 128 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan “Trafficking in Persons” [22].

At the end of the same year, the Committee on Legal Statistics and Special Records of the General Prosecutor’s Office published the first statistical data, according to which 501 crimes related to trafficking in persons were registered in 2010, 584 – in 2011, 505 – in 2012, 468 – during 11 months of 2012, 752 – during 11 months of 2013 [1, 1].

However, referring to Table 2 of the special report of the Commission on the Human Rights under the President of the Republic of Kazakhstan, different numbers are represented: 285 crimes related to trafficking in persons were registered in 2011, 267 – in 2012, 350 – in 2013 [19, 25].

The Report on the Implementation of International Standards in the Sphere of Human and Civil Rights and Freedoms states that 900 criminal cases were instituted between 2011–2013, including 38 concerning the abduction of a human for the purpose of exploitation, 35 – illegal imprisonment with the intention to exploit, 77 – trafficking in persons, 30 – involvement in prostitution, 47 – trafficking in minors, 89 – involvement in prostitution, 584 – establishment and upkeep of a brothel for the purposes of prostitution and procuring [23, 12].

With the reference to the Criminal Police Committee of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan the International Organisation for Migration in Kazakhstan notes that the number of criminal cases for this type of crime was 2,987 between 2004 and 2013 [4, 7].

Alimzhan Baurzhanovich Bekmagambetov. Criminological and Criminal Classification of Crimes Connected with Trafficking in Persons in the Republic of Kazakhstan

Table 2. Information on criminal cases on the facts of human abduction, illegal imprisonment and trafficking in persons sent to court between 2009–2013 [15, 4]

Year	Criminal Code of the Republic of Kazakhstan		
	Article 125	Article 126	Article 128
2009	72	0	5
2010	69	97	15
2011	72	92	20
2012	61	17	7
2013	65	105	21

In comparative terms, we note that in accordance with the same document, there were 279 criminal cases of this kind in 2010, 287 – in 2011, 267 – in 2012, 348 – in 2013. The latest data practically coincide with the figures of another document that reflects that 346 criminal cases were initiated in 2013 [24, 10].

In addition, we should note that according to the General prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan "88 crimes in the sphere of trafficking in minors were committed in 2013" [14, 5].

According to the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, 776 criminal cases related to trafficking in persons were in the proceedings in internal affairs agencies during 11 months of 2016 in comparison with 695 of the same period of the previous year (the increase of 11.6%) [20, 1].

This category includes the criminal offenses provided for by the:

- Article 116 of the Criminal Code (forced removal or illegal removal of human organs or tissues);
- Article 125 part 3 §2 of the Criminal Code (abduction of a human for the purpose of exploitation);
- Article 126 part 3 §2 of the Criminal Code (illegal imprisonment with the intention to exploit);
- Article 128 of the Criminal Code (trafficking in persons);
- Article 134 of the Criminal Code (the involvement of the minor in prostitution);
- Article 135 of the Criminal Code (trafficking in minors);
- Article 308 of the Criminal Code (the involvement in prostitution);
- Article 309 of the Criminal Code (establishment and upkeep of a brothel for the purposes of prostitution).

In the context of the previously mentioned Criminal Law norms, the state of things is as follows:

- two criminal cases under **Article 116** of the Criminal Code (forced removal or illegal removal of human organs or tissues) were in proceedings (Departments of Internal Affairs of Almaty and Astana cities);

- six criminal cases under **Article 125** part 3, §2 of the Criminal Code (abduction of a human for the purpose of exploitation) were in the proceedings (Departments of Internal Affairs of South Kazakhstan region – 3; Aktobe region – 2; East Kazakhstan region – 1) including four cases sent to court compared with only two cases during the same period of time a year before;
- 32 criminal cases under **Article 126** part 3, §2 of the Criminal Code (illegal imprisonment with the intention to exploit) were in proceedings (Departments of Internal Affairs of Almaty – 12; Karaganda region – 8; South Kazakhstan region – 7; Astana city, Aktobe, Atyrau regions – 1 in each; central apparatus of the Ministry of Internal Affairs – 1); 19 criminal cases were in the proceedings during the same period compared to previous year. In total, 23 criminal cases were sent to court;
- 102 criminal cases under **Article 128** of the Criminal Code (trafficking in persons) were in the proceedings (Departments of Internal Affairs of Kostanay region – 20 criminal cases; Karaganda region – 18; East Kazakhstan region – 14; Aktobe region – 7; Astana city and Akmola region – 6 in each; Jambyl, South and North Kazakhstan regions – 5 in each; Almaty city – 4; Almaty, West Kazakhstan and Kyzylorda regions – 3 in each; Mangystau region – 2; Atyrau region – 1) in comparison with 84 criminal cases a year before. 23 of the above-mentioned criminal cases were sent to court (2 – in 2015);
- 31 criminal cases under **Article 134** of the Criminal Code (the involvement of the minor in prostitution) were in the proceedings (Departments of Internal Affairs of Astana city, Almaty city, Akmola and West Kazakhstan regions – 4 in each; North Kazakhstan region – 3; East Kazakhstan, Jambyl, Karaganda and Kostanay regions – 2 in each; Aktobe, Kyzylorda, Mangystau and South Kazakhstan regions – 1 in each) in comparison with 28 criminal cases of 2015. Only two cases were sent to court;
- 47 criminal cases under **Article 135** of the Criminal Code (trafficking in minors) were in the proceedings (Departments of Internal Affairs of Almaty city – 18; Mangystau region – 6; Astana city, Atyrau and Karaganda regions – 4 in each; South Kazakhstan and Almaty regions – 3 in each; Akmola, Aktobe, Kostanay, Kyzylorda, North Kazakhstan regions and on transport – 1 in each) in comparison with 39 of the previous year. 25 cases were sent to court;
- 105 criminal cases under **Article 308** of the Criminal Code (the involvement in prostitution) were in the proceedings (Departments of Internal Affairs of Almaty city – 35; Astana city – 18; Akmola region – 12; Kyzylorda region – 7; Almaty and South Kazakhstan regions – 6 in each; West Kazakhstan – 5; Karaganda, Pavlodar and North Kazakhstan regions – 3 in each; Atyrau region – 2; Aktobe, East Kazakhstan, Jambyl, Kostanay regions and the Representation of the Ministry of Internal Affairs of Baikonyr city – 1 in each) in comparison with 103 cases of the same period of a year prior. 6 cases were sent to court in 2016;

Alimzhan Baurzhanovich Bekmagambetov. Criminological and Criminal Classification of Crimes Connected with Trafficking in Persons in the Republic of Kazakhstan

- 451 criminal cases under **Article 309** of the Criminal Code (establishment and upkeep of a brothel for the purposes of prostitution and procuring) were in the proceedings (Departments of Internal Affairs of Astana city – 57; Almaty city – 55; South Kazakhstan region – 51; Karaganda region – 44; Almaty region – 40; East Kazakhstan region – 32; Akmola region – 24; West Kazakhstan region – 23; Kyzylorda region – 20; Jambyl region – 19; Kostanay region – 18; Mangystau region – 16; North Kazakhstan region – 13; Aktobe region – 11; on transport – 10; Pavlodar region – 9; Atyrau region – 7; in the Representation of the Ministry of Internal Affairs in Baikonyr city and the Central apparatus – 1 in each) in comparison with 419 cases in 2015. 99 cases were sent to court.

The criminological classification of acts connected with trafficking in persons is actively used in investigatory practice. Compositions of this group are distributed among different chapters of the Special part of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan and respectively have different objects of infringement.

As stated in §2 of the regulatory decree of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan No. 7 of 29 December 2012 “On the practice of the application of legislation which introduces responsibility for trafficking in persons”, the objects of crime connected with the trafficking in persons are human freedom, security, rights and legitimate interests, honour and dignity, freedom to choose the place of residence, type of activity and occupation” [7, 22]. Currently, according to the new Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, the regulatory decrees of the Supreme Court along with the Constitutional Council are constitutive parts of the current Criminal Law.

Simultaneously, when a new Criminal Code of the Republic of Kazakhstan came in force in 2015, during the integration of practice the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan relied on the formulation “crimes connected with the trafficking in persons”, excluded by the legislator. Particularly, it was noted that

“... in the notes to Article 128 of the Criminal Code of the earlier version the legislator explains the concepts of buying and selling, other deals concerning trafficking in persons, the consent of victim, the list of crimes connected with trafficking in persons is given in: Article 113 of the Criminal Code – forced removal or illegal removal of human organs or tissues; Article 125 part 3 paragraph (b) of the Criminal Code – abduction of a human for the purpose of exploitation; Article 126 part 3 paragraph b) of the Criminal Code – imprisonment with the intention to exploit; Article 128 of the Criminal Code – trafficking in persons; Article 132-1 of the Criminal Code – the involvement of the minor in prostitution; Article 133 of the Criminal Code – trafficking in minors; Article 270 of the Criminal Code – the involvement in prostitution; Article 271 of the Criminal Code – establishment and upkeep of a brothel for the purposes of prostitution and procuring” [16, 39].

As follows from the analytical document of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan, 208 criminal cases (209 cases – in 2013) were sent to court in 2014, including 166 cases or 79.8% (163 or 78% – in 2013) under Article 271 of the Criminal

Code (establishment and upkeep of a brothel for the purposes of prostitution and procuring), 20 cases or 9.6% (17 cases or 8.1% – in 2013) under Article 133 of the Criminal Code (trafficking in minors), 8 cases or 3.8% (6 cases or 2.9% – in 2013) under Article 128 of the Criminal Code (trafficking in persons), 7 cases or 3.4% (9 cases or 4.3% – in 2013) under Article 126 part 3 of the Criminal Code (illegal imprisonment), 3 cases or 1.4% (6 cases or 2.9% – in 2013) under Article 125 part 3 of the Criminal Code (abduction of a human), 2 cases or 0.9% (5 cases or 2.4% under Article 270 of the Criminal Code, 3 cases or 1.4% under Article 132-1 of the Criminal Code – in 2013) under each Articles – 270 and 132-1 of the Criminal Code (the involvement in prostitution/the involvement of the minor in prostitution).

In total 199 criminal cases (191 cases – in 2013) were concluded in 2014, including 159 cases with the delivery of the judgement (153 cases – in 2013). The greatest number of cases was concluded by courts of Astana city (45), Almaty city (22), East Kazakhstan (21) and South Kazakhstan (20) regions. The least number of criminal cases was concluded by courts of Mangystau and Pavlodar regions (2 in each). The number of criminal cases concerning establishment and upkeep of a brothel for the purposes of prostitution and procuring has been prevailing (about 70%) in the criminal sphere connected with trafficking in persons since 2008. 185 people were convicted in 2014 (175 – in 2013) including 40 people or 21.6% (42 people or 24% – in 2013) of the total number were sentenced to imprisonment, 140 people or 75.7% (113 or 64.6% – in 2013) were given a suspended sentence.

In the context of Articles of the Criminal Code, 133 people or 71.9% (127 people or 72.6% – in 2013) were convicted under Article 271 of the Criminal Code, 29 people or 15.7% (16 people or 9.1% – in 2013) – under Article 133 of the Criminal Code, 8 people or 4.3% (6 people or 3.4% – in 2013) – under Article 128 of the Criminal Code, 5 people or 2.7% (12 people or 6.8% – in 2013) – under Article 126 part 3 of the Criminal Code, 5 people or 2.7% (8 people or 4.6% – in 2013) – under Article 125 part 3 of the Criminal Code, 4 people or 2.1% (4 people or 2.3% – in 2013) – under Article 270 of the Criminal Code, 1 person or 0.5% (2 people or 1.1% – in 2013) – under Article 132-1 of the Criminal Code. Overall, generalisation of court practice was devoted to questions of the right qualification, assignment of punishment, i.e., criminal aspects of counteraction to the mentioned category of criminal actions. Globally, the primary emphasis was placed upon the criminal subsystem in above-mentioned analytical document in the context of political conception and connected with the counteraction to trafficking in persons. Consecutively, the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan issued the generalisation on the questions of protection the victims' rights in cases of trafficking in persons during the trial in 2016 (based on criminal cases considered in 2014–2015) in the light of actively following the course of strengthening of law enforcement effectiveness by emphasising victimisation policy [15].

In total, 160 of 208 criminal cases received in 2014 were concluded, 182 people were convicted; 109 of 158 criminal cases were concluded and 109 people were convicted in 2015. The greatest number of all criminal actions traditionally were represented under Article 270 of the Criminal Code; 160 criminal cases were considered according to this norm and 182 people were convicted in 2014; there were respectively 109 cases and 117 convicts in 2015. Two interconnected elements of policy of counteraction to criminality connected with trafficking in persons were noticed in the above-mentioned official document: criminal procedure and criminological subsystems. Nevertheless, in regards to legal classification of crimes connected with the trafficking in persons, theoretical and applied significance of the formulation “crimes connected with the trafficking in persons” should be recognised that, in turn, reveals a complicated multi-sided character of this phenomenon that is identical to organised criminality, terrorism, extremism and corruption. The legislator established criminologically founded lists of terroristic, extremist, corruption crimes in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan with regard to them. On a larger scale all these multifaceted phenomena can hardly be put in the frame and taxonomy of Criminal Law in the sense of definition of the term and systematisation of actions; therefore, the role of criminological science is growing. The importance of the Criminal Law doctrine is not depreciated, and the integrative model of the interaction between criminology and Criminal Law is optimal and efficient.

The legislator has undeservingly excluded the corresponding list during the regular full-scale modernisation of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. In this regard the judiciary representatives of the country are fairly pointing at the necessity of return of pre-existing and practically demanded formulation in the aforementioned generalisation that included the individual norm in Article 3 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

In support of this position, the list must include Criminal Law norms of responsibility for illegal adoption, human cloning, illegal removal of human corpse organs or tissues, slavery and the use of slave labour. It is fair to point that there is still no any Article on slavery in the current Criminal Code that is the significant legal gap. The following title of the normative decree by the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan No. 7 of 29 December 2012 “On practice of usage of legislation establishing responsibility for crimes connected with trafficking in persons” appears to be justified for the further harmonisation of the juridical system.

As for the global approach, it is rational to pass a main law on counteraction to criminality connected with trafficking in persons that is a legal basis of the corresponding type of anti-criminal policy.

Ar cilvēku tirdzniecību saistīto noziegumu kriminoloģiskā un krimināltiesiskā klasifikācija Kazahstānas Republikā

Kopsavilkums

Zinātniskā izpēte parāda frāzes “noziegums (noziedzība), kas saistīts ar cilvēku tirdzniecību”, izmantošanas efektivitāti, un tā ir balstīta uz spēkā esošo krimināltiesību aktu analīzi, uz Kazahstānas Republikas prezidenta pakļautībā esošās komisijas cilvēktiesību jautājumos, ģenerālprokurora, Augstākās tiesas, Kazahstānas Iekšlietu ministrijas plašu empīrisko materiālu izpēti un speciālo literatūru par kriminoloģiju, kā arī krimināltiesisko klasifikāciju.

Caur Kriminālkodeksa normu prizmu loģisko ietvaru un salīdzinošo analīzi tiek parādīta sarežģītās parādības – cilvēku tirdzniecības – līdzība ar tādām daudzšķautņainām noziedzīgām parādībām kā, piemēram, terorisms, ekstrēmisms, korupcija.

Autors, paužot atbalstu priekšlikumam atgriezties Kriminālkodeksā pie frāzes “noziegumi, kas saistīti ar cilvēku tirdzniecību”, uzskata, ka ir nepieciešams papildināt spēkā esošo noteikumu sarakstu par atbildību par nelikumīgām darbībām saistībā ar adopciju (adopciju), cilvēka klonēšanu, nelegālu orgānu un cilvēka ķermeņa audu izņemšanu, kā arī par verdzību un vergu darbu.

Atslēgvārdi: kriminoloģiskā klasifikācija, krimināltiesību klasifikācija, ar cilvēku tirdzniecību saistīti noziegumi.

References

1. Analiz statisticheskikh dannyh o sostoyanii prestupnosti, svyazannoi s trgovlej lyudmi za 2010–2012 g.g., 11 mesyatsev 2013 goda. Astana: Komitet po pravovoj statistike i spetsialnym uchetam Generalnoj prokuratury RK, 4 dekabrya 2013 goda, 9 s. (Анализ статистических данных о состоянии преступности, связанной с торговлей людьми за 2010–2012 г.г., 11 месяцев 2013 года. Астана: Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК, 4 декабря 2013 года, 9 с.)
2. Analiz tekushchego polozheniya del v sfere bor'by s trgovlej lyud'mi v Kazahstane. Doklad k tret'jej sessii Obzornoj konferentsii OBSE 2010 goda, Astana, 26–28 noyabrya 2010 g. (Анализ текущего положения дел в сфере борьбы с торговлей людьми в Казахстане. Доклад к третьей сессии Обзорной конференции ОБСЕ 2010 года, Астана, 26–28 ноября 2010 г.)
3. Bekmagambetov, A. B. O kategoriyah 'prestupleniya, svyazannye s trgovlej lyudmi' i 'prestupnost', svyazannaya s trgovlej lyudmi'i ih teoretiko-prikladnom znachenii. *Prestupnost' i sotsial'nyj kontrol' v obshchestve postmoderna: Sbornik materialov XXVIII Mezhdunarodnoj nauchnoj Baltijskoj kriminologicheskoy konferentsii*. Ch. 1. Pod red. V. Yu. Smorgunovoj, Ya. I. Gilinskogo, N. A. Isaeva. Sankt-Peterburg: ID 'Alef-Press', 2015. 250 s. (Бекмагамбетов, А. Б. О категориях «преступления, связанные с торговлей людьми» и «преступность, связанная с торговлей

Alimzhan Baurzhanovich Bekmagambetov. Criminological and Criminal Classification of Crimes Connected with Trafficking in Persons in the Republic of Kazakhstan

- людьми» и их теоретико-прикладном значении. *Преступность и социальный контроль в обществе постмодерна: Сборник материалов XXVIII Международной научной Балтийской криминологической конференции*. Ч. 1. Под ред. В. Ю. Сморгуновой, Я. И. Гилинского, Н. А. Исаева. Санкт-Петербург: ИД «Алеф-Пресс», 2015. 250 с.)
4. Bekmagambetov, A. B. O neraskrytom potentsiale kategorij 'prestupleniya, svyazannye s torgovlej lyud'mi' i 'prestupnost', svyazannaya s torgovlej lyud'mi'. *Aktual'nye problemi teorii i praktiki protivodejstviya prestupnosti v sovremennoj Rossii: materialy II Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferenciy*. Pod obshch. red. Yu. S. Zharikova i nauch. red. V. P. Revina. Moskva: Izd-vo SGU, 2015. 436 s. (Бекмагамбетов, А. Б. О не раскрытом потенциале категорий «преступления, связанные с торговлей людьми» и «преступность, связанная с торговлей людьми». *Актуальные проблемы теории и практики противодействия преступности в современной России: Материалы II Международной научно-практической конференции*. Под общ. ред. Ю. С. Жарикова и науч. ред. В. П. Ревина. Москва: Изд-во СГУ, 2015. 436 с.)
  5. Bekmagambetov, A. B. O sootnoshenii ponyatij 'prestupleniya, svyazannye s torgovlej lyud'mi' i 'prestupnost', svyazannaya s torgovlej lyud'mi'. *Rossiya v XXI veke: ekonomicheskie, pravovye i sotsial'no-kul'turnye perspektivy razvitiya. Materialy IX Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferentsii*. Otv. red. M. P. Zhuravlev. Moskva: Izdatel'stvo: Rossijskij universitet druzhby narodov, 2016. 239 s. (Бекмагамбетов, А. Б. О соотношении понятий «преступления, связанные с торговлей людьми» и «преступность, связанная с торговлей людьми». *Россия в XXI веке: экономические, правовые и социально-культурные перспективы развития. Материалы IX Международной научно-практической конференции*. Отв. ред. М. П. Журавлев. Москва: Издательство «Российский университет дружбы народов», 2016. 239 с.)
  6. Bor'ba s torgovlej lyud'mi: Kazahstan. Statisticheskie dannye s yanvarya 2004 – po iyun' 2014 goda. Astana: MOM v Kazahstane, 2014. 7 s. (Борьба с торговлей людьми: Казахстан. Статистические данные с января 2004 по июнь 2014 года. Астана: MOM в Казахстане, 2014. 7 с.)
  7. Vyulleten' Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan. 2013. No. 1. (Бюллетень Верховного Суда Республики Казахстан. 2013. № 1.)
  8. Doklad o vypolnenii Konventsii o likvidatsii vseh form diskriminatsii v otnoshenii zhenshchin. Utverzhden postanovlenijem Pravitel'stva RK ot 15.09.2011 g. No. 1064. Astana, 2011. 63 s. (Доклад о выполнении Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин. Утвержден постановлением Правительства РК от 15.09.2011 г. № 1064. Астана, 2011. 63 с.)
  9. Golovko, L. Perspektivy reformirovaniya organov, osushchestvlyayushchih obespechenie bezopasnosti i bor'bu s prestupnost'yu. *Zanher*, 2010, No. 9. (Головко, Л. Перспективы реформирования органов, осуществляющих обеспечение безопасности и борьбу с преступностью. *Заңгер*, 2010, № 9.)
  10. *Kazahstanskaja Pravda*. 27.08.2009. No. 205 (25949) (*Казахстанская правда*. 27.08.2009. № 205 (25949).)
  11. Kenbaev, Zh. A., Ospanov, S. A. Teoreticheskie aspekty ugovovno-pravovogo regulirovaniya meropriyatij po protivodejstviyu torgovle lyud'mi v Respublike Kazahstan. *Konstitutsiya Respubliki Kazahstan: 15 let: Materialy mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoy konferenciy*. Karaganda: KarYul MVD RK im. B. Bejsenova, 2009. T. 1. (Кенбаев, Ж. А., Оспанов, С. А.

- Теоретические аспекты уголовно-правового регулирования мероприятий по противодействию торговле людьми в Республике Казахстан. *Конституция Республики Казахстан: 15 лет. Материалы Международной научно-практической конференции*. Отв. ред. С. Е. Еркенов, И. Ш. Борчашвили. Караганда: КарЮИ МВД РК им. Б. Бейсенова, 2009. Т. 1.)
12. *Kriminologija: uchebnik*. Pod. obshch. red. A. I. Dolgovoij. 4-je izd., pererab. i dop. Moskva: Norma, Infra-M, 2010. 1008 s. (*Криминология: учебник*. Под общ. ред. А. И. Долговой. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, Инфра-М, 2010. 1008 с.)
  13. *Monitoring ugodovnoj politiki Rossii*. Monografiya. Pod. obshch. red. S. V. Maksimova. Moskva: Institut gosudarstva i prava RAN, 2015. 482 s. (*Мониторинг уголовной политики России*. Монография. Под общ. ред. С. В. Максимова. Москва: Институт государства и права РАН, 2015. 482 с.)
  14. *Ob itogah proverki primeneniya zakonodatel'stva ob usynovlenii za 2012–2013 gody*. Astana: General'naya prokuratura RK, 2013. 28 s. (*Об итогах проверки применения законодательства об усыновлении за 2012–2013 годы*. Астана: Генеральная прокуратура РК, 2013. 28 с.)
  15. Obobshchenie po voprosam o bespecheniya v sudebnom razbiratel'stve prav poterpевshih po delam o torgovle lyud'mi (na osnove rassmotrennyh v 2014–2015 g.g. ugodovnyh del). *Vyulleten' Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan*. 2016, 12: 78–108. (Обобщение по вопросам обеспечения в судебном разбирательстве прав потерпевших по делам о торговле людьми (на основе рассмотренных в 2014–2015 г.г. уголовных дел). *Бюллетень Верховного Суда Республики Казахстан*. 2016, 12: 78–108.)
  16. Obobshchenie sudebnoj praktiki po ugodovnym delam, svyazannym s torgovlej lyud'mi za 2013 i 2014 gody (predusmotrennymi stat'yami 125, ch. 3, p. 'b'; 126, ch. 3 p. 'b'; 128, 132-1, 270, 271 UK). *Vyulleten' Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan*. 2015, 12: 36–64. (Обобщение судебной практики по уголовным делам, связанным с торговлей людьми за 2013 и 2014 годы (предусмотренными статьями 125, ч. 3, п. «б»; 126, ч. 3 п. «б»; 128, 132-1, 270, 271 УК). *Бюллетень Верховного Суда Республики Казахстан*. 2015, 12: 36–64.)
  17. *Pervyj periodicheskij doklad o merah, prinyatyh Respublikoj Kazahstan v tselyah osushchestvleniya Mezhdunarodnoj konventsii dlya zashchity vseh lits ot nasильственных исчезновений*. Utverzhen postanovleniem Pravitel'stva RK ot 27.05.2014 g. No. 547. Astana, 2014. 22 s. (*Первый периодический доклад о мерах, принятых Республикой Казахстан в целях осуществления Международной конвенции для защиты всех лиц от насильственных исчезновений*. Утвержден постановлением Правительства РК от 27.05.2014 г. № 547. Астана, 2014. 22 с.)
  18. *Plan meropriyatij pravitel'stva Respubliki Kazahstan po profilaktike, predotvrashcheniyui bor'be s prestupleniyami, svyazannymi s torgovlej lyud'mi na 2015–2017 gody*. Utverzhen postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 28.01.2015 goda No. 23. (*План мероприятий правительства Республики Казахстан по профилактике, предотвращению и борьбе с преступлениями, связанными с торговлей людьми на 2015–2017 годы*. Утвержден постановлением правительства Республики Казахстан от 28.01.2015 года № 23.)
  19. *Spetsial'nyj doklad 'Aktual'nye problem zashchity prav cheloveka v sfere protivodejstviya torgovle lyud'mi v Respublike Kazahstan'*. Astana: Komissiya po pravam cheloveka pri Prezidente RK, 2014. 170 s. (*Специальный доклад «Актуальные проблемы защиты прав человека в сфере противодействия торговле людьми в Республике Казахстан»*. Астана: Комиссия по правам человека при Президенте РК, 2014. 170 с.)

20. *Spravka o sostoyanii rassledovaniya ugovolnykh del, svyazannykh s trgovlelyud'mi* (st. 116, 125, ch. 3, p.2), 128, 134, 135, 308, 309 UK) *za 11 mesyatsev 2016 goda*. Astana: MVD RK, 2017. 4 s. (*Справка о состоянии расследования уголовных дел, связанных с торговлей людьми* (ст. 116, 125, ч. 3, п. 2), 128, 134, 135, 308, 309 УК) за 11 месяцев 2016 года. Астана: МВД РК, 2017. 4 с.)
21. *Strategicheskij plan General'noj prokuratury Respubliki Kazahstan na 2014–2018 gody*. Astana, 2015. (*Стратегический план Генеральной прокуратуры Республики Казахстан на 2014–2018 годы*. Астана, 2015.)
22. *Vedomosti Parlamenta RK*. 2013, 15: 78. (*Ведомости Парламента РК*. 2013, 15: 78.)
23. *Vtoroj periodicheskij doklad o vypolnenii Respublikoj Kazahstan Mezhdunarodnogo pakta o grazhdanskih i politicheskikh pravah*. Utverzhden postanovleniem Pravitel'stva RK ot 03.12.2014 g. No. 1271, Astana, 2014. 34 s. (*Второй периодический доклад о выполнении Республикой Казахстан Международного пакта о гражданских и политических правах*. Утвержден постановлением Правительства РК от 03.12.2014 г. № 1271. Астана, 2014. 34 с.)
24. *Vtoroj periodicheskij natsional'nyj doklad Respubliki Kazahstan v ramkah Universal'nogo periodicheskogo nadzora po pravam cheloveka*. Utverzhden postanovleniem Pravitel'stva RK ot 29.09.2014 g. No. 1038. Astana, 2014. 25 s. (*Второй периодический национальный доклад Республики Казахстан в рамках Универсального периодического надзора по правам человека*. Утвержден постановлением Правительства РК от 29.09.2014 г. № 1038. Астана, 2014. 25 с.)

Nepilsoņu jautājuma risināšanas problemātika no starptautisko tiesību viedokļa

Dr. iur. Jānis Grasis

*Rīgas Stradiņa universitāte,
Juridiskā fakultāte,
Tiesību zinātņu katedra, Latvija
Janis.Grasis@rsu.lv*

Kopsavilkums

Rakstā ir analizēta Latvijas Republikas Valsts prezidenta likumdošanas iniciatīva – likumprojekts “Par nepilsoņa statusa piešķiršanas izbeigšanu bērniem” no starptautisko tiesību aspekta. Tiek apšaubīta sagatavotā likumprojekta kvalitāte un lietderība, jo nepilsoņu jautājuma tiesiskais regulējums pilnībā atbilst Latvijas Republikas starptautiskajām saistībām.

Atslēgvārdi: Latvijas Republikas pilsonība, nepilsoņa statuss, automātiska pilsonības iegūšana.

Latvijas Republikas prezidents Raimonds Vējonis 2017. gada 11. septembrī iesniedza Saeimai likumprojektu “Par nepilsoņa statusa piešķiršanas izbeigšanu bērniem” (turpmāk tekstā – likumprojekts) [7]. Tas saturēja tikai divus pantus:

“1. Izbeigt piešķirt nepilsoņa statusu bērniem kopš 2018. gada 1. jūnija dzimušiem bērniem. 2. Atzīt pēc 2018. gada 1. jūnija dzimušos bērnus, kuriem saskaņā ar likuma “Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” 8. panta otro daļu būtu tiesības uz nepilsoņa statusu, par Latvijas pilsoņiem, ja vien bērna vecāki nav vienojušies par citas valsts pilsonības piešķiršanu bērnam un bērns nav citas valsts pilsonis.”¹

¹ Valsts prezidenta piedāvātā likumprojekta teksts un visi pavadošie dokumenti ir atrodami Saeimas mājaslapā: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=1023/Lp12> [sk. 17.11.2017.].

Saeima tomēr noraidīja šo Valsts prezidenta priekšlikumu [9]. Pēc šī balsojuma R. Vējonis pauda nožēlu par Saeimas lēmumu noraidīt viņa iesniegto likumprojektu par nepilsoņa statusa piešķiršanas izbeigšanu bērniem. “Esmu pārliecināts, ka Saeimas balsojums tikai atliek lēmuma pieņemšanu uz kādu laiku,” uzsvēra R. Vējonis, piebilstot, ka šis padomju mantojums traucē Latvijai iet uz priekšu kā mūsdienīgai un stiprai valstij [9].

Jau pēc negatīvā Saeimas balsojuma uzradās cits pilsonības jautājumu “eksperts” – Saeimas deputāts Boriss Cilevičs, kurš rakstā “Boriss Cilevičs: Hēroda mantinieki” kaunināja Saeimas deputātu vairākumu un savā interpretācijā mēģināja pierādīt, ka, nepieņemot šo likumprojektu, Latvijas Republika pārkāpj savas starptautiskās saistības pilsonības jautājumos [3].

Šajā *Socrates* numurā tiks analizēts Valsts prezidenta sagatavotais likumprojekts: vai tas atbilst Latvijas Republikas starptautiskajām saistībām, kā arī likumprojekta kvalitāte.

Sākšu ar “eksperta” B. Cileviča argumentiem, kāpēc šāds likums Latvijas Republikā ir nepieciešams:

- 1) Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) 1961. gada konvencija par bezvalstnieku skaita samazināšanu nosaka principu: valstij ir pienākums piešķirt pilsonību cilvēkam, kas piedzimis tās teritorijā, ja pretējā gadījumā persona kļūs par apatridu (bezvalstnieku);
- 2) analogisks princips ir iekļauts arī Eiropas Konvencijā par pilsonību, kas pieņemta 1997. gadā. Šo konvenciju Latvija parakstīja 2001. gadā, Saeima pat to pirmajā lasījumā ratificēja, bet turpmāka ratifikācija ir uz daudziem gadiem aizkavējusies;
- 3) vēl nozīmīgāka šajā kontekstā ir ANO 1989. gada Konvencija par bērnu tiesībām. Tās 7. pants nosaka, ka ikvienam bērnam ir tiesības uz pilsonību no dzimšanas brīža [3].

Diemžēl jāatzīst, ka B. Cilevičs jauc divus jēdzienus: tiesības un pienākums, kā arī demagoģiski izdara secinājumus, nepilnīgi citējot starptautiskās konvencijas.

1. ANO 1961. gada konvencijas par bezvalstniecības samazināšanu 1. panta 1. punktā noteikts, ka līgumslēdzēja valsts pilsonību piešķir personai, kas dzimusi tās teritorijā un pretējā gadījumā būtu bezvalstnieks. Šādu pilsonību piešķir:
  - a) saskaņā ar likumu, personai piedzimstot;
  - b) attiecīgajai personai pašai vai tās vārdā iesniedzot pieteikumu kompetentajai iestādei valsts tiesību aktos noteiktajā kārtībā.

Saskaņā ar šā panta 2. punkta noteikumiem iesniegtus pieteikumus nedrīkst noraidīt. Līgumslēdzēja valsts, kas paredz pilsonības piešķiršanu atbilstoši šā punkta b) apakšpunktam, var paredzēt arī pilsonības piešķiršanu saskaņā ar likumu tādā vecumā un ievērojot tādus nosacījumus, kādus paredz valsts tiesību akti.

2. Līgumslēdzēja valsts pilsonības piešķiršanai atbilstoši šā panta 1. punkta b) apakšpunktam var piemērot vienu vai vairākus šādus nosacījumus:
  - a) pieteikums jāiesniedz līgumslēdzējas valsts noteiktā laika posmā, kas sākas ne vēlāk kā 18 gadu vecumā un beidzas ne agrāk kā 21 gada vecumā, bet tā, lai attiecīgajai personai būtu vismaz viens gads laika pašai iesniegt pieteikumu bez vajadzības saņemt pilnvarojumu, lai to darītu;

- b) attiecīgā persona ir pastāvīgi dzīvojusi līgumslēdzēja valsts teritorijā šīs valsts noteiktu laika posmu, kas nepārsniedz piecus gadus tieši pirms pieteikuma iesniegšanas vai kopā desmit gadus;
  - c) attiecīgā persona nav bijusi notiesāta par noziegumu pret valsts drošību vai sodīta par noziegumu ar brīvības atņemšanu uz pieciem vai vairāk gadiem;
  - d) attiecīgā persona vienmēr ir bijusi bezvalstnieks.
3. Neatkarīgi no šā panta 1. punkta b) apakšpunkta un 2. punkta noteikumiem bērns, kas piedzimis laulībā līgumslēdzēja valsts teritorijā un kura māte ir šīs valsts pilsonība, piedzimstot iegūst šo pilsonību, ja pretējā gadījumā viņš būtu bezvalstnieks.
4. Līgumslēdzēja valsts piešķir pilsonību personai, kas pretējā gadījumā būtu bezvalstnieks un kas nevar iegūt tās līgumslēdzēja valsts pilsonību, kuras teritorijā šī persona piedzīmusi, tāpēc ka viņa pārsniegusi pieteikuma iesniegšanai paredzēto vecumu vai nav ievērojusi vajadzīgos pastāvīgās uzturēšanās nosacījumus, ja vienam no vecākiem šīs personas piedzimšanas laikā ir bijusi iepriekš minētās līgumslēdzēja valsts pilsonība. Ja vecākiem bērna piedzimšanas laikā nav bijusi viena un tā pati pilsonība, jautājumu par to, vai attiecīgajam bērnam piešķirama tēva vai mātes pilsonība, nosaka šīs līgumslēdzēja valsts tiesību akti. Ja pilsonības iegūšanai jāiesniedz pieteikums, to iesniedz kompetentajā iestādē attiecīgā persona vai tas tiek iesniegts viņas vārdā saskaņā ar šīs valsts tiesību aktiem. Saskaņā ar šā panta 5. punkta noteikumiem iesniegtus pieteikumus nedrīkst noraidīt.
5. Līgumslēdzēja valsts pilsonības piešķiršanai atbilstoši šā panta 4. punkta noteikumiem var piemērot vienu vai vairākus šādus nosacījumus:
- a) pieteikums ir jāiesniedz, pirms attiecīgā persona sasniegusi līgumslēdzēja valsts noteikto vecumu, kas nav mazāks par divdesmit trīs gadiem;
  - b) attiecīgā persona tieši pirms pieteikuma iesniegšanas ir pastāvīgi dzīvojusi līgumslēdzēja valsts teritorijā šīs valsts noteiktu laika posmu, kas nepārsniedz trīs gadus;
  - c) attiecīgā persona vienmēr ir bijusi bezvalstnieks [6].

Kā redzams no citētā konvencijas teksta, ANO 1961. gada konvencijas par bezvalstniecības samazināšanu neuzliek par pienākumu automātiski piešķirt pilsonību bērniem, kuri kļūst par bezvalstniekiem. Tas ir politisks valsts lēmums, vai piešķirt pilsonību bērniem automātiski piedzimšanas brīdī vai vēlāk, ievērojot minētās ANO konvencijas 1. panta noteikumus. Diemžēl sagatavotā likumprojekta anotācijā šī konvencija pat netiek pieminēta.

Latvijas Republikas Pilsonības likuma 3.1. pants pilnībā atbilst ANO konvencijas 1. panta noteikumiem [8]. Gadījumā, ja neviens no vecākiem nepilsoņa statusā neizmanto iespēju piešķirt automātiski Latvijas Republikas pilsonību savam bērnam ar iesniegumu, tad Pilsonības likuma 3.1. panta 2. daļā paredzēts, ka bērns atzīstams par Latvijas pilsoni līdz 15 gadu vecuma sasniegšanai, pamatojoties uz viena vecāka iesniegumu, ja vienlaikus pastāv šādi nosacījumi:

- 1) bērns pirms tam visu laiku bijis bezvalstnieks vai nepilsonis;
- 2) bērna pastāvīgā dzīvesvieta ir Latvijā;

- 3) abi bērna vecāki ir bezvalstnieki vai nepilsoņi;
- 4) tā vecāka pastāvīgā dzīvesvieta, ar kuru kopā bērns dzīvo, ne mazāk kā pēdējos piecus gadus ir Latvijā (personai, kura Latvijā ieradies pēc 1992. gada 1. jūlija, piecu gadu termiņš tiek skaitīts no pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanas dienas) [8].

Ja nu tomēr viens no vecākiem neizmanto arī šo iespēju, tad bērns ar nepilsoņa statusu atzīstams par Latvijas pilsoni pēc 15 gadu vecuma sasniegšanas, pamatojoties uz viņa iesniegumu, ja vienlaikus pastāv šādi nosacījumi:

- 1) abi viņa vecāki ir bezvalstnieki vai nepilsoņi;
- 2) viņa pastāvīgā dzīvesvieta ne mazāk kā pēdējos piecus gadus līdz iesnieguma iesniegšanai ir Latvijā;
- 3) uz viņu neattiecas Pilsonības likuma 11. panta pirmās daļas 1. punktā minētie ierobežojumi (ar savu uzvedību vai darbībām rada draudus Latvijas valsts un sabiedriskajai drošībai, valsts demokrātiskajai konstitucionālajai iekārtai, valsts neatkarībai un teritoriālajai neaizskaramībai);
- 4) viņš nav notiesāts par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu Latvijā vai kādā citā valstī, kur izdarītais noziegums arī Latvijā kvalificējams kā smags vai sevišķi smags. Šis nosacījums neattiecas uz personu, kura notiesāta par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu ārvalstī, ja Ministru kabineta noteiktajā kārtībā atzīts, ka attiecībā uz šo personu notiesājošs spriedums ticis pieņemts, neievērojot taisnīgas tiesas vai soda samērīguma principu;
- 5) viņš apliecina savu latviešu valodas prasmi saskaņā ar Pilsonības likuma 20. pantu (pilnībā saprot sadzīves un oficiāla rakstura informāciju; brīvi var stāstīt, sarunāties un atbildēt uz jautājumiem par sadzīves rakstura tēmām; var tekoši lasīt un saprast jebkuras sadzīves rakstura instrukcijas, pamācības un citus sadzīves rakstura tekstus; prot uzrakstīt rakstu darbu par komisijas uzdoto sadzīves rakstura tematu) vai iesniedz kādu no Pilsonības likuma 21. pantā minētajiem dokumentiem (piemēram, kura ieguvusi pamatizglītību latviešu valodā, apgūstot tajā vairāk nekā pusi no pamatizglītības programmas) [8].

Eiropas Padomes pieņemtās Eiropas Konvencijas par pilsonību² 4. pantā uzskaitīti principi, kas valstīm jāievēro saistībā ar pilsonību. Ikvienas līgumslēdzējas valsts noteikumiem par pilsonību ir jābalstās uz šādiem principiem:

- a) ikvienam ir tiesības uz pilsonību;
- b) jāvairās no bezvalstniecības;
- c) nevienam nedrīkst patvaļīgi atņemt pilsonību;
- d) ne starp līgumslēdzējas valsts pilsoni un ārvalstnieku noslēgtā laulība, ne šādas laulības šķiršana, ne pilsonības maiņa, ko izdara viens no laulātajiem laulības laikā, nedrīkst automātiski ietekmēt otra laulātā pilsonību [4].

² Eiropas Konvenciju par pilsonību (*European Convention on Nationality* – angļu val.) Latvijas Republika parakstīja 2001. gadā, bet Saeima joprojām to nav ratificējusi. Latviešu valodā nav oficiālas publikācijas.

Eiropas Konvencijas par pilsonību 6. panta 2. daļa attiecas uz bezvalstniecības gadījumiem. Tajā noteikts, ka ikviena līgumslēdzēja valsts paredz savās iekšējās tiesībās, ka pilsonību iegūst bērni, kuri ir dzimuši tās teritorijā, ja vien viņi piedzimstot neiegūst citas valsts pilsonību. Šāda pilsonība jāpiešķir:

- a) piedzimstot *ex lege* (saskaņā ar likumu);
- b) vai vēlāk bērniem, kuri palikuši bezvalstnieki. Šādā gadījumā bērns pats iesniedz vai viņa vārdā tiek iesniegts iesniegums attiecīgajai institūcijai tādā veidā, kā to paredz līgumslēdzējas valsts iekšējās tiesības. Var tikt izvirzīta prasība, lai šāds iesniegums atbilst nosacījumam par likumīgu un pastāvīgu uzturēšanos šīs valsts teritorijā noteiktu laiku, kas nepārsniedz piecus gadus tieši pirms iesnieguma iesniegšanas [4]. Kā redzams, tad Latvijas Republikas Pilsonības likuma normas pilnībā atbilst Eiropas Konvencijas par pilsonību prasībām saistībā ar bezvalstniecības gadījumiem.

Bērnu tiesību konvencijas 7. pantā paredzēts, ka ikvienu bērnu reģistrē tūlīt pēc dzimšanas un viņam kopš piedzimšanas brīža ir tiesības uz vārdu, tiesības iegūt pilsonību, kā arī, ciktāl iespējams, tiesības zināt savus vecākus un būt viņu aizgādībā. Dalībvalstis nodrošina šo tiesību īstenošanu saskaņā ar saviem tiesību aktiem un saistībām, ko tām uzliek attiecīgi starptautiski dokumenti šajā jomā, jo īpaši tad, ja citādi bērns varētu kļūt par bezvalstnieku [2]. Kā redzams, tad Bērnu tiesību konvencijas nosaka tikai vispārīgas tiesības uz pilsonību, bet speciālās tiesību normas bezvalstniecības gadījumos ir atrodamas ANO Konvencijā par bezvalstniecības samazināšanu un Eiropas Konvencijā par pilsonību.

Turklāt juridiski ir atzīts, ka nepilsoņi pat nav bezvalstnieki. Kā savulaik norādīja Satversmes tiesa, nepilsoņi ir jauna, līdz šim starptautiskajās tiesībās nezināma personu kategorija. Latvijas nepilsoņi nav pielīdzināmi nevienam fiziskās personas statusam, kas noteikts starptautiskajos tiesību aktos, jo nepilsoņiem noteikto tiesību apjoms pilnībā neatbilst nevienam šādam statusam. Latvijas nepilsoņi nav uzskatāmi ne par pilsoņiem, ne ārvalstniekiem, ne arī bezvalstniekiem, bet par personām ar “īpašu tiesisko statusu” [10]. Šis atzinums tika balstīts uz Rīgas Juridiskās augstskolas profesores *Dr. iur.* Inetas Ziemeles atbildes Satversmes tiesai. Viņa, vērtējot nepilsoņa statusu starptautiskajās tiesībās un tā saikni ar Latviju, uzsvēra, ka Latvijas okupācijas fakts deva tiesības Saeimai regulēt okupācijas sekas tādā veidā, ka personām, kuras Latvijas teritorijā ieceļojušas padomju laikā, netiktu automātiski piešķirts pilsoņa statuss. Piešķirot šīm personām nepilsoņa statusu, tika radīta jauna, līdz šim starptautiskajās tiesībās nezināma personu kategorija – Latvijas Republikas nepilsoņi ar nepilsoņa pasi [10].

Latvija ir skaidri norādījusi, ka nepilsoņi nav uzskatāmi par bezvalstniekiem, jo Bezvalstnieku likuma 3. panta otrajā daļā noteikts: personu, kura ir likuma “Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” subjekts, nevar atzīt par bezvalstnieku [1]. Arī Latvijas pārstāvji starptautiskajās institūcijās konsekventi aizstāvējuši pozīciju, ka nepilsoņa statuss nevar tikt pielīdzināts bezvalstnieka statusam. Nepilsoņi nav uzskatāmi par ārvalstniekiem, jo saskaņā ar Imigrācijas likuma

1. pantu ārvalstnieks ir persona, kura nav Latvijas pilsonis vai Latvijas nepilsonis. Arī Eiropas Savienības neatkarīgo ekspertu grupa pamattiesību jautājumos (*EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights*) pārskatā par pamattiesību jautājumiem Eiropas Savienībā un tās dalībvalstīs 2003. gadā norādīja, ka likumā “Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” noteiktie nepilsoņi nav nedz pilsoņi, nedz ārvalstnieki, nedz arī bezvalstnieki. Ekspertu grupa norāda, ka Latvijas nepilsoņi pieder pie līdz šim starptautiskajās publiskajās tiesībās nezināmas personu kategorijas [11].

Likumprojektam tika pievienots arī Londonas Universitātes koledžas pasniedzēja Mārtiņa Paparinska atzinums, kas lielākoties attiecas uz valsts kontinuitātes jautājumiem, ja tiktu pieņemts Valsts prezidenta sagatavotais likumprojekts.³ Var pilnībā piekrist M. Paparinska viedoklim, ka nepilsoņa statusa izbeigšana Latvijā dzimušajiem bērniem ar sagatavoto likumprojektu neietekmētu Latvijas Republikas kontinuitāti. Tomēr šis atzinums un arī citi likumprojektam pievienotie pavadošie dokumenti nedod atbildi par sagatavotā likumprojekta lietderību un nepieciešamību.

Secinājumi

Diemžēl jāatzīst, ka Valsts prezidenta sagatavotais likumprojekts ir ar zemu lietderību un nepieciešamību šādu iemeslu dēļ:

- 1) jau šobrīd Latvijas Pilsonības likums pilnībā atbilst starptautiskajām normām par bezvalstniecības novēršanu, tāpēc nav juridiski saprotama šāda likumprojekta lietderība;
- 2) sagatavotais likumprojekts neparedz automātisku pilsonības piešķiršanu nepilsoņu bērniem, jo valstij tāpat ir jāpārlicinās, vai bērna vecāki nav vienojušies par citas valsts pilsonības piešķiršanu bērnam un bērns nav citas valsts pilsonis;
- 3) no juridiskās tehnikas viedokļa ir apšaubāms, vai par šo tiesisko problēmu ir nepieciešams pieņemt jaunu likumu. Ja Valsts prezidents grib pilnveidot tiesisko pilsonības iegūšanas regulējumu, tad no juridiskās tehnikas viedokļa labāk ir sagatavot grozījumus esošajā Pilsonības likumā.

³ Ar atzinumu var pilnībā iepazīties: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=1023/Lp12> [sk. 17.11.2017.].

Problems of Resolution of Problems with Aliens from the Point of View of International Law

Abstract

The article provides an overview of the new legislation initiative by the President of Latvia to grant automatic citizenship to children of aliens of the Republic of Latvia. The prepared draft-law is without expediency as existing regulation of the Citizenship Law of the Republic of Latvia fully corresponds with international obligations in the field of stateless persons.

Keywords: citizenship of the Republic of Latvia, status of aliens, automatic acquisition of citizenship.

Literatūra

1. Bezvalstnieku likums. Latvijas Republikas likums, 2004. *Latvijas Vēstnesis*, 2004. gada 17. februāris.
2. Bērnu tiesību konvencija. Starptautisks līgums, 1989. *Latvijas Vēstnesis*, 2014. gada 28. novembris.
3. Čilevičs, B. 21.09.2017. Boriss Čilevičs: Hēroda mantinieki. *Delfi*. Iegūts no: <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/boriss-cilevics-heroda-mantinieki.d?id=49260717> [sk. 21.09.2017.].
4. *European Convention on Nationality*. Starptautisks līgums. Konvencija spēkā kopš 2000. gada 1. marta. Iegūts no: <https://rm.coe.int/168007f2c8> [sk. 24.11.2017.].
5. Imigrācijas likums. Latvijas Republikas likums, 2002. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. gada 20. novembris.
6. Konvencija par bezvalstniecības samazināšanu. Starptautisks līgums, 1961. *Latvijas Vēstnesis*, 2011. gada 30. augusts.
7. Par nepilsoņa statusa piešķiršanas izbeigšanu bērniem. Likumprojekts, 2017. *Jurista Vārds*, 2017. gada 19. septembris.
8. Pilsonības likums. Latvijas Republikas likums, 1994. *Latvijas Vēstnesis*, 1994. gada 11. augusts.
9. Saeima noraida Vējoņa ierosinājumu Latvijā dzimušajiem bērniem nepiešķirt nepilsoņu statusu. Iegūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/saeima-noraida-vejona-ierosinajumu-latvija-dzimusajiem-berniem-nepieskirt-nepilsonu-statusu.d?id=49262291> [sk. 21.09.2017.].
10. Satversmes tiesas 2005. gada 7. marta spriedums lietā Nr. 2004-15-0106. Iegūts no: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2004-15-0106_Spriedums.pdf [sk. 24.11.2017.].
11. Synthesis Report: Conclusions and Recommendations on the Situation of Fundamental Rights in the European Union and its Member States in 2003, 4 February 2004, p. 90. Iegūts no: http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/cfr_cdf_synthesisrep2003_en.pdf [sk. 24.11.2017.].

Mediācija un sporta strīdi

Marina Kameņecka-Usova

*Rīgas Stradiņa universitāte,
Doktorantūras nodaļa,
doktora studiju programma "Juridiskās zinātnes", Latvija
marina_k.usova@yahoo.com*

Kopsavilkums

Mūsdienās sports ir daudz vairāk nekā izklaide vai vaļasprieks, tas ir augsti komercializēta sociāla aktivitāte ar lielu daudzumu dažādu savstarpējo attiecību, kurās nevar iztikt bez strīdiem un konfliktiem. Sportā pierasts veids, kā atrisināt radušos strīdus, ir konflikta atrisināšanu nodot vai nu arbitrāžas tribunālam, piemēram, Sporta arbitrāžas tiesai, vai valsts vai starptautisko federāciju ārējām komitejām (komisijām), piemēram, FIFA Strīdu risināšanas kamerai (*FIFA Dispute Resolution Chamber*), FIFA spēlētāju statusa komitejai (*FIFA Players' Status Committee*) vai publiskām tiesām. Abi šie procesi var būt laikietilpīgi un ļoti dārgi. Rakstā autore piedāvā izskatīt mediāciju kā alternatīvu veidu sporta strīdu risināšanā.

Atslēgvārdi: sports, sporta strīdi, mediācija, sporta tiesības.

Ievads

Raksts tika sagatavots, pamatojoties uz sporta tiesību pieaugušo popularitāti un aktualitāti Eiropā un pasaulē. Viena no problemātiskām sporta tiesību jomām ir strīdu risināšana, jo tradicionāla strīdu risināšana vispārējās jurisdikcijas tiesā neatbilst sporta tiesību vajadzībām un nespēj ņemt vērā to specifiku. Tāpēc strauji attīstās ideja par alternatīvām strīdu risināšanas metodēm un specializētām sporta arbitrāžas tiesām.

Raksta mērķis ir izpētīt mediāciju kā sporta strīdu risināšanas metodi. Publikācijas sagatavošanai galvenokārt izmantota empiriskā, analītiskā, vēsturiskā un salīdzinošā izpētes metode.

XXI gadsimta sports un tā specifika

Mūsdienās sportu var raksturot kā augsti komercializētu sociālu aktivitāti ar lielu daudzumu dažādu savstarpējo attiecību, piemēram, sāncensis un sāncensis; sportists un treneris; sportists un aģents; sportists un federācija, klubs, komanda; klubs, komanda un aģents; federācija un atbalstītāji; klubs, komanda un atbalstītāji; klubs un klubs. Pastāvot tik dažādām attiecībām, vērojama augsta nesaskaņu un strīdu varbūtība. Turklāt, pamatojoties uz Īana Blekšova (*Ian Blackshaw*) sniegto informāciju, sports ir nozīmīga industrija, kas veido vairāk nekā 3 % no starptautiskās tirdzniecības un 1 % no Eiropas Savienības 15 dalībvalstu kopējā kopprodukta. Tikai ES vien ir radīti aptuveni 2 miljoni darba vietu, kas tiešā vai netiešā veidā ir saistītas ar sportu. Lielbritānijā ikgadējais patērētāju pieņums sports nozarē ir sasniedzis 12 miljardus mārciņu [*Blackshaw*, 2015].

Nīls Gudrums (*Neil Goodrum*) atzīmē, ka sporta aktivitātes vienmēr tiek iekļautas vērtīgā un komerciālā industrijā, tādēļ domstarpības, kas rodas šajā sakarā, ir daudzveidīgas un sarežģītas, īpaši ņemot vērā, ka bieži vien sportā saduras publiskās un privātās intereses. Neatkarīgi no tā, vai tas ir saistīts ar spēlētāja līgumiem, sponsorēšanas jautājumiem, būvniecību, televīzijas translācijām, stadiona izmantošanu pēc olimpiskajām spēlēm vai citu, jebkurā strīdā var tikt skarts plašs interešu loks [*Goodrum*, 2013].

Katras jomas komercializācija ietver ievērojamus ieguldījumus un pieaugošu publikas interesi. Vienlaikus ar sporta komercializāciju pēdējos gados augsto likmju dēļ strauji palielinājies arī konfliktu skaits un to atspoguļojums medijos.

Pieaugušais konfliktu skaits padarīja redzamus trūkumus to risināšanas procesā. Volkers Hesse (*Volker Hesse*) norādījis, ka sportā pierasts veids, kā atrisināt strīdus, kas radušies saistībā ar noslēgtajiem līgumiem, ir konflikta atrisināšanu nodot vai nu arbitrāžas tribunālam, piemēram, Sporta arbitrāžas tiesai, vai valsts vai starptautisko federāciju ārējām komitejām (komisijām), piemēram, FIFA Strīdu risināšanas kamerai (*FIFA Dispute Resolution Chamber*), FIFA spēlētāju statusa komitejai (*FIFA Players' Status Committee*) vai publiskām tiesām [*Hesse*, 2014]. Abi šie procesi var būt laikietilpīgi un ļoti dārgi. Savukārt N. Gudrums uzskata: lai arī, izmantojot FIFA kameru, ārējiem procesiem parasti ir tā priekšrocība, ka tie ir konfidencialāki un lētāki par tiesas procesiem, tiem piemīt arī trūkumi – sarežģīta procedūra un fakts, ka lēmumu pieņem trešā persona.

Raksturojot starptautisko sporta strīdu risināšanu publiskās tiesās, kā trūkums ir jāmin arī varbūtība, ka strīds tiks izskatīts vienai pusei svešā jurisdikcijā pēc svešas valsts likumiem. Ja strīds izriet no līgumsaistībām un līgumā puses nav vienojušās, kurai tiesai piemīt strīdu izskatīšana un pēc kuras valsts likumiem tas tiks izskatīts, tad atkarībā no lietas apstākļiem un pušu domicila tas būs jānosaka pēc Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 12. decembra [Regulas \(ES\) Nr. 1215/2012](#) par jurisdikciju un spriedumu atzišanu un izpildi civillietās un komercietās (Briseles Ibis Regula, ar ko tika aizstāta tās jomā iepriekš darbojusies Padomes Regula (EK) Nr. 44/2001 par jurisdikciju un spriedumu atzišanu un izpildi civillietās un komercietās noteikumiem) un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (EK) Nr. 593/2008 par tiesību aktiem, kas piemērojami

līgumsaistībām (Roma I), noteikumiem vai ar kolīziju normu palīdzību. Gan pirmais, gan otrais ceļš var novest pie minētajiem trūkumiem – augstām izmaksām par ārvalstu advokātu pakalpojumiem, publiskuma un nenoteikta iznākuma. Vienlaikus strīdu izskatīšanu sportā sarežģī publisko un privāto interešu mijiedarbība, kā arī sporta sacensību bieži vien pārnacionālais raksturs [Goodrum, 2013].

Mediācija sporta strīdu risināšanā

Juridiskajā literatūrā var rast daudz sporta strīda definīciju, tomēr autore uzskata, ka izsmeļošas definīcijas ir krievu zinātniekiem. Jekaterina Pogosjana (*Екатерина Погосян*) ar sportu saistīto strīdu izprot kā domstarpības par savstarpējām tiesībām un pienākumiem starp sporta attiecībās iesaistītajiem subjektiem, kā arī strīdus, kas rodas ārpus sporta attiecībām, tomēr ietekmē sportistu tiesības un pienākumus kā sporta attiecību subjektus (*Погосян*, 2011). Savukārt Sergejs Aleksejevs (*Сергей Алексеев*) uzskata, ka šādi strīdi ir jānodod jurisdikcijas iestādei vai arī tie jāizšķir alternatīvā veidā (*Алексеев*, 2012).

Pēc Sergeja Jurlova (*Сергей Юрлов*) domām, atkarībā no savstarpējo attiecību rakstura sporta attiecībās var izšķirt šādus ar sportu saistītos strīdus:

- 1) strīdi, kas rodas saistībā ar sacensībām: diskvalifikācija, sacensību rezultātu apstrīdēšana, konkrēta sporta veida tehnisko noteikumu pārkāpumi u. c.;
- 2) strīdi, kas ir saistīti ar dalību sporta federācijā;
- 3) ar dopinga lietošanu saistīti strīdi;
- 4) disciplinārie konflikti, kas rodas sportistu, treneru vai citu federācijas locekļu rīcības kodeksa pārkāpumu dēļ;
- 5) ētiskie strīdi, kas rodas neētisku izteicienu lietošanas dēļ vai nepiemērotas uzvedības dēļ publiskās vietās;
- 6) līgumiskie vai civiltiesiskie strīdi, kas rodas līgumu pārkāpumu dēļ (*Юрлов*, 2015).

Ņemot vērā iepriekšminētos faktus un tiesisko attiecību specifiku, sporta strīdi būtu jārisina miermīlīgā ceļā, ātri, konfidenciāli, un, kas jo īpaši svarīgi – risinājumam būtu jāvedina uz veselīgām un, ja iespējams, neagresīvām attiecībām starp strīdā iesaistītajām pusēm, taisnīgu rezultātu, apzinoties arī citas, strīdā tieši neiesaistītas, personas aizskāruma iespējas, citiem vārdiem sakot, konflikti būtu jārisina “sporta ģimenes” lokā.

Minēto iemeslu dēļ tradicionālo strīdu risināšanas veidu – tiesas procesu – nevar uzskatīt par optimālu un labāko izvēli, turpretī, izmantojot alternatīvas strīdu risināšanas metodes un paņēmienus, it īpaši mediāciju, iespējams sasniegt vēlamu rezultātu – miermīlīgu, ātru, konfidenciālu un neagresīvu strīda risinājumu sportā, mediācijai veicinot dialogu starp pusēm, lai rastu risinājumu, kas būtu to labākajās interesēs, kā arī ļaujot izveidot turpmākas sadarbības (sacensību) priekšnoteikumus. Izvēloties mediāciju, jurisdikcijas noteikšanas un strīda izskatīšanai piemērojama likuma problēma tiešā veidā nepastāv.

Kā norāda Fēlikss Steffeks (*Felix Steffek*) un Katrīna Stouna (*Katherine V. W. Stone*), mediācija, arbitražā un arī strukturētās sarunas tiek uzskatītas par alternatīviem strīdu izšķiršanas veidiem. Tomēr vairākas būtiskas iezīmes ļauj atšķirt mediāciju no citām alternatīvajām strīdu izšķiršanas formām:

- 1) tā ir brīvprātīga, citiem vārdiem sakot, mediācija balstīta uz pušu brīvprātīgu līdzdalību;
- 2) neitrālais starpnieks (mediators) nevis tiesā, bet sistemātiski veicina pušu savstarpējo komunikāciju, lai tās uzņemtos atbildību par strīda atrisināšanu;
- 3) mediācijai piemīt elastīgums un plaša noteikta pieeja, kurā var tikt ņemti vērā visi konflikta aspekti neatkarīgi no to juridiskās saistības jeb būtiskuma [*Steffek, 2012; Stoun, 2004*].

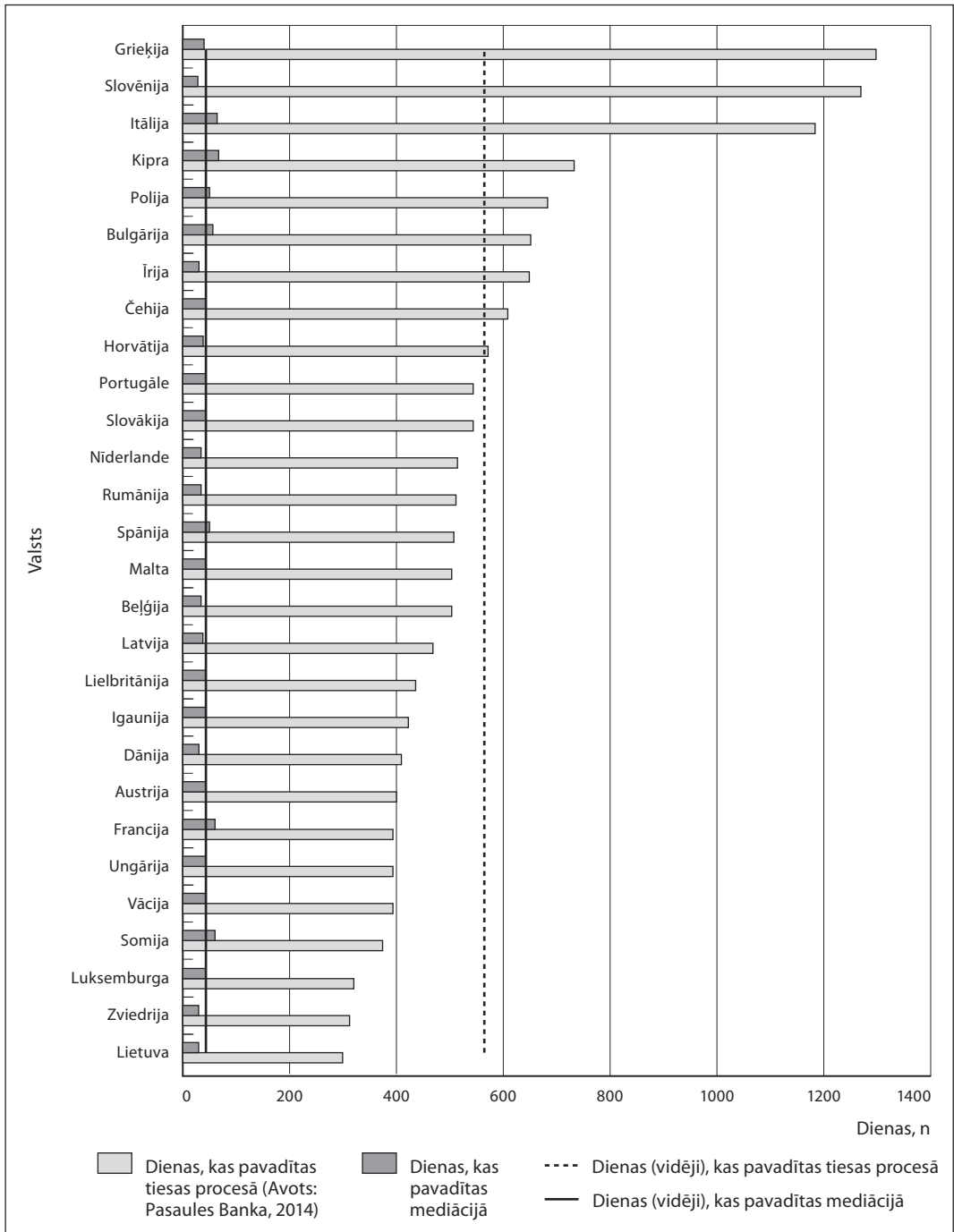
Respektīvi, mediācijas mērķis ir panākt, lai puses brīvprātīgi sasniedz strīda risinājumu, kuru ir iespējams nostiprināt arī juridiski. Šajā procesā neitrālā trešā puse ļauj strīda dalībniekiem nonākt pie vienprātības, tādējādi palīdzot pusēm rast konflikta risinājumu ilgtspējīgā un pušu noteiktā ceļā. Ņemot vērā sporta īpatnības, vēl viena mediācijas priekšrocība var būt tāda mediatora izvēle, kurš pazīst sporta specifiku un spēs veiksmīgāk rast kopēju valodu ar strīdā iesaistītajām pusēm.

Saskaņā ar pētījumu *'Rebooting' the Mediation Directive: Assessing the Limited Impact of its Implementation and Proposing Measures to Increase the Number of Mediations in the EU* mediācijas process parasti aizņem vidēji 43 dienas, tādējādi strīda izskatīšana tiesā ir daudz laukietilpīgāka (sk. 1. attēlu).

Ievērojot apstākli, ka mediācijas procesi ir konfidenciāli, ir grūti iegūt precīzu informāciju par to veiksmīgu risinājumu. Šveices Mediācijas asociācija (*Schweizer Dachverband Mediation*), balstoties uz 2008. gadā veikto pētījumu, secina, ka mediācijas procesu veiksmīguma rādītājs ir lielāks par 70%. No otras puses, Gerits Horstmeijers (*Gerrit Horstmeier*) apgalvo, ka par augstiem veiksmīguma rādītājiem mediācijas procesos 75–90% tiek ziņots atkarībā no jomas, kurā mediācija tiek pielietota [*Horstmeier, 2013*].

Saskaņā ar V. Hesses pētījumiem sporta sektorā aptaujātās personas (juristi, mediatori, novērotāji u. c.) bija iesaistītas kopumā 117 ar sportu saistītos mediācijas procesos. Tika ziņots, ka 69 no šiem procesiem ir bijuši veiksmīgi, kas liecina, ka veiksmīguma rādītājs ir lielāks par 65%. Ir jāņem vērā, ka arī pēc neveiksmīga mediācijas procesa puses vēl joprojām var nodot savu strīdu izskatīšanai tiesā, federācijas komitejā vai arbitražas tribunālā. Jāņem vērā arī tas, ka gadījumā, ja puses tomēr nav spējīgas pilnībā atrisināt savu konfliktu, mediācija jebkurā gadījumā var palīdzēt efektīvi mazināt strīdā iesaistīto pušu nesaskaņas un satuvināt puses, tādējādi radot auglīgu augsni nākamajam risinājumam [*Hesse, 2014*].

Autorei pagaidām neizdevās rast statistiku, lai atspoguļotu mediācijas veiksmes rādītāju Latvijā, jo mediācija ir diezgan jauna parādība (tikai 2014. gada 18. jūnijā stājās spēkā Mediācijas likums, un 2014. gada 12. augustā stājās spēkā Ministru kabineta noteikumi Nr. 433 "Mediatoru sertifikācijas un atestācijas kārtība"). Ministru kabineta noteikumi paredz, ka mediatoram, kas vēlas strādāt tiesas ieteiktās mediācijas modelī, t. i., kļūst par sertificētu mediatoru, ir jākārtos pārbaudījums sertifikāta saņemšanai.

1. attēls. Mediācijas process un strīda izskatīšana tiesā: salīdzinājums pa valstīm laika aspektā

Saskaņā ar portāla www.mediacija.lv datiem pirmais mediatoru sertifikācijas pārbaudījums notika 2014. gada rudenī un 27. oktobrī sertifikātus saņēma 24 mediatori. Arī pamatojoties uz informāciju, ko sniedz Cietušo atbalsta centrs, kas piedāvā mediatora pakalpojumu, Latvijā mediācijas procesi kļūst populārāki, kas norāda uz sabiedrības spēju inteligēnti un toleranti, ar sapratni, respektējot otru pusi, novērst konfliktus vai, savstarpēji piekāpjoties, atrisināt radušos strīdus.

No Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas datiem, kas publicēti mājaslapā www.tm.gov.lv, izriet, ka, izmantojot mediāciju, ir šādi ieguvumi:

- 1) tiek ietaupīts laiks un nauda;
- 2) process norit mierpilnā, neformālā gaisotnē, rūpējoties, lai abas puses justos ērti un droši;
- 3) tiek atjaunota normāla komunikācija starp pusēm, nodrošinot tām iespēju patstāvīgi un konstruktīvi risināt kopīgus jautājumus, kas var rasties nākotnē (it īpaši svarīgi tas ir gadījumos, kad pusēm ir kopīgs viens vai vairāki bērni);
- 4) puses patstāvīgi pieņem lēmumus – tas nodrošina, ka tiek pieņemti tikai tādi lēmumi, ko puses ir akceptējušas un atzinušas par labiem risinājumiem;
- 5) process ir pilnībā konfidenciāls;
- 6) pusēm ir tiesības izvēlēties sev pieņemamu mediatoru un jebkurā laikā atteikties turpināt jau sāktu mediācijas procesu;
- 7) ja strīds jau ticis risināts tiesā, panākot risinājumu mediācijas ceļā, tiek atmaksāta valsts nodeva 50 % apmērā.

Tātad mediācija pasaulē tiek popularizēta kā alternatīvs strīdu risināšanas veids, un cerams, ka mediācijas veiksmes stāsti ir arī mūsu valstī.

Secinājumi

Sporta popularizēšana un tā komercializēšana ietekmēja sporta subjektu savstarpējās attiecības, paplašinot tās un padarot tās daudzveidīgākas un specifiskākas. Pēc autores domām, šī tendence pieprasa, lai ar sportu saistīti strīdi tiktu risināti ārpus tiesas ceļa, proti, arbitrāžas tiesās jeb federāciju ārējās komitejās, strīdu risināšanas komisijās, kas nodrošinātu ātrāku un efektīvāku konflikta atrisināšanu. Mediāciju kā alternatīvu strīdu risināšanas veidu var uzskatīt par piemērotu līdzekli sporta konfliktu veiksmīgai atrisināšanai un konsensusa panākšanai. Par to liecina arī Sporta arbitrāžas tiesas (*Court of Arbitration for Sports*), kas atrodas Lozannā, Šveicē, prakse un labi pārdomātā un efektīvā mediācijas procedūra sporta strīdu risināšanā. Lai nodrošinātu kvalitatīvu mediācijas procedūru, Sporta arbitrāžas tiesa piedāvā 58 mediatorus, no kuriem 39 ir ar darba pieredzi sporta sektorā, t. i., bijušie tiesneši, sporta federācijas biedri, nacionālās olimpiskās komitejas locekļi, sporta menedžeri un sporta juristi. Lielākajai daļai no šiem 39 mediatoriem ir arī juridiskā izglītība [CAS, 2017].

Kā jau tika minēts, ņemot vērā tiesisko attiecību specifiku, sporta strīdi būtu jārisina miermīlīgā ceļā, ātri, konfidenciāli, un, kas jo īpaši svarīgi – arī risinājumam būtu jāvedina uz veselīgām un, ja iespējams, neagresīvām attiecībām starp strīdā iesaistītajām pusēm, taisnīgu rezultātu, tostarp apzinoties citas, strīdā tieši neiesaistītās, personas aizskāruma iespējas, citiem vārdiem sakot, konfliktus būtu jārisina “sporta ģimenes” lokā. Šāds rezultāts noteikti var tikt sasniegts ar mediāciju.

Mediation and Sports Disputes

Abstract

Nowadays sport is more than just leisure or hobby, it is a highly commercialised social activity with many interrelations where disputes are inevitable. In sports, the common way to resolve disputes is by submitting the dispute to either an arbitration tribunal, such as the Court of Arbitration for Sport, or to internal committees of national and international federations such as the FIFA Dispute Resolution Chamber/FIFA Players' Status Committee or to public courts. Both of these procedures can be time consuming and cost intensive. The present article considers mediation as an alternative dispute resolution method to resolve sports disputes.

Keywords: sport, sports disputes, mediation, sports law.

Literatūra

1. Alekseev, S. *Sportivnoe parvo Rossii. Pravovye osnovy fizicheskoj kultury i sporta*. Moskva: Iuniti-Dana, Zakon i parvo, 2012. (Алексеев, С. *Спортивное право России. Правовые основы физической культуры и спорта*. Москва: Юнити-Дана, Закон и право, 2012.)
2. Blackshaw, I. *The Court of Arbitration for Sport: An International Forum for Settling Disputes Effectively 'Within the Family of Sport'. Interventions*. Iegūts no: www.entsportslawjournal.com/articles/abstract/10.16997/eslj.139/ [sk. 13.10.2017.].
3. Cietušo atbalsta centrs. *Mediācija*. Iegūts no: <http://www.cac.lv/lv/mediacija> [sk. 20.10.2017.].
4. Court of Arbitration for Sports (CAS). Iegūts no: <http://www.tas-cas.org> [sk. 20.10.2017.].
5. Goodrum, N. *Mediation in sports disputes: lessons from the UK*. Iegūts no: www.lawinsport.com/articles/regulation-a-governance/item/mediation-in-sports-disputes-lessons-from-the-uk?highlight=WyJnb29kc nVtll0 [sk. 15.10.2017.].
6. Hesse, V. *Is mediation suitable to resolve sport related disputes?* Iegūts no: www.lawinsport.com/articles/item/is-meditation-a-suitable-to-resolve-sports-related-disputes?highlight=WyJoZXNzZSjd [sk. 15.10.2017.].
7. Horstmeier, G. *Das neue Mediationsgesetz*. München: C. H. Beck, 2013.
8. Iurlov, S. *Sportivnye spory i ih razreshenie. Teoriia i praktika*. Moskva: Infotropik Media, 2015. (Юрлов, С. *Спортивные споры и их разрешение. Теория и практика*. Москва: Инфотропик Медиа, 2015.)

9. Mediācija LV. *Mediatoru sertifikācija*. Iegūts no: http://www.mediacija.lv/?Mediatoru_sertifik%C4%81cija [sk. 20.10.2017.].
10. Pogosian, E. *Formy razresheniia sportivnyh sporov: monografiia*. Moskva: Volters Kluver, 2011. (Погосян Е. В. *Формы разрешения спортивных споров: монография*. Москва: Волтерс Клувер, 2011.)
11. Steffek, F. *Mediation in the European Union. An Introduction*. Iegūts no: <https://e-justice.europa.eu/fileDownload.do?id=b3e6a432-440d...> [sk. 15.10.2017.].
12. Stone, K. V. W. Alternative dispute resolution. Encyclopedia of legal history. No: *Public Law & Legal Theory Research Paper Series*. Los Angeles: University of California, School of Law, Research Paper 04–30, 2004.

Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā: salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija

Dr. iur. Aldona Kipāne

*Rīgas Stradiņa universitāte,
Juridiskā fakultāte, Latvija
aldonakipane@inbox.lv*

Kopsavilkums

Pētījuma mērķis ir analizēt atsevišķus kriminoloģijas izpētes pilnveides aspektus Latvijā. Mūsdienu noziedzības globalizācijas apstākļos kriminoloģisko pētījumu nozīme tikai pieaug. Rakstā sniegts ieskats salīdzinošās kriminoloģijas jēdziena, satura un nozīmes izpratnē un raksturots ģimenes kriminoloģijas attīstības redzējums.

Latvijā nepieciešams veicināt kriminoloģijas kā zinātnes attīstību un aktivizēt kriminoloģiskās izpētes procesu, turklāt īpaša nozīme ir salīdzinošiem pētījumiem. Izmantojot ārvalstu zinātnieku zināšanas un atziņas, tiek sekmēts, pilnveidots un attīstīts nacionālās kriminoloģijas potenciāls. Latvijā ir jāievieš inovatīvas pieejas noziedzības izpētei, jāpopularizē salīdzinošās kriminoloģijas un ģimenes kriminoloģijas attīstība.

Atslēgvārdi: kriminoloģija, ģimene, ģimenes kriminoloģija, salīdzinošā kriminoloģija.

Ievads

Noziedzība vienmēr ir bijusi sabiedrības problēmjautājums. Tā pastāvējusi dažādos cilvēces attīstības vēsturiskajos posmos un iekārtās, katrā no tiem atšķiroties ar kvalitatīvo un kvantitatīvo raksturojumu. Antropologu, vēsturnieku un etnogrāfu pētījumi liecina, ka noziedzība pastāvējusi jau pirmatnējā sabiedrībā. Šajā sabiedrībā noziedzība atšķīrās ar sakrālo raksturu, taču tika izdarīti arī vispārkrimināla rakstura noziedzīgi nodarījumi: slepkavības, zādzības, laupīšanas, izvarošanas u. c. [4, 101–108]. Savukārt mūsdienās cilvēks bieži dzīvo divās paralēlās pasaulēs – reālajā un virtuālajā, turklāt sociālās saites un noziedzība aptver visu pasauli.

*Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija*

Kriminoloģijas zinātnes veidošanā svarīgu vietu ieņēma apgaismības idejas izplatīšanās. Noziedzību un ar to saistīto parādību sistematizēti un profesionāli sāka pētīt 19. gadsimtā. Savukārt kriminoloģija tika radīta 19. gadsimta beigās kā patstāvīga, starpdisciplināra zinātne, kas pētīja noziedznieka personību un noziedzīgo nodarījumu. Kriminoloģija kā starpdisciplināra zinātne izmanto arī citu zinātņu zināšanas un metodes.

Jāatzīst, ka kriminologiem par noziedzību ir trīs visizplatītākie viedokļi:

- 1) noziedzība parāda sabiedrības tradicionālās vērtības un ētiku;
- 2) noziedzība atspoguļo sociālās un politiskās varas pārstāvju vajadzības;
- 3) noziedzība ir sabiedrībā valdošās morāles un uzskatu darbība [41, 37–41].

Zinātnes galveno saturu veido trīs būtiskas pazīmes:

- 1) tā ir radoša darbības sfēra;
- 2) tās mērķis ir jaunas zināšanas;
- 3) tā ir pētnieciskās darbības sfēra [65, 24].

Sabiedrība pastāvīgi atrodas procesā un mainībā, taču katram laikmetam ir raksturīgas specifiskas tendences un konteksts. Tēlaini izsakoties, moderno tiesību raksturojumā saskatāma līdzība ar seno romiešu dieva Jāna divām sejām. Viena seja vērsta uz nacionālo valsti – tiesības fiksē valsts organizāciju un joprojām ir tās eksistences nodrošināšanas līdzeklis. Otra seja vērsta uz globālajām struktūrām – tiesības apkalpo un veicina globalizācijas procesus dažādās dzīves jomās [48, 57].

Kriminoloģijas literatūrā lasāms, ka konkrētas zinātnes vai atsevišķas teorijas izcelsme un veidošanās vienmēr ir saistīta ar sabiedrības attīstības vēsturi. Jāpiekrīt, ka kriminoloģija ir attīstībā esoša zinātnes nozare, kas piedzīvojuši izmaiņas un pilnveidošanās norisi vairāk nekā divsimt gadu [13, 3]. Vienlaikus kriminoloģijas zinātne ir krimināltiesisko zinātņu – krimināltiesību, kriminālprocesa, soda izpildes tiesību – metodoloģiskais pamats. Pasaules valstu kriminoloģijas zinātnē ir uzkrāts plašs teorētisks un empīrisks materiāls, kas raksturo noziedzību, atsevišķus tās veidus, noziedzīgu nodarījuma mehānismu, noziedznieku un upuri, kā arī tiesībsargājošo iestāžu reakciju uz noziedzības izpausmēm. Kriminoloģija joprojām ir atvērta izpētei un pilnveidei, ko apliecina noziedzības attīstības tendences.

Mūsdienu pasaulē kriminoloģijas ietvaros fiksē jaunu nodarījumu un parādību izcelšanos, kas attīsta jaunas kriminoloģijas izpētes nozares – kibernetizējumus un kibernetizēto kriminoloģiju, kultūras kriminoloģiju, salīdzinošo kriminoloģiju un ģimenes kriminoloģiju. Sen zināmas sociālas negatīvas parādības mūsdienās kļūst par izteiktāku sociālu problēmu, tiek aplūkotas jaunā krimināltiesiskajā un kriminoloģiskajā skatījumā. Eiropas un pasaules mērogā pastiprināta uzmanība tiek pievērsta dažādām noziedzīgas rīcības izpausmēm, piemēram, vardarbībai ģimenē, naida noziegumiem (un veidojas pat jauna kriminoloģijas apakšnozare – naida kriminoloģija), vajāšanai jeb stalkerismam, kibernetizēšanai, vardarbībai tās dažādās izpausmēs – bulīngam un mobīngam. Īpaša uzmanība tiek veltīta savdabīgai tēmai – bailēm no noziedzības (angļu val. *fear of crime*). Jāuzsver, ka pašreizējā kriminoloģiskā izziņa, balstoties uz sociālo un eksakto zinātņu sasniegumiem,

*Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija*

cenšas paplašināt un padziļināt ar krimināliem apdraudējumiem saistīto problēmu izpēti [69, 37]. Tomēr jānorāda, ka atsevišķas no minētajām tēmām Latvijas kriminoloģijā netiek analizētas un pētītas.

Sniedzot nelielu ieskatu Latvijas kriminoloģijas zinātnē, šajā darbā raksturotas inovatīvas pieejas noziedzības izpētei.

Ieskats Latvijas kriminoloģijas zinātnē

Latvijā kriminoloģijas zinātne nav attīstījusies vienmērīgi un pakāpeniski. Ņemot vērā Latvijas vispārīgo vēstures attīstības gaitu, tā valstī veidojusies visai sarežģītos apstākļos. Kriminoloģija kā “mācība par noziedzīgu nodarījumu cēloņiem un veidiem” Latvijas Republikā 20. gadsimta 20. un 30. gados tika uzskatīta par pamatu kriminālpolitikai – zinātnei, kas vērtē esošās krimināltiesības pēc to spējām cīnīties ar noziedzīgajiem nodarījumiem un izstrādāt šo tiesību reformas projektus. Kriminoloģijā savukārt ietilpa kriminālsocioloģija – socioloģijas nozare, kura pēti noziedzīgu nodarījumu sabiedriskos faktoros. Kriminoloģijas attīstības pirmsākumi Latvijā balstījās uz krimināltiesisko zinātņu speciālistu pētījuma rezultātiem. Savukārt politiskās nostādes Padomju Savienībā dažādos laika periodos varēja gan veicināt un atbalstīt, gan bloķēt un iznīcināt zinātnes pastāvēšanu un attīstību. To var attiecināt arī uz kriminoloģiju. Nedrīkstēja veikt kriminoloģiskos pētījumus, veidot pētnieciskos autoru kolektīvus un lasīt lekcijas kriminoloģijā mācību iestādēs.

Latvijas Universitāte bija viena no pirmajām augstskolām Padomju Savienībā, kurā tomēr atsākās noziedzības problēmas izpēte [34, 17]. Latvijā pirmā kriminoloģijas mācību grāmata “Kriminoloģija” tika izdota 1981. gadā. Tajā definēts, ka kriminoloģija ir mācība par noziedzību, tās stāvokli, noziedzības izplatību, struktūru, attīstības tendencēm, to noteicošiem faktoriem, kā arī antisociālām parādībām, kas ir tieši saistītas ar noziedzību – alkoholismu, prostitūciju, narkomāniju u. c., un pasākumu izstrādi to novēršanai [57, 87]. Produktīvi kriminoloģiskie pētījumi tika veikti 20. gadsimta 70. un 80. gados Tieslietu ministrijas Kriminoloģijas un tiesu ekspertīžu laboratorijā. Kopš 1987. gada notiek Baltijas kriminologu starptautiskās konferences un semināri par aktuālām noziedzības un citu pretsabiedrisku parādību izziņas, novēršanas un apkarošanas problēmām.

Valsts iestāde “Kriminoloģisko pētījumu centrs” 1997. gadā tika nodota Tieslietu ministrijas pārziņā. Centra galvenie darbības virzieni bija šādi: veikt zinātniskās pētniecības darbus noziedzības apzināšanai un izvērtēšanai valstī; izstrādāt priekšlikumus noziedzības novēršanas jomā; veidot kriminoloģiskās informācijas datu bāzi. Diemžēl ar 2003. gada 12. novembra Ministru kabineta rīkojumu Nr. 712 “Kriminoloģisko pētījumu centrs” 2004. gada 1. janvārī tika likvidēts. Valstī šobrīd nav specializētas iestādes, kas veiktu sistēmiskus, regulārus un aktuālus kriminoloģiskos pētījumus.

Kriminoloģiskās izpētes procesā svarīgs princips ir pieejas kompleksums un mijiedarbības princips. Noziedzība ir nevēlama sociāla un tiesiska parādība, tāpēc valstij jāmeklē efektīvi līdzekļi tās ierobežošanai un jāveido valsts sociāli tiesiskā politika

*Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija*

vardarbības ierobežošanai. Ievērojama vācu kriminologs Hanss Joahims Šneiders (*Hans Joahim Schneider*) uzskata, ka “kriminoloģijas uzdevums ir ļoti nozīmīgs, uz tās izdarītajiem secinājumiem juristiem vienmēr jābalstās gan krimināltiesību normu jaunradē, gan krimināltiesību pielietošanas praksē” [60, 34]. Jāatzīst, ka patlaban Latvijā kriminoloģiskie pētījumi ir sadrumstaloti, vērojama kriminoloģijas zinātnes stagnācija un kriminoloģiskā izziņa un konkrēta fundamentālu un lietišķu pētījumu krīze. Iespējams, ka tā sekas ir zināma sociālā, ekonomiskā, politiskā un tiesiskā krīze. Tātad kriminoloģija ir “nevēlama zinātne” politiķiem un valsts varai tāpēc, ka tā cenšas atklāt noziedzības apkarošanas un novēršanas ekonomiskās, sociālās un politiskās sistēmas trūkumus. Tas, ka Latvijā nav aptverošas un pietiekamas kriminoloģiskās izpētes, neļauj likumdevējam, izpildvarai un tiesu varai atbilstoši īstenot uzdotās funkcijas, lai apkarotu un ierobežotu noziedzību.

Kriminoloģijas zinātniskās izziņas būtība

Latvijas kriminoloģijas mācību grāmatā, kuru sagatavojusi Latvijas Neatkarīgo kriminologu asociācija (izdota 2004. gadā), sniegts šāds kriminoloģijas definējums: kriminoloģija ir zinātne par noziedzību, tās cēloņiem un to veicinošiem apstākļiem, par noziedznieka personību, par noziedzības kontroles un novēršanas metodēm [34, 23]. Jāpiebilst, ka bez minētajiem kriminoloģijas pamatelementiem būtiski nozīmīgs kriminoloģijas izpētes elements ir upura personība. Viktimizācijas procesā tiek iesaistītas vismaz divas personas – noziedznieks un upuris, abas puses rīkojas un bieži reaģē pirms noziedzīga nodarījuma, tā laikā un pēc notikuma [15, 50]. Noziedznieka un upura mijiedarbība notiek savdabīgā sociālā vidē, kurā galvenokārt koncentrēti specifiskie apstākļi, kas ietekmē un sekmē noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu. Noziedzīga nodarījuma upuris piedalās noziedzīga nodarījuma sākuma posmā un tā realizācijā [24, 14–15].

Tāpēc būtu atbalstāms viedoklis, ka ir nepieciešams visaptverošs pētījums par noziedzīga nodarījuma upuriem, jo daudzi upura lomā un noziedzīga nodarījuma situācijā nokļūst piespiedu kārtā. Apkopotie dati par cietušajiem palīdzētu atspoguļot patieso ainu par noziedzības izplatību un tās radītās sekas [50, 6]. Noziedzības elementu nozīmīgums norādīts arī Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Noziedzības novēršanas un kriminālās tiesvedības kongresa Dohas deklarācijā, kurā teikts, ka jāturpina veikt pētījumus un jāiegūst dati par viktimizācijas gadījumiem [71].

Kriminoloģijas mērķis ir izzināt pretrunīgo, tostarp kriminālo ekspansīvo realitāti (ietekmes paplašināšanos, izplešanos, aptvēruma palielināšanu). Kriminoloģija nodrošina kriminalitātes un tās ietekmes izziņu, kā arī ieteikumus tās negatīvās ietekmes mazināšanai individuālā līmenī, sociālo grupu līmenī un sabiedrības (sociuma) līmenī. Savukārt kriminoloģijas pamatu veido trīs mācības: par noziedzību un tās cēloņiem, par noziedzīgas uzvedības mehānismu un par noziedzības novēršanu.

Kriminoloģiju var definēt kā krimināltiesisku un multidisciplināru zinātņu par noziedzību, tās stāvokli, izplatību, struktūru un attīstības tendencēm, noziedzības cēloņiem un veicinošiem apstākļiem, noziedzības sekām un noziedzības cenu, noziedznieka

*Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija*

personību un noziedzīga nodarījuma upuri, lai izstrādātu noziedzības novēršanas pasākumus un metodes. Tātad kriminoloģijas zinātnes izpētes elementi ir: noziedzība, tās faktori, veicinošie apstākļi un noziedzības sekas; noziedznieka personība; cietušās personas izpēte (viktimoloģija); noziedzības kontroles un novēršanas metodes. Kriminoloģijas priekšmets ir noziedzības zinātniska izziņāšana: noziedzība visā savā daudzveidībā, kā arī atsevišķi tās elementi un faktori, kas cieši ar to saistīti. Jāpiekrīt, ka noziedzība nav vienkārši izdarīto noziedzīgo nodarījumu kopsūma, bet parādība ar savām likumsakarībām, kas saistītas arī ar citām sociālām parādībām, kuras to daļēji nosaka [54, 100].

Globalizācija ienes jaunas problēmas sabiedrības politiskajās, sociālajās, ekonomiskajās un savstarpējās attiecībās, ietverot gan pozitīvas, gan negatīvas iezīmes. Noziedzība un kriminogēnie procesi pasaulē kļūst sarežģītāki un bīstamāki. Būtisks izaicinājums pasaules civilizācijai ir sabiedriskās, valstiskās un starptautiskās attiecības kriminalizācija, noziedzība kā nacionāla un transnacionāla problēma, jauno tehnoloģiju ietekme uz indivīdu un sabiedrību. Tādējādi lielāka nozīme tiek piešķirta noziedzības analīzes un salīdzināšanas uzdevumam. Vienlaikus ar jauno tehnoloģiju attīstību un piekļuvi starptautiskajam tirgum noziedzība ir šķērsojusi valstu robežas un izplatījusies globālā mērogā. Šajā aspektā pēdējos gados aizvien lielāka uzmanība tiek pievērsta salīdzinošo tiesību (angļu val. *comparative law*) attīstībai.

Salīdzinošās tiesības kā juridisku zinātnisku disciplīnu ir pieņemts uzskatīt par:

- 1) patstāvīgu zinātni;
- 2) vispārējās tiesību teorijas palīgdisciplīnu;
- 3) īpašu pētīšanas metodi, ko iespējams pielietot jebkurā juridiskajā zinātnē.

Ievērojamais latviešu profesors *Dr. iur.* Kārlis Dišlers raksta, ka visām zinātnēm ir vienas un tās pašas pētnieciskās metodes, tikai katrai savi īpatnēji metodoloģiski paņēmieni [16, 92].

Salīdzināmais paņēmiens parasti tiek pielietots divējādi:

- 1) kā dogmatiski salīdzināmais;
- 2) kā vēsturiski salīdzināmais.

Salīdzinošo tiesību jēdziens *parare* tulkojumā no latīņu valodas nozīmē 'vienādi vērtēt' [58, 870]. Salīdzināšana var tikt veikta atsevišķu tiesību normu un institūtu līmenī (mikrokomparatīvā salīdzināšana), tiesību nozaru līmenī (midikomparatīvā salīdzināšana), tiesību sistēmu un vispārējo principu līmenī (makrokomparatīvā salīdzināšana) [12]. Tātad par salīdzinošo tiesību izziņāšanas un izpētes objektiem var būt gan tiesību sistēma, gan noteiktie institūti vai tiesību normas, gan arī tiesiskā realitāte. Tā izpaužas salīdzināšanā, analītiskā izpētē, kopīgo un atšķirīgo pazīmju identificēšanā. Jebkuras zinātnes jomā, iegūstot un apkopojot pietiekamu informācijas apjomu, aizvien aktīvāk tiek izmantots salīdzināmās izpētes rezultāti. Bez salīdzināšanas nav iespējams izdalīt kopējo un atsevišķo, apzināt pasaules struktūras daudzveidību un tās zinātnisko izziņu [30, 190]. Kriminoloģija nav izņēmums, un tās ietvaros attīstās jauns virziens – salīdzinošā starpkultūru kriminoloģiskā izziņa.

*Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija*

Salīdzinošā kriminoloģija: jēdziens, saturs un nozīme

Starptautiskās sabiedrības redzeslokā aizvien aktīvāk nonāk organizētā noziedzība, terorisms, korupcija, narkokriminalitāte, cilvēku tirdzniecība, kibernoiedzība u. c. Nenoliedzami, pasaules sabiedrības attiecību kriminalizācijas apstākļos pieaug kriminoloģijas joma [30, 192–193]. Noziedzības globalizācijas periodā kriminoloģijas ietvaros tās attīstības gaitā kā patstāvīgs virziens tiek nodalīta salīdzinošā kriminoloģija, un tās aktualitāte tikai pieaug. Jebkurai zinātnei ir globāls raksturs, un kriminoloģija nav izņēmums. Turklāt kriminoloģijas zinātnes izpētes priekšmets – noziedzība – un tās daudzveidība ir negatīva sociāla parādība ar starptautisku raksturu. Noziedzība jau ilgāku laiku ir starptautiska [55, 1].

Salīdzinošā kriminoloģija (angļu val. *comparative criminology*) globalizācijas un noziedzības internacionalizācijas apstākļos attīstās aizvien intensīvāk, tās ietvars pieprasa pētījumu intensifikāciju globālā līmenī (metalīmenī). Savukārt metavide ietekmē procesus arī makrovīdē, kas raksturo sabiedrisko attiecību kopumu valstī [34, 219]. Spāņu sociologs profesors Manuels Kastels (*Manuel Castells*) saskata šādas globālā noziedzīgā nodarījuma (*global crime*) grupas: ieroču kontrabanda, narkotisko vielu kontrabanda, 21. gadsimta verdzības forma – cilvēku tirdzniecība, nelegālā migrācija, prostitūcija, kibernoziegumi, seksa tūrisms, terorisms, nelegālo līdzekļu legalizācija [10, 173].

Izvērtējot dažādus ANO un citu starptautisko organizāciju dokumentus un pētījumu rezultātus, var konstatēt, ka noziedzība ir globāla problēma, ja atbilst šādiem kritērijiem:

- 1) noziedzīgajam nodarījumam ir līdzīgas pazīmes lielākajā daļā pasaules valstu;
- 2) nodarījumam ir transnacionāls raksturs, un tā izdarīšanas mehānismā ir iesaistīti dažādu sabiedrību pārstāvji.

ANO 13. Noziedzības novēršanas un kriminālās tiesvedības kongresa pieņemtā Dohas deklarācijā ir noteikti stratēģijas virzieni un prioritātes cīņā ar noziedzību. Deklarācijā ir uzsvērtā cīņa pret transnacionālo organizēto noziedzību, korupciju, nelegālo līdzekļu legalizāciju, terorismu, cilvēku tirdzniecību, nelegālo migrāciju, kā arī īpaši atzīmēta sieviešu un meiteņu aizsardzība [70]. ANO Noziedzības novēršanas un kriminālās tiesvedības komisijas (*Commission on Crime Prevention and Criminal Justice*) 24. sesijā Latviju pārstāvošais vēstnieks Bahtijors Hasans uzrunā teica, ka Eiropas Savienības dalībvalstīm ir būtiski jautājumi noziedzības apkarošanā – cīņa pret vardarbību pret neaizsargātajām grupām, cilvēku tirdzniecību, nelegālo migrāciju, pārnacionālo organizēto noziedzību, korupciju, kibernoziegumiem, terorismu, pirātismu, kultūras mantojumu nelegālo tirdzniecību un noziegumiem pret floru un faunu [3].

Būtībā salīdzināšana ir aplūkojama kā kriminoloģijas zinātnes fundamentāls raksturojums, kas jau ielikts kriminoloģijas zinātnes attīstības sākumā. Jau no kriminoloģijas pirmsākumiem kriminoloģijas zinātni interesē noziedzība kā sarežģīta sociāla parādība.

*Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija*

Kriminoloģijas starpdisciplinārā daba:

- 1) nosaka savstarpēju interesi, kas saistīta ar citām nozarēm;
- 2) pieprasa nepārtrauktu nacionālo un ārvalstu kriminologu, kā arī citu zinātņu pārstāvju izpētes rezultātu analīzi vai monitoringu.

Var piekrist Krievijas Augstākās tiesas tiesneses profesores Olgas Vederņikovas (*Ведерникова Ольга Николаевна*) viedoklim, ka kriminoloģija kā starpdisciplināra disciplīna jau savos pirmsākumos ir attīstījusies kā universāla zinātnes nozare par noziedzību un noziedznieku, nesaistot to ar valstu robežām. Salīdzinošā kriminoloģiskā metode bija galvenā metode, ko izmantoja kriminoloģisko zināšanu pārbaudei un izplatīšanai [66, 16–17]. Teorētiskās nostādnēs un salīdzinošos pētījumos ir apzināts, ka noziedzības determinantiem, cēloņiem un veicinošajiem apstākļiem visās valstīs ir vienāds pamats – sociālas, ekonomiskas, politiskas, ideoloģiskas un sabiedrības garīgās pretrunas, un, jo izteiktākas ir to pretrunas, jo augstāka ir noziedzība.

Ir pamatoti atzīts, ka salīdzināmā kriminoloģija ir tikpat sena kā kriminoloģijas zinātne. Apgaismības laikmeta personības, piemēram, Čezare Bekarija (*Cesare Beccaria*), Džeremijs Bentems (*Jeremy Bentham*), Voltērs (*Voltaire*), Klods Adriēns Helvēcijs (*Claude Adrien Helvétius*), Ādolfs Kete (*Adolphe Quetelet*), salīdzināja savas valsts tiesību sistēmu un justīciju ar citu valstu sistēmām. Salīdzinošie materiāli tiek plaši izmantoti noziedznieka personības izpētē un noziedzības determinantu pētīšanā. Izteiktie ieteikumi un atziņas bieži vien bija svarīgas un efektīvas, lai pārņemtu ārvalstu atzinumus [11]. Paplašinot teorijas ārpus kultūras un valsts robežas, salīdzinošo pētījumu rezultāti dod iespēju kriminoloģijas teorijām, kas parasti ir veidotas konkrētā valstī, tās piemērot un ieviest citās valstīs.

Salīdzinošo kriminoloģisko pētījumu mērķis ir izpētīt un noskaidrot atšķirīgo un līdzīgo dažādu valstu noziedzības īpatnībās. Var tos saukt par salīdzinošiem starpkultūru noziedzības pētījumiem. Šo pētījumu shēma paredz organizēt vismaz divu dažādu valstu noziedzības mērīšanu, un šo pētījumu rezultāti ir kā pamatbāze, kas izmantojama noziedzības prevencijas pasākumu plānošanā, koordinēšanā un īstenošanā.

Piemēram, kibernetizēto salīdzināmās izpētes (*Comprehensive Study on Cyber-crime*) rezultāti par 2012. gadu [11] liecina, ka:

- 1) ar bērnu pornogrāfijas materiāliem saistīto nodarījumu izdarītājs pārsvarā bija vecumā no 15 līdz 73 gadiem (vidējais vecums – 49 gadi);
- 2) 60% noziedznieku ne tikai uzglabāja, bet arī izplatīja šos materiālus;
- 3) ½ no visiem noziedzniekiem nestrādāja, bija pensionāri, bezdarbnieki vai saņēma pabalstu, pārējie strādāja vai studēja;
- 4) 42% noziedznieku dzīvoja kopā, bija partneri un / vai bērni;
- 5) 4% noziedznieku bija garīgās veselības problēmas;
- 6) visi no pētījumā apzinātajiem likuma pārkāpējiem savas darbības rūpīgi slēpa no tuviniekiem;
- 7) noziedzīga nodarījuma izdarīšanas ilgums bija reģistrēts no 6 mēnešiem līdz 30 gadiem.

Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā: salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija

Jādomā, ka ir pamatoti uzskatīt salīdzinošo kriminoloģiju par patstāvīgu kriminoloģijas apakšnozari, jo tai ir formulēts patstāvīgs izpētes objekts, mērķi, uzdevumi, funkcijas un sava metodoloģija. Krievijas Zinātņu akadēmijas Valsts un tiesību institūta profesors Viktors Luņejevs (*Виктор Васильевич Лунеев*) norāda, ka salīdzināmā kriminoloģija ir kriminoloģijas zinātnes nozare, kuras ietvaros vispārīgi tiek pētītas pasaules, reģiona un nacionāli specifiskās noziedzības tendences un citi noziedzību raksturojošie elementi: noziedzības faktori, noziedzības novēršanas un pret darbības pasākumi, kā arī noziedzības faktoru teorijas. Salīdzināmie parametri ir faktiskie rādītāji un ar noziedzību saistītās parādības dažādās valstīs, reģionos un pasaulē kopumā, kā arī teorētiskās koncepcijas [37, 597].

Salīdzinošās kriminoloģijas priekšmets ir:

- 1) noziedzība savā daudzveidībā;
- 2) noziedzības faktoru teorijas;
- 3) noziedzības apkarošanas un novēršanas iespējas (noziedzības ierobežošanas un apkarošanas stratēģija un taktika).

Analizējot noziedzības globālo raksturu un to problemātiku, jākonstatē, ka mūsdienās salīdzinošās kriminoloģijas priekšmets kļūst izteiktāks un tas ir dinamisks, saturiski mainoties atkarībā no globālās noziedzības situācijas. Vienlaikus var piekrist uzskatam par salīdzinošās kriminoloģijas robežu svārstīgumu, kuru nosaka:

- 1) kriminoloģiskās situācijas mainīgums;
- 2) stratēģijas un metodes dinamiskums reaģēšanai uz noziedzību;
- 3) zinātnieku kriminoloģisko uzskatu attīstība citu zinātņu jomā. Tas ietekmē faktu, ka noziedzības novēršanas jomā kā vadošie eksperti kļūst nevis kriminologi, bet gan citu zinātņu speciālisti, piemēram, ekonomisti, politologi, sociologi un pat ģeogrāfi [30, 193].

Saskaņā ar Krievijas kriminologa Vladimira Kudrjavceva (*Владимир Николаевич Кудрявцев*) viedokli salīdzinošā kriminoloģija ir nevis patstāvīga zinātnes nozare, bet gan viens no noziedzības, tās faktoru un citiem noziedzības elementu izpētes virzieniem, kas veido dažādu valstu kriminoloģijas zinātnes priekšmetu. Faktiski, analizējot vienas valsts kriminoloģiskās parādības kopumu vai tās dažus elementus, ietverot analogisku sistēmu, tiek analizētas atbilstošās parādības citā valstī. Šādas izpētes mērķis ir daudzpusīgāk un plašāk izprast mūsdienu pasaules procesus kopumā un sabiedrības procesus valstīs ar atšķirīgām sabiedriskajām sistēmām [39, 72].

Salīdzinošā kriminoloģija kā patstāvīga kriminoloģijas apakšnozare, izmantojot ārvalstu zinātnieku zināšanas un atziņas, sekmē, pilnveido un attīsta nacionālās kriminoloģijas potenciālu.

Salīdzinošo kriminoloģiju var nodalīt kā patstāvīgu kriminoloģijas apakšnozari, kura aptver salīdzināmās metodes izmantošanu noziedzības parādības izpētē un noziedzības apkarošanas un novēršanas pasākumu izstrādē. Salīdzinošā kriminoloģija ir patstāvīgs zinātnisks virziens, kas prasa noteiktu kompetenci un specializāciju.

*Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija*

Kriminoloģiskās izpētes procesā svarīgs princips ir pieejas kompleksums un mijiedarbības princips. Jebkuram kvalificētam kriminologam jāpārzina vispārēja informācija par noziedzību dažādos valsts reģionos, ārvalstīs un pasaulē, jābūt priekšstatam par kriminogēnām parādībām. Tomēr iegūt un analizēt šādu informāciju vajadzētu speciālistiem, kuri pārvalda informācijas iegūšanas metodes, prot apkopot un interpretēt, spēj noformulēt perspektīvo pētījuma hipotēzi un empīrisku datu bāzi un kuriem ir pietiekama zinātniskā erudīcija. Viena no šādu pētījumu procesa organizācijas problēmām ir terminoloģijas atšķirības, noziedzīga nodarījuma un citu nozīmīgu jēdzienu definēšanas daudzveidība (dažādās kultūrās un nacionālās valstīs noziedzību un citus nozīmīgus jēdzienus definē atšķirīgi).

Krimināllikuma 6. panta pirmajā daļā tiek norādīts uz noziedzīga nodarījuma pazīmēm: par noziedzīgu nodarījumu atzīstams ar nodomu (tiši) vai neuzmanības dēļ izdarīts kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts likumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods. Sods draud tikai par likumā paredzētu nodarījumu (*nullum crimen, nullum poena sine lege*). Vienīgi noziedzīga nodarījuma sastāvs ietver to pazīmju kopumu, pēc kurām nosaka, ka kaitīgais nodarījums ir krimināli sodāms [31, 8]. Atbilstoši personas vai sabiedrības interešu apdraudējuma raksturam un kaitīgumam noziedzīgi nodarījumi iedalāmi kriminālpārkāpumos un noziegumos. Noziegumi iedalāmi šādi: mazāk smagi noziegumi, smagi noziegumi un sevišķi smagi noziegumi (32, 7. panta pirmā daļa).

Lietderīgi ir minēt *Dr. iur.* Agneses Beļskas atziņu, ko var attiecināt arī uz salīdzinošo kriminoloģiju: lai ārvalstu tiesību pētniecība praktiskiem mērķiem būtu korekta un vēlāk nerastos pārpratumi, būtiski ir ne tikai formulēt pētījuma mērķi, bet arī noteikt sasniedzamo rezultātu [5, 60].

Mūsdienu pasaules dinamiskā mainība nosaka ne tikai vajadzību pielāgoties, bet arī spēju saglabāt atsevišķas kultūras vērtības. Par vienu no pamatvērtībām gadsimtu gaitā tiek uzskatīta ģimene. Oriģinālu domu 1. Vispasaules ģimeņu kongresā Prāgā (*World Congress of Families, Prague, 1997*) savā ziņojumā ir paudis Tarahs Flemings (*Tarah Fleming*), norādot, ka cilvēku sugu varētu dēvēt ne tikai par *Homo Sapiens* – saprātīgu, gudru būtni, bet arī par *Homo familiaris* – ģimenisku būtni. Jebkuras pastāvējušās sabiedrības struktūras iezīmēs ir vērojams laulībai līdzīgs modelis un ģimenei raksturīgās rūpes par savām atvasēm, tādējādi apliecinot indivīda vajadzību piederēt ģimenei [20].

Ģimenes mijiedarbība ar sabiedrību nav noliedzama. Ģimene ir nozīmīga tāpēc, ka tajā veidojas cilvēka personība. Tā ir objektīvi noteikta mikrovide, kurā darbojas sava vērtību un audzināšanas sistēma. Veselīgi funkcionāla ģimene var efektīvi novērst iespējamus likumpārkāpumus, bet nelabvēlīga ģimene var veicināt noziedzīgus nodarījumus. Šī sociālā institūta ietekmi uz noziedzības un kriminalitātes veidošanās procesu ir nepieciešams izzināt.

*Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija*

Ģimenes (ģimenes attiecību) kriminoloģija – jauns noziedzības un noziedzīga nodarījuma izpētes virziens

Mūsdienu sabiedrībā bailes no noziedzības veicina sabiedrības paš aizsardzības pasākumus – indivīds sava īpašuma aizsardzībai iegādājas un uzstāda signalizāciju, logiem pieliek slēdžus, iegādājas ieroci, tādējādi radot sev drošības sajūtu. Saskaņā ar Latvijas Valsts policijas datiem 2016. gadā valstī reģistrēti 33 967 šaujamo ieroci īpašnieki (no tiem 26 351 mednieks), no jauna reģistrēti 221 gāzes ieroča īpašnieki (salīdzinot ar 2015. gadu, skaits pieaudzis: 1078 – šaujamo ieroci īpašnieki un 606 – mednieki). Taču viktimoloģiskie pētījumi liecina, ka bieži par noziedzīga nodarījuma upuri kļūst cilvēki, kuriem ir tuvas attiecības ar varmāku. Mūsdienās jaunais sociāli ekonomiskais stāvoklis ietekmē emocionālo gaisotni, kvalitāti un attiecības ģimenē.

Ārvalstīs atsevišķi tiek nodalīta īpaša kriminoloģijas izpētes sfēra – ģimenes kriminoloģija. Ģimenes loma indivīda personības veidošanās, attīstības un pilnveidošanās gaitā ir neapstrīdama. Būtiski norādīt, ka kriminālā uzvedība ietver vairāku elementu kompleksa mijiedarbību mikrolīmenī un makrolīmenī starp individuālo, sabiedrisko un ekoloģisko faktoru visas dzīves garumā [61, 83]. Piemēram, “vardarbības eskalācija risinās, sākot no konkrētās personas nelabvēlīgajiem audzināšanas apstākļiem, kas jau agrā bērnībā deformē jauno indivīdu, un beidzot ar valsts totalitāro vai pseidodemokrātisko politiku. Nedemokrātiskie politiskie režīmi producē vardarbību, kas realizējas ne tikai starpvalstu attiecībās, bet producējas arī uz atsevišķu atbilstošas sabiedrības indivīdu” [68, 7].

Ģimene tiek uzskatīta par vienu no sabiedrības pamatinstitūtiem. Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26. pantā noteiktajam ģimene ir dabiska bērna attīstības un augšanas vide. Šis sociālais institūts ir izpētes vērts. Ģimenes attiecības, ģimeniski sadzīvīskās attiecības, personības veidošanās, deviācijas un sadzīvīskie noziedzīgie nodarījumi tiek analizēti vairāku nozaru – socioloģijas, pedagogijas, psiholoģijas un kriminoloģijas – pētījumos. Šo dažādo pētījumu rezultāti rada pamatu secinājumam, ka Latvijā vardarbībā ģimenē cietušo personu skaits tikai pieaug.

2007. gadā tika veikts pētījums “Vardarbība un veselība”, kas tapis Latvijas Republikas Veselības ministrijas un Pasaules Veselības organizācijas Eiropas reģionālā biroja sadarbības līguma ietvaros. Ziņojums par situāciju Latvijā 2007. gadā liecina, ka vardarbība ģimenē palielinās. Saskaņā ar pētījumu “Laulību, dzimstības un pozitīvo bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte” 2006. gada sabiedriskās domas aptauja liecina – 36,7% respondentu atzina, ka viņiem ir zināma vismaz viena sieviete radu, draugu, kaimiņu vidū, kas ir cietusi vai cieš no vardarbības. Jāsecina, ka tiek atpazīta vardarbība pret sievieti un bērnu. Savukārt vardarbība pret vīrieti ģimenē ir vāji attīstīta tēma. Piemēram, pētījumā “Vardarbība un veselība” vīrietis aprakstīts kā upuris emocionālas vardarbības gadījumā, bet fiziskās vardarbības iespēja ir apšaubīta. Seksuālā vardarbība pret vīrieti nav minēta vispār. Vardarbība pret veciem cilvēkiem ģimenē ir

*Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija*

margināla tēma. Jānorāda uz vardarbības ģimenē problēmas aktualitāti ne tikai Latvijas, bet arī pasaules mērogā [70].

Vardarbība ģimenē ir vardarbības sfēra, kas noris “aiz slēgtām durvīm” – apslēpta no līdzcilvēku redzesloka [42, 6]. Vardarbības izpausmes ģimenē var notikt neatkarīgi no labklājības vai izglītības līmeņa, nav lielas atšķirības starp to, kā vardarbība izpaužas pilsētās un laukos, kā pie bagātiem un nabagiem. No vardarbības cieš ne tikai bērni, sievietes, veci cilvēki un invalīdi, bet arī vīrieši. Visbiežāk noziedzīgi nodarījumi ģimenes attiecībās tiek atpazīti ģimenēs ar zemu tikumības līmeni, jo ģimenes morāle ir cieši saistīta ar izglītības līmeni, kultūras un citiem faktoriem. Protams, nevar noliegt, ka īpaša nozīme ir sabiedrības morāles degradācijai. Viens no problēmaspektiem ir vardarbība finansiāli nodrošinātās ģimenēs. Šāda veida vardarbība paliek slēpta no apkārtējiem.

Oficiālā statistika par upuriem, kas cieš no vardarbības ģimenē, saziņas līdzekļi un sabiedrisko organizāciju dati liecina, ka vardarbība ģimenē pret sievieti un bērnu ir nopietna problēma gan no indivīda drošības un veselības aizsardzības, gan arī šādā ģimenē augoša bērna normālas attīstības aspekta. Turklāt, runājot par vardarbību pret bērnu ģimenē, tā pārāk bieži kļūst par neatņemamu saskarsmes un audzināšanas sastāvdaļu. Saskaņā ar Latvijas Tieslietu ministrijas Kriminoloģisko pētījumu centra 2002. gada pētījuma “Bērnu – noziedzīgo nodarījumu upuru – tiesiskā un sociālā aizsardzība” rezultātiem pret 80–85 % bērnu tiek lietoti vardarbīgi audzināšanas līdzekļi – psihiski emocionālā un fiziskā vardarbība. Šiem nodarījumiem raksturīga īpaši augsta mirstība, jo visplašāk vardarbību pret bērniem veic tieši vecāki. Jebkura saskarsme ar bērnu, kuras nolūks ir sist, ir vērsta uz fizisku ciešanu nodarīšanu [6, 35].

Vardarbība ģimenē ir īpašs nodarījuma veids, jo:

- 1) tā ir atkārtota vardarbība;
- 2) starp upuri un vardarbības veicēju ir īpašas attiecības (tuva radniecība);
- 3) abus vieno emocionāla un bieži ekonomiska atkarība [29, 101].

Programma vardarbības mazināšanai ģimenē Latvijā 2008.–2011. gadam noteica, ka efektīvas vardarbības novēršanas politikas pamats ir savstarpēji atkarīgi un saistīti trīs posmi – vardarbības atpazīšana, profilakse un rehabilitācija:

- 1) vardarbības atpazīšana ģimenē – apzināt situāciju par vardarbības ģimenē izplatību Latvijā, nodrošināt problēmas risināšanā iesaistīto speciālistu pietiekamu zināšanu līmeni, pilnveidot tiesisko regulējumu, lai efektīvi īstenotu politiku, kas mazinātu vardarbību ģimenē.
- 2) vardarbības profilakse ģimenē – aktualizēt vardarbības ģimenē problēmu, informēt sabiedrību par vardarbību ģimenē, tās novēršanas iespējām un iespējām ziņot par šiem nodarījumiem;
- 3) institūciju sadarbība palīdzības un rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanā – izveidot vienotu palīdzības un rehabilitācijas sistēmu no vardarbības ģimenē cietušajiem un vardarbības veicējiem; koordinēt iesaistīto institūciju sadarbību vardarbības ģimenē profilaksē, konstatēšanā un rīcībā pēc vardarbības konstatēšanas [49].

*Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija*

Ģimene kā sociāli tiesisks institūts

Ģimene kā daļa no lielākas sistēmas ir kultūras elements un valsts pamats. Satversme nosaka, ka valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērnu tiesības [40]. Tiek norādīts, ka tikai ģimene ir katras nācijas pastāvēšanas ķīla. Tā sekmē sabiedrības funkcionēšanu kopumā. Šī sociālā institūta ideja ir saistīta ar cilvēka eksistences, bioloģisko, sabiedrisko, psiholoģisko, garīgo un kultūras dimensiju. Precīzu salīdzinājumu ir sniedzis pirmskara Latvijas Republikas prezidents Kārlis Ulmanis: “Ģimene ir kā dārzs, kas jākopj, jo tā kā dārzs nes augļus.” [21]

Speciālajā literatūrā atrodami daudzveidīgi jēdziena “ģimene” skaidrojumi. Ģimene tiek aplūkota kā viena no pamata institūcijām personas socializācijas procesā. Socioloģijā ģimene tiek vērtēta kā vēsturiski konkrēta laulāto, vecāku un bērnu savstarpējo attiecību sistēma. Tā ir maza grupa, kuras locekļus saista laulības vai radniecīgas attiecības, kopīga sadzīve un savstarpējā morālā atbildība, kuras sociālo nepieciešamību nosaka sabiedrības vajadzība atražot fiziski un garīgi pilnvērtīgus cilvēkus.

Tiek nodalītas vairākas ģimenes funkcijas:

- 1) primārā ģimenes funkcija ir reproduktīvā jeb nākamo paaudžu radīšanas (sabiedrības atražošanas) funkcija, kas izpaužas divos aspektos: bioloģiskajā un sociālajā aspektā (socializācijas procesā);
- 2) primārā sociālās kontroles jeb socializācijas funkcija;
- 3) saimnieciski ekonomiskā jeb rūpju un resursu apmaiņas funkcija; rekreatīvā jeb kultūras un resursu atjaunošanas funkcija;
- 4) regulējošā jeb vērtību veidošanas funkcija; audzināšanas funkcija;
- 5) emocionālā jeb garīgās saskarsmes funkcija [22].

Latvijas Universitātes profesore Ārija Karpova savulaik rakstīja, ka ģimenes psiholoģijā ģimene ir pētāma sistemātiski kā vēsturiski mainīgs sociālais institūts, sociāla grupa, savstarpējo attiecību subjekts un sistēma [26, 27]. Tradicionāli ģimeni veido laulātie un viņu bērns vai bērni nedalītā saimniecībā. Dominējoša ģimenes forma ir nukleārā ģimene, kurā ir divi pieauguši vecāki un viens bērns vai vairāki bērni, kuri var būt vai arī nebūt pieaugušo atvases.

Sociālantropologs Klāvs Sedlenieks, diskutējot par mūsdienu ģimeni, ir teicis: ja ir noteikti ekonomiskie apstākļi, ģimenes veido apvienības – izveidojas paplašinātā ģimene, kur kopā dzīvo vairākas paaudzes, jo tā ir vieglāk izdzīvot un tam ir ekonomisks pamatojums [27]. Paplašinātajā ģimenē ir divas vai vairākas pamatģimenes, kuras vieno vecāki, bērni vai citi brāļu un māsu attiecībās saistīti radnieki [23, 147]. Par ģimeni uzskatāms arī vecāks, kurš viens audzina bērnu vai bērnus. Dati par sociāliem procesiem Latvijā liecina, ka gandrīz katra trešā ģimene ir nepilnā ģimene, kurā ir tikai viens no vecākiem un bērns vai bērni [8, 10]. Savukārt transnacionāla ģimene ir uz laiku šķirtā ģimene, kam jāizvēlas šāds modelis, lai nodrošinātu labklājību un / vai bērnu audzināšanu pāri valstu robežām [9, 28].

Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija

Latvijas tiesību sistēmā ģimenes jēdziens, tā attiecināmība, skaidrojumi un interpretācija ir atkarīgi no tiesību nozares. Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēs 2011.–2017. gadam atzīts, ka vienotas jēdziena “ģimene” izpratnes trūkums dažādu nozaru speciālistu vidū apgrūtina vienotu normatīvu dokumentu piemērošanu un pakļaujas dažādaī interpretācijai.

Civillikuma 214. pantā noteikts: “Pie ģimenes šaurākā nozīmē pieder laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā.” Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē, pamatojoties uz Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pantu, tiek uzskatīts, ka ģimenes jēdziens neaprobežojas ar attiecībām, kas balstās uz laulību, tas ietver citas *de facto* ģimenes saites, kad personas dzīvo kopā, nenoslēdzot laulību. Ņemot vērā mūsdienu izmaiņas ģimenes dzīves sociālajos un kultūras modeļos, blakus ģimenei veidojas arī citas kopdzīves vai sadzīves formas, atzīstot par apliecinājumu ģimenes dzīvei ne tikai juridiski noslēgtu laulību, bet arī ģimenes dzīves faktisku pastāvēšanu, par ko var liecināt finansiāla vai psiholoģiska atkarība, kopīga dzīvošana un kopīgi bērni [19]. Lai noteiktu, vai partnerattiecības ir uzskatāmas par ģimeni, jāņem vērā šādi faktori: vai pāris dzīvo kopā, cik ilga ir kopdzīve, vai no attiecībām nepārprotami var noprast nodomu radīt bērnus; vai kādas citas izpausmes, kas liecinātu par nodomu veidot ģimeni [17].

Civilprocesa likuma 250.⁴⁴ pants nosaka, ka pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību var iesniegt laulātie vai bijušie laulātie, personas, starp kurām pastāv bērnu un vecāku attiecības, pastāv vai ir pastāvējušas aizbildnības vai citas ārpus ģimenes aprūpes attiecības, personas, kuras dzīvo vai dzīvojušas vienā mājsaimniecībā; personas, kurām ir vai ir gaidāms kopīgs bērns, neatkarīgi no tā, vai šīs personas kādreiz bijušas laulībā vai dzīvojušas kopā; personas, starp kurām pastāv vai ir pastāvējušas tuvas personiskās vai intīmās attiecības.

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 33. panta pirmajā daļā noteikts, ka sociālo palīdzību piešķir trūcīgai ģimenei, kas sastāv no laulātajiem, personām, kurām ir kopēji izdevumi par uzturu un kuras mitinās vienā mājoklī, vai atsevišķi dzīvojošajai personai.

Krimināllikuma 303. pantā ir noteikts, ka “par atteikšanos dot liecību no kriminālatbildības atbrīvojami aizturētā, aizdomās turētā, apsūdzētā vai tiesājamā saderinātais, laulātais, vecāki, bērni, brāļi un māsas, vecvecāki un mazbērni, kā arī tā persona, ar kuru noziedzīgu nodarījumu izdarījusī fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība” [32]. Kriminālprocesa likuma 12. panta piektā daļa paredz, ka fiziskai personai ir tiesības pieprasīt, lai krimināllietā netiek iekļautas ziņas par šīs personas vai tās saderinātā, laulātā, vecāku, vecvecāku, bērnu, mazbērnu, brāļu un māsu, kā arī tās personas, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība (tuvinieki), privāto dzīvi, komercdarbību un mantisko stāvokli [33].

Tātad ģimenes pastāvēšanas pamats ir laulība, radniecība, adopcija, aizbildnība un aizgādība, kā arī kopdzīve (nedalīta saimniecība), atsevišķos gadījumos ģimeni veido arī bijušie laulātie un bijušie kopdzīves partneri.

*Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija*

Ģimene ir bioloģiska, ekonomiska, tiesiska un sabiedriska vienība. Ģimenes institūtu var skaidrot plašākā tiesiskajā aspektā – oficiāla laulība (reģistrētas attiecības), neregistrētas partnerattiecības – faktiskā laulība; dažkārt arī ģimeniskās attiecības, kuras ir izbeigušās, bet apdraudējumi turpinās un ir saistīti ar agrākajām attiecībām; viena vecāka aizgādība un bērna aprūpe; pilngadīgu radnieku kopīga mājsaimniecība. Ģimenes jēdzienā būtu jāapvieno bioloģiskā, psiholoģiskā, sociālā un tiesiskā komponente, piemēram, kopīga mājsaimniecība, kopdzīve, finansiālā un psiholoģiskā saikne.

Līdz ar to **ģimenes skaidrojums** varētu būt šāds: ģimene ir kopā dzīvojoša cilvēku sociāla vienība (grupa), kurā indivīdi ir savstarpēji tuvi ģimenes locekļi, kas saistīti ar radniecību, laulību vai faktisku kopdzīvi (partnerattiecībām), kurā katram ģimenes loceklim ir noteikta loma.

Ģimenes locekļus vieno vairākas sakarības:

- 1) tuvība – bioloģiskā, laulības vai kopdzīves saikne;
- 2) savstarpējā mijiedarbība un atkarība – emocionālā, psiholoģiskā, ekonomiskā un fiziskā saskarsme;
- 3) gādība un atbalsts – rūpes par otru, aprūpe, mīlestība, pieskārieni, apskāvieni, uzklauššana, sarunas, uzticēšanās u. c.
- 4) savstarpējais atbildīgums jeb atbildības pakāpe par ģimenes funkciju atbilstīgu pildīšanu – abpusējs pienākums uzturēt vecāku atbildību par nepilngadīgo bērnu; nepilngadīgo bērnu pārstāvniecība;
- 5) cieņpilna attieksme – savstarpējā cieņa, uzticība un izpalīdzība.

Ņemot par pamatu ģimenes attiecību funkciju pakāpes, var nodalīt vairākus ģimenes tipus:

- 1) veselīga ģimene (*healthy family*), kurā pēc ģimenes psihoterapeites Florensas Kaslovas (*Florence W. Kaslow*) formulējuma ir šādas pazīmes: skaidra un noteikta struktūra, sadalītas lomas un atbildība, respekts pret katra ģimenes locekļa privāto dzīvi un vajadzībām, atvērtība augšanai un izmaiņām, atbilstošas un skaidras robežas starp paaudzēm [28, 10];
- 2) funkcionāla ģimene – darbojas kā viens veselums un atbilstoši savai sociālajai jēgai. Visu funkcionālai ģimenei piederošo locekļu rīcība ir vērsta uz ģimenes kā vienotas sociālas sistēmas, kurā katram tās loceklim jārealizē noteiktas funkcijas, mērķu kopīgu sasniegšanu [56, 61];
- 3) normāla ģimene (*midrange family*);
- 4) disfunkcionāla ģimene (*dysfunctional family*) – vāji funkcionējoša ģimene, kas nespēj apmierināt atsevišķas indivīda pamatvajadzības gan attiecībā uz individualizāciju un separāciju, gan tuvību. Sociālajā darbā izdala trīs ģimeņu disfunkciju veidus – nepieciešamās funkcijas trūkums, nepareiza funkcija un funkciju konflikts [2, 52];
- 5) kriminogēna ģimene, kas ietver: vispārēji sociālajā līmenī – laulības institūta pretrunas, tiešās saskarsmes līmenī – ģimenes desocializāciju un ģimenes konfliktus, individuālajā līmenī – kriminogēnu situāciju ģimenē [53, 65].

*Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija*

Nenovērtētas un neatrisinātas problēmas ģimenē saasina jau pastāvošās problēmas un veido dažnedažādas jaunas problēmas. Ģimenei ir vajadzība iegūt labumus (ēdienu, apģērbu, mājokli, veselības aprūpi, izglītību), lai tā nodrošinātu labklājību.

Pēc vajadzību apmierināšanas secības tiek izdalīti šādi vajadzību līmeņi:

- 1) eksistences vajadzības;
- 2) vajadzības pēc drošības;
- 3) vajadzības pēc socializēšanās;
- 4) vajadzības pēc cieņas un goda;
- 5) izaugsmes vajadzības [59, 13].

Kriminoloģiskajā pētījumā, kurā apzināta bērnu upuru tiesiskā un sociālā aizsardzība, secināts, ka “bērnu – upuru skaits pieaug līdz ar nelabvēlīgo ģimeņu daudzumu, bet sabiedrība, kā atzīmē aptaujas dalībnieki, nesaprot stāvokļa nopietnību un bieži vairo pašus upurus vai arī izturas vienaldzīgi. Savukārt bērni straujāk attīstās, cenšas apgūt visu jaunāko, arī pašiem kaitīgāko (sevišķi – narkotikas), turklāt modē ir nācis agresīvs uzvedības stils” [6, 31]. Ģimenes stresori var būt nabadzība, vardarbība, ģimenes konflikti, šķiršanās, izjukušas ģimenes u. c. Ekonomiskais nodrošinājums ir nozīmīgs. Dzīve nabadzībā nereti tiek saistīta ar t. s. riska uzvedību – biežāku psihoaktīvo vielu (tabakas, alkohola) lietošanu, depresiju, antisociālu uzvedību un noziedzību, ar palielinātu nedrošas pārtikas lietošanas risku, plašu somatisko problēmu loku [43]. Vērtējot pēc ienākumiem katram ģimenes loceklim, ģimenes ar nelieliem ienākumiem tiek iedalītas trūcīgās un maznodrošinātās ģimenēs.

Eksperti, sniedzot trūcīgo ģimeņu raksturojumu, nosacīti iedala tās pēc nabadzības cēloņiem:

- 1) “pozitīvi” trūcīgās ģimenes – nonākušas trūkumā vecāku slimības dēļ, invaliditātes, bezdarba vai citu neveiksmīgu apstākļu sakrītības dēļ. Bērni no šādām ģimenēm lielākoties ir strādīgi, cenšas labi mācīties, brīvajā laikā strādā;
- 2) sociāli nelabvēlīgās ģimenes – vecāki ir alkoholiķi, narkomāni vai nodarbojas ar prostitūciju. Ģimenes ir degradējušās, ar skaidri izteiktu antisociālu uzvedību. Trūcīgie bērni no šādām ģimenēm pārsvarā ir rupji, agresīvi un nesakopti. Bērni, īpaši meitenes, agri izrāda seksuālo aktivitāti, cenšas atšķirties ar izaicinošu, pieauguša cilvēka ģērbšanās stilu, kas līdzinās mātes – prostitūtas – stilam [49].

Riska ģimene ir ģimene, kurā netiek nodrošināta bērnu attīstībai labvēlīga vide, tostarp emocionālās vajadzības, kā arī netiek apmierinātas bērna pamatvajadzības. Sociāla riska ģimenēs ir grūti risināmas problēmas, ierobežotas iespējas nodrošināt labvēlīgas dzīves apstākļus pilnvērtīgai attīstībai visiem ģimenes locekļiem [49]. Svarīgs elements ir **sociālais atbalsts**. Sociālais atbalsts ir starppersonu ikdienas saskarsme vai komunikatīvs process [62, 15] – verbāls vai neverbāls kontakts starp atbalsta saņēmēju un atbalstītāju, kas samazina nedrošību situācijās vai attiecībās, un funkcijas, lai uzlabotu izpratni par personīgo kontroli [1, 56]. Speciālajā literatūrā minētas dažādas sociālā atbalsta formas: **emocionālais atbalsts** – to raksturo empātija, klausīšanās, rūpes, mīlestība; **novērtējošais atbalsts** sastāv no apstiprinājuma, atsauksmes un sociālā salīdzinājuma, kuru indivīds

Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija

var izmantot pašnovērtējumam; **informatīvais atbalsts** – padoms, ieteikums, kas indivīdam palīdz reaģēt uz prasībām, un instrumentālais atbalsts – nepieciešamie materiāli, pakalpojumi, kas palīdz indivīdam, piemēram, nauda, ēdiens). Sociālais atbalsts palīdz indivīdam labvēlīgi attīstīties, pašrealizēties un socializēties. To savstarpējā saikne pozitīvā gadījumā parāda sociālā atbalsta pozitīvo iedarbību: pozitīvs atbalsts, sapratne, uztvere – pašcieņas un veselības vienotība ar sociālo atbalstu. Negatīvā gadījumā netiek nodrošināta nepieciešamā saikne. Saskaņā ar Pasaules Veselības organizācijas (PVO) 1948. gadā sniegto definīciju veselība ir pilnīga fiziska, garīga un sociāla labklājība, nevis tikai stāvoklis bez slimības vai fiziskiem trūkumiem. Pilnīgāka ir 1984. gadā PVO izveidotā veselības definīcija: “Veselība ir pakāpe, līdz kurai indivīds vai grupa spēj realizēt centienus un apmierināt vajadzības, gan pieņemot veselībai labvēlīgus lēmumus, gan mainot vides ietekmi.” [67, 3]

Ģimenes attiecību problēmas parāda, ka pozitīvas uzmanības deficīts ir izplatīts visu sociālo slāņu ģimenēs. Sociālā riska ģimeni raksturojošie faktori: ģimene riska situācijā; abi vecāki nodarbināti; maza emocionālā saskarsme ar bērnu; bezdarbs; trūkums; izlikšana no dzīvokļa; jauktas laulības; sektas; vecāku izglītības trūkums; informācijas trūkums; atbalsta sistēmas trūkums; daudz bērnu ģimenes; ģimenes krīze – ģimenes locekļu zaudējums; bērna piedzimšana; slimība u. c. Augsta riska ģimeni raksturo: jebkura veida vardarbība ģimenē; jebkura veida atkarības problēmas; devianta un asociāla uzvedība; nelabvēlīgi bērnu audzināšanas apstākļi; bērnu izglītības un veselības pamešana novārtā [49].

Dažāda veida problēmas un vardarbība visbiežāk tiek pamanīta nabadzīgajās ģimenēs, jo tā ir viegli atpazīstama. Tajā pašā laikā īpaša veida problēma ir vardarbība turīgajās ģimenēs: “Pirmkārt, neatbilst priekšstatam par tipiskajiem vardarbību izraisošajiem faktoriem. Otrkārt, ar šīm ģimenēm ir grūti strādāt, jo labi situētās ģimenes kopienā iemanto zināmu autoritāti un varmāka parasti ir apveltīts ar augstu intelektu un spēj vardarbību noslēpt.” [49]

Aplūkojot kriminogēnās ģimenes, jāsecina, ka konflikts ģimenē var noritēt:

- 1) starp bērnu un vecāku (vecākiem);
- 2) ar laulāto vai kopdzīves locekli;
- 3) starp radniekiem.

Ģimenes konfliktu iemesls ir ģimenes locekļu vajadzības, vēlmes un mērķi. To pamats ir ģimenes locekļu neapmierinātās izziņas vēlmes. Saskaņā ar Oregonas Sociālā mācību centra rezultātiem apzināta cieša saikne starp izjukušajām ģimenēm (*disrupted family*) un bērnu antisociālo uzvedību, tostarp noziedzīgu uzvedību, – izjukušo ģimeņu skaita pieaugums ir cieši saistīts ar bērna antisociālo uzvedību [46, 10].

Laulības institūta lomas un nozīmes mazināšanās, lielais laulību šķiršanu skaits un izjukušās ģimenes, vardarbība un konflikti ģimenē būtiski ietekmējuši ģimeniski sadzīvīskās attiecības ne tikai Latvijā, bet arī ārvalstīs.

Ģimenes kriminoloģijas (angļu val. *family criminology*) pamatā ir aksioma mijiedarbībai starp noziedzības fenomenu un ģimenes attiecību institūtu [44, 150]. Tāpat kā

Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija

jebkurā sociālā grupā, arī ģimenē ir savas problēmas, grūtības un nesaskaņas. Kriminoloģijas uzdevums ir apzināt faktoru ietekmi un tādā veidā ietekmēt ģimenes dzīvi, savstarpējās attiecības, lai mazinātu noziedzību [52, 101].

Ģimenes attiecību kriminalizāciju (noziedznieka veidošanos) un viktimizāciju (upura tapšanu) var aplūkot kā mijiedarbības procesu, kurā centrālo vietu ieņem konflikti. Ģimenes attiecībās cietušais un noziedznieks ir cieši saistīti savā starpā, tiem ir daudz kopēja, to attiecības var dēvēt par “savstarpēji papildinošo partnerību”. Zinātniski korekta ir atziņa, ka ģimenes loma ir vienlīdz nozīmīga gan atbilstošas uzvedības formēšanās procesā, gan novirzītas uzvedības producēšanā [36, 527].

Liverpūles Universitātes profesore Sandra Volkleita (*Sandra Walklate*) raksta, ka ar ģimenes institūta izmaiņām arī ģimenes loma kriminoloģiskajos pētījumos ir kļuvusi plašāka. No kriminoloģijas viedokļa saistībā ar ietekmi uz deviantas uzvedības veicienošiem apstākļiem var izdalīt četras problēmgrupas ģimenes:

- 1) šķirtas ģimenes;
- 2) ģimenes, kurās valda nesaskaņa un spriedze;
- 3) ģimenes, kurās vecākiem ir problēmas ar bērnu aprūpi;
- 4) ģimenes, kurās ir persona ar vardarbīgām nosliecēm [64, 50].

Krievijas kriminoloģe, profesore Ninele Kuzņecova (*Нинель Фёдоровна Кузнецова*) kā īpašu deviantoloģijas jomu nodala ģimenes deviantoloģiju. Ģimenes deviantoloģija izzina ģimenes destabilizējošos un dezorganizējošos apstākļus, laulību skaita samazināšanos un augsto šķiršanās līmeni, ģimenes konfliktus, nelabvēlīgās ģimenes, bērna nepieskatīšanu un atstāšanu novārtā, ģimenes nozīmi deviāciju novēršanā [37, 9–10].

Krievijas kriminologs, profesors Dmitrijs Šestakovs (*Дмитрий Анатольевич Шестаков*) raksta, ka “ģimenes kriminoloģija jeb kriminofamilistika ir kriminoloģijas nozare, kas pēta ģimenes ietekmi uz noziedzīgu uzvedību un noziedzību. Īpašu uzmanību tā velta ģimenes iekšējām problēmām un izdala atsevišķu nodarījumu – vardarbību ģimenē (angļu val. *domestic violence*)” [52, 94].

Ģimenes kriminoloģija pēta:

- 1) noziedzīgus nodarījumus pret ģimenes locekļiem, kuru vidū līdz šim visvairāk pētīti vardarbīgi nodarījumi pret laulāto un bērnu slepkavības;
- 2) ģimenes ietekmi uz nepilngadīgo noziedzību;
- 3) ģimenes ietekmi uz noziedznieka attīstību, kurš izdara noziedzīgus nodarījumus, mantkārīgu motīvu vadīts;
- 4) ģimenes ietekmi uz vardarbīgā noziedznieka veidošanos;
- 5) ģimenes ietekmi uz noziedzības recidīvu;
- 6) ģimenes iemeslus, kuri ietekmē masu izpausmi – noziedzību;
- 7) noziedzības novēršanu, tieši iedarbojoties uz ģimenes struktūru.

Turklāt ģimenes kriminoloģija nodrošina iespēju konstatēt atgriezenisko saiti starp ģimeni un noziedzību, piemēram, ģimenei kā sociālam institūtam ir ietekme uz individa noziedzīgo uzvedību [36, 529].

*Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija*

Ģimene kalpo par pirmo un līdz ar to noteicošo paraugu bērna morālajā attīstībā, veidojot bērnam vērtību sistēmu un uzvedības modeļus, t. i., ģimenē aizsākas sociālo normu attīstība. Nenoliedzami, ģimenes tips (vienkāršotā līmenī – pilnā vai nepilnā ģimene) ietekmē psiholoģisko un sociāli psiholoģisko klimatu ģimenē, kurā veidojas bērna (vēlāk pusaudža un jaunieša) personība [38, 148–149]. Turklāt jāņem vērā piedzīvotās vardarbības saistība ar sodāmību nākotnē. Pētījumos apzināts, ka “lielākā daļa pieaugušo, kas atrodas ieslodzījumā par vardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem, uzauguši ģimenēs, kurās notikusi vardarbība. Tāpat gandrīz pusei bērnu, kas cieš no cietsirdīgas attieksmes, mātes arī cietušas no nežēlības. Tas apstiprina, ka vardarbība pret sievieti ģimenē veicina nežēlību arī pret bērniem [25, 6]. Attiecības ģimenē var ietekmēt bērna apstākļus skolā, un tas saistīts ar skolēna psiholoģiski emocionālo stāvokli. Protams, to var pasliktināt arī nepilnās ģimenes statuss un no tā izrietošās sekas. Attiecības ar vecākiem iespaido jauniešu emocionālo stāvokli un arī uzvedību.

Kā piemēru var minēt atsevišķus pētījuma rezultātus:

- 1) savas attiecības ar vecākiem 81,8 % skolēnu novērtējuši kā labas, 10,6 % – kā neitrālas, 7,6 % – kā sliktas;
- 2) salīdzinot pilno un nepilno ģimeņu pusaudžu un jauniešu atbildes, var secināt, ka skolēnu sniegtajā novērtējumā pastāv būtiskas atšķirības;
- 3) attiecības ar vecākiem pilno ģimeņu bērni vērtē kā labas 84,1 % gadījumā, nepilno ģimeņu bērni – 75,4 % gadījumā, kā sliktas – attiecīgi 6,8 % un 9,1 % gadījumā, neitrālas – 8,6 % un 19,9 % gadījumā. Tas norāda, ka nepilnās ģimenes kā bērnu aptverošā vide pasliktina attiecības ar vecākiem. Starp pilno un nepilno ģimeņu skolēniem pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības narkotisko vielu lietošanas pieredzē. Narkotikas biežāk lieto nepilno ģimeņu bērni [38, 147].

Zināmā mērā ģimene ir modelis, kas atspoguļo indivīda attiecības ar sabiedrību, jo ģimene veic socializācijas funkciju, t. i., cilvēka piemērošanos dzīvei sabiedrībā. Lineārās cēlonības saistība (sk. 1. att.) ir šī modeļa piemērs.

No apsekojuma datiem Latvijā secināms, ka bērnu attieksme pret konfliktiem ģimenē ir dažāda – 45 % bērnu to smagi pārdzīvo, 23 % tikai pārdzīvo, bet 32 % jau ir pieraduši un kļuvuši vienaldzīgi pret tiem [7, 37]. Multidisciplinārie pētījumi liecina, ka delikventas uzvedības aizsākums gandrīz vienmēr ir meklējams ģimenē, tajos apstākļos, kādos aug bērns. Vairāki pētījumi apliecina saistību starp vecāku kriminālo pieredzi un tās ietekmi uz bērnu. Tajā ģimenē, kurā vecākam ir krimināla pagātne, novērojama lielāka varbūtība, ka bērna uzvedība būs krimināla, nekā ģimenē bez kriminālās pagātnes. Nīderlandes pētnieki Marika van de Rakta (*Marieke van de Rakt*), Pauls Nīvbērtas (*Paul Nieuwbeerta*) un Nans Dirks de Grāfs (*Nan Dirk de Graaf*), analizējot 4271 notiesātā vīrieša pagātņi un viņu 6962 bērnus un 717 netiesāto vīriešu pagātņi un viņu 1133 bērnus, konstatēja, ka bērni, kuru tēvu pagātnē ir pastāvīga un noturīga sodāmība, biežāk kļūst par noziedzniekiem [63]. Tā ir daudzpusējā cēlonības saistība (sk. 2. att.).

Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija

Bezdarbnieks → nabadzība → stress, kas rada konfliktus ģimenē; vardarbība ģimenē
veicina bērnu vāju socializāciju → noziedzīga nodarījuma izdarīšana

1. attēls. Lineārās cēlonības saistība [18, 17]

Vāja aprūpētāju piesaiste → sliktākas sekmes skolā → konflikti ģimenē →
atsvešināšanās no ģimenes → identificēšanās ar līdzīgo → ar grupu saistīts nodarījums

2. attēls. Daudzpusējā cēlonības saistība [18, 18]

Pētījuma ziņojumā par Latvijas jauniešu bērībā gūto nelabvēlīgo pieredzi atzīts, ka tieši vai netieši arī mājsaimniecības / ģimenes nepilnības un disfunkcija var izraisīt negatīvas psihosociālas un veselības sekas ilgtermiņā. Bērna dzīvošana ģimenē, kurā kāds no ģimenes locekļiem ir alkoholiķis, atkarīgs no narkotikām, garīgi nevesels vai arī atrodas vai ir atradies ieslodzījumā, negatīvi ietekmē šī bērna turpmāko dzīvi. Piemēram, bērniem, kuri ir dzīvojuši ģimenēs, kurās ir atkarības vielu lietošanas problēmas, ir augstāks agresijas līmenis, hiperaktivitāte, impulsivitāte, nemiers, kā arī ir augstāka nepilngadīgo noziedzība. Šiem bērniem ir grūtības ar pašnoteikšanos, salīdzinot ar tiem bērniem, kuriem nav bijusi šāda ģimenes vēsture. Līdzīgi ir arī situācijās, kad bērns aug ģimenē, kurā ir izplatīta vardarbība, vai arī viņa vecāki nedzīvo kopā vai ir šķīrušies. Pētījumi rāda, ka šiem bērniem ir ievērojami augstāks risks tikt iesaistītiem likumpārkāpumos, atkarības vielu lietošanā, skolas neapmeklēšanā un ir savstarpējo attiecību problēmas [47, 10]. Vērtējot mūsdienu negācijas, var secināt, ka vairāk nekā jebkad ir nepieciešama skaidra un atklāta saprašanās ģimenē un vecāku atbalsts. Ģimenes lomas nozīme, īpaši nepilngadīgā dzīvē, ir acīmredzama. Ja ģimenē bērni nejūtas saprasti, viņi mēdz atteikties no savas vērtību izpratnes, lai izpelnītos atzišanu starp vienaudžiem, un izdara deviantas darbības. Paaugstinot ģimenes lomu sabiedrībā, ir iespējams veicināt arī ģimenes lomu sabiedrībā un stimulēt tās patstāvību un noturību.

Modernās teorijas par attiecībām starp izjukušu ģimeni un likumpārkāpumu var iedalīt trīs kategorijās.

Traumatisma teorija – vecāku aprūpes un saskarsmes trūkums negatīvi ietekmē bērnu visbiežāk tāpēc, ka nav bijusi pietiekama vecāku uzmanība un atbalsts.

Dzīves laika teorija pievērš uzmanību vecāku šķiršanās sekām, negatīvo notikumu ietekmei, negatīvai pieredzei un stresa (piemēram, vecāku konflikts, vecāku zaudējums, nelabvēlīgi ekonomiskie apstākļi, izmaiņas vecāku audzināšanas metodēs) sekām.

Atlases teorijas – ģimenes riska faktori (piemēram, vecāku konflikti, krimināli vai antisociāli vecāki, zems ģimenes ienākums, sliktas audzināšanas metodes) negatīvi ietekmē bērnu [14, 55].

*Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija*

Ģimenes kriminoloģijai būtu jābūt kriminoloģijas nozarei, kas pēta ģimenes institūta ietekmi uz noziedzīgu uzvedību un noziedzību. Ģimenes kriminoloģija ietver ģimenes institūta zinātnisku raksturojumu un kriminalitātes skaidrojumu, kas saistīts ar ģimenes vidi. Tā ir ģimenes kriminoloģiska rakstura izpēte un ģimenes ietekmes uz noziedzīgu uzvedību novērtēšana, kā arī ģimenes kā vienas no sabiedrības pamatinstitūta ietekmēšana noziedzības prevencijas jomā [51, 157–158]. Multidisciplināri pētījumi (kriminoloģijā, psiholoģijā, pedagoģijā u. c.) ļauj izziņāt ģimenes fenomenu, izpētīt attiecības, pretrīnības, konfliktus un sniegt ieteikumus pasākumu organizēšanā, kas vērsti uz upura rehabilitāciju, un, strādājot ar varmāku, sniegt un sekmēt dažāda veida palīdzību (sociālo korekciju, recidīva riska mazināšanu u. c.), savukārt sabiedrībai sniegt visu informāciju prevencijas jomā. Vairāk nekā 20 gados uzkrātā pieredze apstiprina teorētiski zināmo par uzvedības modeļu nodošanu no paaudzes paaudzē, bērībā pieredzētā ietekmi uz uzvedību, rīcību un turpmākajām izvēlēm. Šajā sakarā aktuālas ir agrīnas iejaukšanās programmas.

Ģimēni teorētiski aplūko vairāki izpētes virzieni.

Interakcionisms – ģimene tiek aplūkota kā relatīvi slēgta sistēma, kura ir vāji saistīta ar citiem institūtiem. Tiek pētīta ģimenes locekļu, kam ir dažāds statuss, mijiedarbība, kā arī ģimenes lomu izpilde un ģimenes konflikti.

Struktūrfunkcionālisms – ģimene tiek aplūkota kā īpaša sistēma, kura sastāv no indivīdiem ar noteiktiem statusiem un lomām. Tiek analizēta ģimenes struktūra un tās funkcijas.

Situatīvais – galvenā uzmanība tiek pievērsta normām un vērtībām ģimenes attiecību sistēmā. Tās (normas un vērtības) tiek uzskatītas par ģimenes situāciju, kura nosaka dažādu ģimenes tipu funkcionēšanu.

Institucionālais – ģimene tiek uzskatīta par vienu no sabiedrības pamatinstitūtiem. Ir konstatēts, ka sociālā institūta loma samazinās. Vairākas funkcijas tiek arvien vairāk deleģētas sabiedrībai (audzināšana, sociāla kontrole utt.).

Evolucionārais – ģimene tiek aplūkota no tās attīstības viedokļa. Sevišķa vērība ir pievērsta ģimenes dzīves vajadzību un mērķu evolūcijai, uzvedības paraugiem un ģimenes locekļu sociālajām lomām [45, 42].

Ģimenes kriminoloģija kā kriminoloģijas zinātnes apakšnozare izzina un analizē:

- 1) ģimēnē notiekošās vardarbības specifiku;
- 2) ģimēnē notiekošās vardarbības faktoros un veicinošos apstākļus;
- 3) ģimenes ietekmi uz personas noziedzīgu rīcību;
- 4) ģimenes faktoros, kas veido un sekmē konkrētu kategoriju noziedznieku (nepilngadīgo personu; vardarbīgo personu; mantkāriģo personu; sievieti) noziedzīgus nodarījumus;
- 5) iespējas, kas atturētu noziedznieku no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, tieši ietekmējot ģimenes vidi;
- 6) ģimenes vidē pastrādātos nodarījumus.

Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā: salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija

Secinājumi

1. Pašlaik valstī kriminoloģiska rakstura pētījumiem ir fragmentārs raksturs.
2. Valstī trūkst stratēģiskas, uz pētījumiem un zinātniskām atziņām balstītas pieejas noziedzības pētīšanai, kuru rezultāti varētu ietekmēt kriminālpolitikas veidošanās virzienus.
3. Efektīvas noziedzības novēršanas kriminālpolitikas veidošanas jomā Latvijā ir nepieciešami padziļināti un visaptveroši kriminoloģiska rakstura pētījumi. Šādu pētījumu veikšana būtu nododama specializētai institūcijai ar pietiekamu kapacitāti. Lietderīga būtu kriminoloģiski pētnieciskā institūta izveide.
4. Noziedzības novēršanas teorētisko un praktisko problēmu izstrāde, kā arī specifiskas noziedzības izpētes metodikai jāizriet no Latvijas ekonomiskajiem, tiesiskajiem un kultūrvēsturiskajiem aspektiem.
5. Latvijā jāattīsta dzīvotspējīga un dinamiska kriminoloģijas zinātne. Jāpēta noziedzības ietekme uz valsti, sabiedrību un individu. Jāveicina šādas izpētes iespējas gan praktisko darbinieku, gan zinātnieku vidū. Plašāk izmantojami salīdzinošie kriminoloģiskie pētījuma dati. Šie kriminoloģiska rakstura pētījumi jāpopularizē. Izmantojot ārvalstu zinātnieku zināšanas un atziņas, tiek sekmēts, pilnveidots un attīstīts nacionālās kriminoloģijas potenciāls.
6. Līdzīgi ārvalstu paraugam, lai kompleksi apzinātu ģimenes noziedzības cēloņus un izstrādātu atbilstošus profilaktiskos pasākumus, Latvijā būtu jāattīsta ģimenes attiecību kriminoloģija.
7. Kriminoloģiskās domas attīstību veicinātu specializēta žurnāla izveide – kriminoloģijas pētnieciskais žurnāls, kurā tiktu publicēti akadēmiskā personāla, jauno zinātnieku un studentu pētnieciskie darbi.

Innovative Approaches for Development of Criminology in Latvia: Comparative Criminology and Family Criminology

Abstract

The aim of the research is to analyse particular aspects of the development of criminology research in Latvia. In the context of today's globalization of crime, the importance of criminological researches is only increasing. The article provides an insight in the concept, content and significance of comparative criminology and describes the vision of development of family criminology.

Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā: salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija

It has been concluded in the article that it is necessary to promote the development of criminology as a science and make the process of criminological research active. Comparative researches are of particular importance. By using knowledge and findings of foreign scientists, the potential of national criminology is going to be promoted, developed and improved. The innovative approach for crime research has to be introduced and the development of comparative criminology and family criminology has to be promoted in Latvia.

Keywords: criminology, family, family criminology, comparative criminology.

Literatūra

1. Albrecht, T. L., Adleman, M. B. *Communicating social support*. Newbury Park, CA: Sage Publications, 1987.
2. *Alternatīvas cietumam: darbs ar riska bērniem pašvaldībās*. Rīga: VNDP, 2003.
3. ANO Noziedzības novēršanas un kriminālās tiesvedības komisijas sesijas laikā Latvija uzsver Eiropas Savienības nemainīgo mērķi – pamattiesību nodrošināšanu ikvienam. 20.05.2015. *Latvijas Vēstneša portāls*. Iegūts no: <http://www.lvportals.lv/visi/preses-relizies/271315-ano-noziedzibas-noversanas-un-kriminalas-tiesvedibas-komisijas-sesijas-laika-latvija-uzsver-eiropas-savienibas-nemainigo-merki-pamattiesibu-nodrosinasanu-ikvienam/?show=coment> [sk. 03.12.2017.].
4. Antonian, J. M. *Nauka kriminoloģij: monografija*. Moskva: JurLitinform, 2015 (Антонян, Ю. М. Наука криминологии: монография. Москва: Юрлитинформ, 2015).
5. Beļska, A. *Noziedzīga nodarījuma izpratne Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu krimināl-tiesībās: Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012.
6. *Bērnu – noziedzīgo nodarījumu upuru – tiesiskā un sociālā aizsardzība*. Rīga: Tieslietu ministrijas Kriminoloģisko pētījumu centrs, 2002.
7. *Bērns un kriminalitāte*. Autoru kolektīvs. Rīga: RaKa, 2001.
8. *Bērni Latvijā*. Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, 2013.
9. Broka, A., Kūle, L., Kūla, E. *Sociālā cilvēkdrošība: bērni un ģimenes ar bērniem Latvijā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.
10. Castells, M. *End of Millennium, the Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. II. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell, 1998.
11. Comprehensive study on cybercrime. UNODC, 2013. Iegūts no https://www.unodc.org/documents/organized-crime/UNODC_CCPCJ_EG.4_2013/CYBERCRIME_STUDY_210213.pdf [sk. 02.12.2017.].
12. Comparative Law. Iegūts no: <http://www.britannica.com/science/comparative-law> [sk. 02.12.2017.].
13. Cordella, P., Siegel, L. J. *Readings in Contemporary Criminological Theory*. Northeastern University Press, 1996.
14. *Crime Causation: Psychological Theories. Encyclopedia of Crime and Justice*. The Gale Group Inc., Copyright, 2002.
15. Daigle, L. E. *Victimology: the Essentials*. California: Sage Publications, Inc, 2013.
16. Dišlers, K. *Ievads administratīvo tiesību zinātnē*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.
17. Dupate, K. *Ģimene, homoseksualitāte un cilvēktiesības Eiropā*. Referāts konferencē “Ģimene, laulība un sabiedrības vienotība dažādības un neiecietības kontekstā” 2005. gada 15. novembrī.

Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā: salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija

18. *Einstadter, W. J., Henry, S. Criminological Theory: an analysis of its underlying assumptions.* USA, Rowman & Littlefield Publisher, INC, 2006.
19. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā *Keegan* pret Īriju (pieteikums Nr. 16969/90).
20. Fleming, T. USA. The natural family. *The World Congress of families* (speech). Prague, Czech Republic, 1997.
21. *Ģimenes attiecību dārzs*: e-buklets. 2015. Iegūts no: www.gimenei.lv/faili/e_buklets_Gimenes_attiecibu_darzs.pdf [sk. 10.04.2017.].
22. Ģimene kā sistēma. Projekts “Stabila ģimene Latgalē”, ESF. Semināra materiāli. Biedrība kristīgai paažu kopībai “Tilts”, 2011.
23. Ģirgensone, B., Mihailovs, I. J. *Terminu skaidrojošā vārdnīca ģimenes un bērnu tiesībās.* Rīga: SIA “Drukātava”, 2016, 147.
24. Henting, H. *The Criminal and His Victim: Studies in the Sociobiology of Crime.* New York, 1948.
25. *Ja tu ciet no partnera vardarbības, tu esi spējīga to pārtraukt!* [Informatīvs materiāls]. [Rīga]: Resursu centrs sievietēm, 2007.
26. Karpova, Ā. *Ģimenes psiholoģija.* Rīga: RaKa, 2006, 27.
27. *Kas mūsdienās ir ģimene?* [K. Sedlenieks] 13.05.2016. Rīgas Stradiņa universitāte. Iegūts no: <https://www.rsu.lv/aktualitates/video-kas-musdienas-ir-gimene> [sk. 06.12.2017.].
28. Kaslow, F. W. Profile of the healthy family. *Interaction*, 1981, 4, (1/2), 1–15.
29. Kipāne, A. *Seksuālās vardarbības kriminoloģiskās problēmas: Promocijas darbs.* Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 2015.
30. Kleimenov, I. M. Poniatie i predmet sravnitelnoi kriminologii. Vestnik Omskogo universiteta. Seria “Pravo”, 3 (24), 2010 (Клейменов, И. М. Понятие и предмет сравнительной криминологии. Вестник Омского университета. Серия «Право», 3 (24). 2010).
31. Krastiņš, U. *Noziedzīgs nodarījums.* Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2000.
32. Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis.* 199/200 (1260/1261), 08.07.1998.
33. Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis.* 74 (3232), 11.05.2005.
34. *Kriminoloģija.* Mācību grāmata. Zin. red. K. Kipāne, A. Vilks. Rīga: Nordik, 2004, 219.
35. *Kriminologiia.* Pod red. N. F. Kuznecovoi, V. V. Luneeva. Moskva: Volter Kluver, 2005 (Криминология. Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, В. В. Лунеева. Москва: Wolter Kluwer, 2005, 9–10).
36. *Kriminologiia – XX vek.* Pod red. prof. V. N. Burlakova, prof. V. P. Salnikova. Sankt-Peterburg: “Juridicheskii centr Press”, 2000 (Криминология – XX век. Под ред. проф. В. Н. Бурлакова, проф. В. П. Сальникова. Санкт-Петербург: «Юридический центр Пресс», 2000).
37. *Kriminologia.* Uchebnik. Pod. red. N. F. Kuznecovoi, V. V. Luneev. Moskva: Volters Kluver, 2004 (Криминология. Учебник. Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, В. В. Лунеева. Москва: Волтерс Клувер, 2004).
38. Kristapsone, S. Pusaudžu un jauniešu sociāli demogrāfiskās un ekonomiskās atšķirības pilnās un nepilnās ģimenēs. *Latvijas Universitātes Raksti*, 2005, 689. sēj.: Ekonomika, IV, 148–149.
39. Kudriavcev, V. N. Metodologicheskie voprosi sravnitelnoi kriminologii. Problemi sravnitel'nogo pravovedenie. Moskva: 1978, 72 (Кудрявцев, В. Н. Методологические вопросы сравнительной криминологии. Проблемы сравнительного правоведения. Москва: 1978, 72).
40. Latvijas Republikas Satversme: LV likums: pieņemta 15.02.1922. *Latvijas Vēstnesis.* 43, 01.07.1993.
41. Quinney, R. *Criminology.* Boston: Little, Brown, 1975.
42. Lilly, R. J., Culler, F. T., Ricard, A. *Ball criminological theory. Context and consequences.* Sage Publication, Inc, 2015.

*Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija*

43. Ministru kabineta 2011. gada 5. oktobra rīkojums Nr. 504 "Par Sabiedrības veselības pamatnostādņem 2011.–2017. gadam". Iegūts no: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=237269> [sk. 12.12.2017].
44. Mjasnikova, K. A. Prestupnoe nasilie v kriminofamilistike. *Obchestvo i pravo*, 2 (39), 2012, 147–153 (Мясникова К. А. Преступное насилие в криминофамилистике. *Общество и Право*, № 2 (39), 2012, 147–153).
45. Mūrnieks, E. *Mācību materiāli un vingrinājumi socioloģijā*. Rīga: RTU izdevniecība, 2003.
46. Patterson, G. R., De Baryshe, B., Ramsey, R. A Developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologists*. 44, 1990, 329–335.
47. *Pētījums par Latvijas jauniešu bērnībā gūto nelabvēlīgo pieredzi*. Pētījuma ziņojums. Slimību profilakses un kontroles centrs, 2012.
48. Plotnieks, A. *Tiesību teorija & juridiskā metode*. Rīga: SIA "N.I.M.S.", 2013, 57.
49. *Riska faktoru novērtēšanas kritēriji nelabvēlīgajās ģimenēs*. Bērnu un ģimeņu lietu ministrijas un Latvijas pašvaldību konsultāciju centra metodoloģiskā semināra bāriņtiesu / pagasttiesu un sociālajiem darbiniekiem metodiskais materiāls. Rīga, 2005. Iegūts no: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/riska_fakt_nelabv_gim.pdf [sk. 06.12.2017].
50. Rivman, D. V. Kriminālāna viktimologia. Sankt-Peterburg: Piter, 2002, 6 (Ривман, Д. В. Криминальная виктимология. Санкт-Петербург: Питер, 2002, 6).
51. Shestakov, D. A. The family's role. No: Sagel-Grande, I., Polak, M. V., eds. *Models of Conflict Resolution*. Institute of Legal Studies, 1999.
52. Shestakov, D. A. Semeinaia kriminologia: kriminofamilistika. Sankt-Peterburg: Juridicheskiy centr, 2003 (Шестаков, Д. А. Семейная криминология: криминофамилистика. Санкт-Петербург, Юридический центр, 2003).
53. Shestakov, D. A. Semeinaia kriminologia: Semia – konflikt – prestuplenie. 1996 (Шестаков Д. А. Семейная криминология: Семья – конфликт – преступление. СПб: Изд-во СПбГУ, 1996).
54. Shihancov, G. G. Kriminologiia. Uchebnik dlia vuzov. Moskva: Izdatelstvo "Zercalo", 2001, (Шиханцов, Г. Г. Криминология. Учебник для вузов. Москва: Издательство "Зерцало", 2001).
55. Smith, C., Zhsng, S., Barberet, R. *Routledge Handbook of International Criminology*. Routledge, 2011.
56. *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca*. Rīga: SDSPA, 2000.
57. Stumbaņa, Ē., Birkavs, V., Niedre, A. *Kriminoloģija*. Rīga: Zvaigzne, 1981.
58. *Svešvārdu vārdnīca*. Rīga: Avots, 2008.
59. Škapars, R. *Ekonomikas būtība un priekšmets*. Rīga: LU, 2010.
60. Schaider, G. J. Kriminologia. Moskva: Progress, Univers, 1994 (Шнайдер, Г. Й. Криминология. Москва: Прогресс, Универс, 1994).
61. Taylor, I. *The New Criminology: For a Social Theory of Deviance*. Routledge, 2013.
62. *Understanding the different types of social support offered by audience to a-list diary-like and informative blogger*. Iegūts no: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3603495/> [sk. 07.12.2017].
63. Van de Rakt, M., Nieuwbeerta, P. & de Graaf, N. D. *Like father, like son*. The relationships between conviction trajectories of fathers and their sons and daughters. *British Journal of Criminology*, 2008; 48(4). doi: 10.1093/bjc/azn014 [sk. 06.12.2017].
64. Walklate, S. *Understanding Criminology: Current Theoretical Debates*. New York: Open University Press, 2007.
65. Vedins, I. *Zinātne un patiesība*. Rīga: Avots, 2008.

*Aldona Kipāne. Inovatīvas pieejas kriminoloģijas attīstībai Latvijā:
salīdzinošā kriminoloģija un ģimenes kriminoloģija*

66. Vedernikova, O. N. Sravnitelnaia kriminologia: ot proshlogo k buduschemu. *Gosudarstvo na rubezhe vekov: mat-ly vseros. konf.* Moskva: 2001 (Ведерникова, О. Н. Сравнительная криминология: от прошлого к будущему. *Государство на рубеже веков: материалы всерос. конф.* Москва: 2001).
67. Veselības izglītības jautājumi. Rīga: ISEC, 2005.
68. Vilks, A. *Krimināltiesiskā politika: diskursa analīze un attīstības perspektīvas.* Rīga: Drukātava, 2013.
69. Vilks, A. Par vardarbības fenomenu. *Jurista Vārds*, 1997. gada 10. septembris, Nr. 17 (59), 6–10.
70. Vardarbība un veselība. Ziņojums par situāciju Latvijā 2007. Rīga, 2007. Iegūts no: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/vardarbiba-veseliba.pdf [sk. 02.12.2017.].
71. 13th United Nation Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. Doha, 12–19 April 2015. Iegūts no: https://www.unodc.org/documents/congress/Documentation/ACONF222_L6_e_V1502120.pdf [sk. 02.12.2017.].

Transnacionāla krāpšana: starptautiskās tiesiskās sadarbības modernizācijas problēmas

Kristīne Ārensone

Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
kristine.arensone@gmail.com

Kopsavilkums

Starptautiskā tiesiskā sadarbība ar ārvalstu izmeklēšanas iestādēm ir ļoti svarīga, un jebkuras tās formas, arī ārvalstīs esošo liecinieku pratināšana un nepieciešamās informācijas iegūšana, palīdz ātrāk novest kriminālprocesu līdz tiesai. Pat ja Latvijā ir visas nepieciešamās datubāzes un visas iespējas iegūt informāciju, bez starptautiskās tiesiskās sadarbības ārvalstīs nevarētu atrast un nopratināt konkrētās personas un uzlikt arestu to bankas kontiem.

Ņemot vērā pašreizējās ekonomiskās problēmas gan Eiropā, gan citviet pasaulē, ir nepieciešams spēcīgāks publisko izdevumu pamatojums un izlietojuma pārskatāmība. Dalībvalstu pilsoņi no Eiropas Savienības gaida būtisku rīcību un palīdzību, lai dalībvalstis varētu aizsargāt savu likumīgo ekonomiku pret organizēto noziedzību, krāpšanu finanšu un nodokļu jomā, nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu un korupciju. Lietās par pārrobežu krāpšanu ir nepieciešama koordinēta un efektīva Eiropas līmeņa izmeklēšana un kriminālvajāšana. Kaut gan *Eurojust*, Eiropols un Eiropas Birojs krāpšanas apkarošanai (OLAF), kā arī citas struktūras cenšas strādāt ar šo jautājumu pastiprināti, tomēr pašreizējais informācijas apmaiņas un koordinācijas līmenis nav pietiekams, lai šo mērķi sasniegtu.

Atslēgvārdi: krāpšana, korupcija, Eiropas Savienība, tiesiskā sadarbība.

Ievads

Krāpšana nodara lielu kaitējumu ekonomikai un sabiedrībai kopumā. Daudzas pasaules valstis cieš no dziļi iesakņojušās krāpšanas un korupcijas, kas traucē ekonomikas attīstībai, grauj demokrātiju un nodara kaitējumu sociālajam taisnīgumam un tiesiskumam. Arī Eiropas Savienības dalībvalstis nav no tās pasargātas. Krāpšana katrā

valstī izpaužas atšķirīgi pēc veida un apmēra, taču tā skar visas dalībvalstis un apdraud labu pārvaldību, publisko finanšu pareizu pārvaldību un tirgus konkurētspēju.

Saskaņā ar Eiropas Savienības Pretkorupcijas ziņojumu krāpšana un korupcija vien Eiropas Savienības ekonomikai izmaksā 120 miljardus eiro gadā, kas ir tikai nedaudz mazāk par Eiropas Parlamenta apstiprināto Eiropas Savienības 2017. gada budžetu – 158 miljardiem eiro.

Eiropas Savienības valstu iestādes veic izmeklēšanu un kriminālvajāšanu krāpšanas lietās, kas skar Eiropas Savienības finanšu intereses, bet to pilnvaras ir spēkā tikai attiecīgajā valstī. Noziedzīgi nodarījumi, kas skar Eiropas Savienības finanšu intereses, bieži vien ir komplicēti. Tie ietver vairākus dalībniekus, sarežģītas un niansēti izstrādātas krāpšanas shēmas, vairākas valstis un vairāku valstu jurisdikcijas. Lietās par pārobežu krāpšanu ir nepieciešama koordinēta un efektīva Eiropas līmeņa izmeklēšana un kriminālvajāšana, tomēr pašreizējais *Eiropjust*, Eiropola un Eiropas biroja krāpšanas apkarošanai un citu struktūru informācijas apmaiņas un koordinācijas līmenis nav pietiekams, lai šo mērķi sasniegtu.

Raksta mērķis ir aplūkot pārobežu sadarbības lomu krāpšanas un korupcijas mazināšanā Eiropas Savienībā, kā arī novērtēt ekstrateritoriālus noteikumus, likumus, lai sauktu pie atbildības jebkuru uzņēmumu vai asociētu personu ne tikai likuma izdevēja valstī, bet arī ārvalstīs. Kā piemērs apskatīts Apvienotās Karalistes Likums par kukuļošanu (*UK Bribery Act*). Aplūkotas arī starptautiskās tiesiskās sadarbības modernizācijas problēmas un tiesiskie risinājumi krāpšanas mazināšanai Eiropas Savienībā. Rakstā analizēti Latvijas Republikas un Eiropas Savienības normatīvie akti, kas nosaka krāpšanas novēršanas tiesisko pienākumu.

Darbā izmantota analītiskā un aprakstošā pētniecības metode. Lai noteiktu, kādi faktori ietekmē krāpšanas apkarošanu Eiropas Savienībā, izmantota indukcija un dedukcija.

Pārobežu sadarbības loma krāpšanas un korupcijas apkarošanā

Saskaņā ar Eiropas Komisijas 2016. gada 17. jūlija ziņojumu Eiropas Savienības dalībvalstis, kas efektīvi vērsas pret krāpšanu un korupciju savā valstī, bieži saskaras ar problēmām saistībā ar savu uzņēmumu rīcību ārvalstīs, īpaši valstīs, kur koruptīvas darbības ir plaši izplatītas [8].

Pēdējā laikā globalizācijas, jauno informācijas un komunikāciju tehnoloģiju, kā arī citu faktoru dēļ parādās arvien vairāk gadījumu, kad noziedzīgi nodarījumi tiek izdarīti uzreiz vairākās valstīs. It īpaši tas attiecināms uz korupciju un noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju, kad krāpšanas shēmas tiek īstenotas vairākās valstīs.

Krāpšana apdraud gan valstu ekonomisko, sociālo un tiesisko attīstību, gan ikviena šo valstu iedzīvotāja tiesību un brīvību realizāciju, tādējādi mazinot sabiedrības lojalitāti pret savu valsti un ietekmējot valsts politisko stabilitāti [17].

Starptautiskā sadarbība kriminālnoziedzumu kontrolē ir viena no starptautisko attiecību un valstu sadarbības specifiskajām jomām. Tas ir nepieciešams nosacījums un līdzeklis, lai nostiprinātu un garantētu tiesisko kārtību un likumību, cilvēka tiesības gan nacionālā, gan starptautiskā līmenī [12, 60].

Kriminālvajāšana par noziedzīgiem nodarījumiem pret Eiropas Savienības budžetu šobrīd ir tikai un vienīgi dalībvalstu kompetencē, un šajā jomā nav izveidota neviena Eiropas Savienības iestāde. Lai arī šo noziedzīgo nodarījumu iespējamais kaitējums ir ļoti nozīmīgs, attiecīgo valstu iestādes ne vienmēr tos izmeklē un uzsāk kriminālvajāšanu, jo to tiesibaizsardzības resursi ir ierobežoti. Iznākumā attiecīgo valstu tiesibaizsardzības centieni šajā jomā joprojām bieži vien ir sadrumstaloti, turklāt šo noziedzīgo nodarījumu pārrobežu dimensiju atbildīgās iestādes parasti neievēro.

Iestādēm, kuras pieder pie dažādām teritoriālajām un funkcionālajām piekritībām, ir dalīta atbildība, tāpēc ir daudz problēmu un ierobežojumu saistībā ar koordināciju, sadarbību un informācijas apmaiņu. Nepilnības tiesas iestāžu rīcībā, vērstoties pret krāpšanu un korupciju, ir novērojamas dažādos līmeņos un starp dažādām iestādēm, kā arī ir galvenais šķērslis efektīvai izmeklēšanai un saukšanai pie atbildības par noziedzīgiem nodarījumiem, kas apdraud Eiropas Savienības finansiālās intereses.

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (ESAO) veic stingru uzraudzību šajā jomā un savos regulārajos vērtējumos izceļ gan labos, gan mazāk apmierinošus noteikumu izpildes rezultātus. Vairākās Eiropas Savienības dalībvalstīs ir labas prakses piemēri – noziedznieki tiek sekmīgi saukti pie atbildības, turklāt sankcijas ir būtiski augušas un norit augstā līmenī, par prioritāti nosakot ārvalstu kukuļošanas lietas, un nesen pieņemts visaptverošs tiesību akts kukuļošanas jomā, ar kuru tiek stiprināti tiesiskie un procesuālie rīki korupcijas, īpaši ārvalstu, un kukuļošanas novēršanai un saukšanai pie atbildības par to [8].

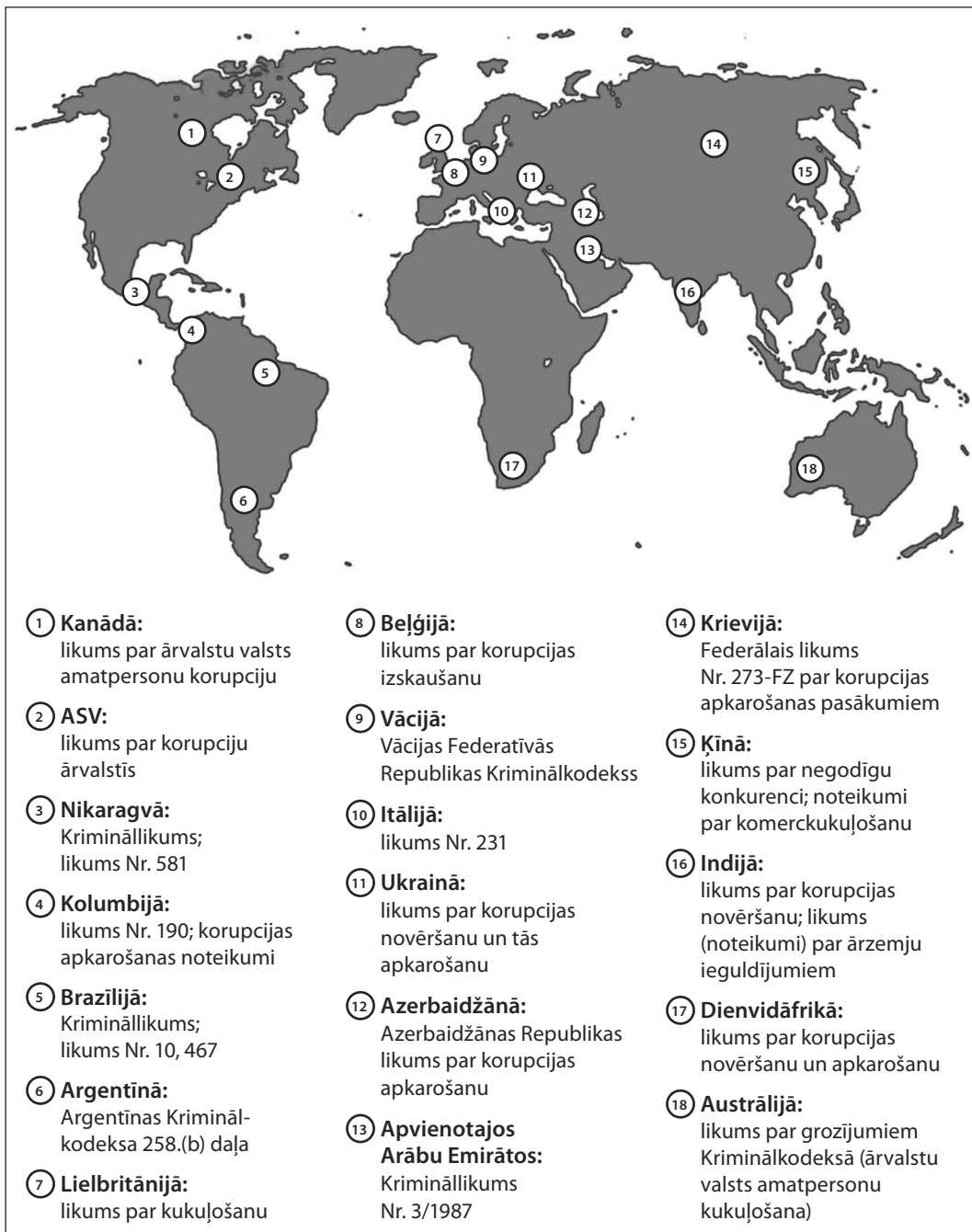
Krāpšanas un korupcijas transnacionālais raksturs uzskatāmi attēlots kartē (sk. att.).

Daži likumi, piemēram, ASV likums par korupciju saistībā ar ārvalstīm (*U.S. Foreign Corrupt Practices Act (FCPA)*), attiecas uz visām valstīm, kurās uzņēmums veic uzņēmējdarbību. Lai gan katrā valstī pretkorupcijas tiesību akti atšķiras, tomēr lielākā daļa no tiem nosaka aizliegumus veikt neatbilstīgus maksājumus, lai iegūtu vai saglabātu uzņēmējdarbību. Kukuļdošana valsts amatpersonām visās valstīs ir pretlikumīga.

Viens no labās prakses piemēriem, kā vērsties pret iekšzemes un ārvalstu kukuļošanu, noteikti ir Apvienotās Karalistes likums par kukuļošanu (*UK Bribery Act*).

Pateicoties 2010. gada Apvienotās Karalistes likumam par kukuļošanu, kurš stājās spēkā 2011. gada 1. jūlijā, Apvienotajai Karalistei pašlaik ir vieni no stingrākajiem noteikumiem pasaulē cīņai pret kukuļošanu. Minētais likums paredz kriminālatbildību ne vien personām par kukuļdošanu un kukuļņemšanu un ārvalstu amatpersonu piekukuļošanu, bet arī komerciālām organizācijām, kuras nenovērš kukuļošanu, kas izdarīta to vārdā [16, 15].

Kristīne Ārensone. Transnacionāla krāpšana: starptautiskās tiesiskās sadarbības modernizācijas problēmas

Attēls. Krāpšanas un korupcijas transnacionālais raksturs [14]

Noteikumi par ekstrateritoriālu jurisdikciju ļauj Liela apmēra krāpšanu apkarošanas birojam (*The Serious Fraud Office – SFO*) saukt pie atbildības jebkuru uzņēmumu vai sadarbības partneri, kurš atrodas Apvienotajā Karalistē, pat tad, ja uzņēmums ir bāzēts ārvalstīs. Komerciālās organizācijas tiek atbrīvotas no kriminālatbildības, ja tām bijušas atbilstīgas procedūras kukuļošanas novēršanai.

SFO Norādījumos komerciālām organizācijām (*Guidance to Commercial Organisations – GCO*) tiek veicināta izpratne par jauno tiesisko regulējumu un sniegti praktiski norādījumi uzņēmumiem (tostarp, izmantojot gadījumu izpēti) par likumā paredzētajiem to pienākumiem novērst vai atklāt kukuļošanu. Saskaņā ar iepriekšēju ESAO ieteikumu GCO skaidri norāda, ka veicināšanas maksājumi ir uzskatāmi par nelikumīgiem kukuļiem, un sniedz uzņēmumiem kritērijus, kā atšķirt devīgumu no slēpta kukuļošanas veida [7].

SFO ir plašas pilnvaras veikt izmeklēšanu un saukt pie atbildības saistībā ar liela apmēra un sarežģītu krāpšanu, tostarp korupciju. Noteiktos apstākļos SFO var izskatīt līdzekļu piedziņas rīkojumus civilprocesos un izlīgumus saskaņā ar iepriekšējām pamatnostādnēm.

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija ir kritizējusi Eiropas Savienības dalībvalstis par to, ka saukšana pie atbildības ārvalstu kukuļošanas lietās tiek veikta nepietiekami vai netiek veikta vispār, ņemot vērā korupcijas riskus, ar kādiem to uzņēmumiem jāsaskaras ārvalstīs.

Tiesībaizsardzības un prokuratūras iestāžu efektivitāte korupcijas izmeklēšanā Eiropas Savienības dalībvalstīs ir ļoti atšķirīga. To efektivitātes izvērtēšanā vērā ņemtie faktori ietver korupcijas lēsto apmēru un būtību, ar kādu tām jāsaskaras, samēru ar novēršanas pasākumiem, politisko gribu atbalstīt to neatkarību, to rīcībā esošās spējas un resursus, potenciālos šķēršļus izmeklēšanai, tiesu iestāžu efektivitāti, jo īpaši to neatkarību, u. c. Novērtējumu veikt ir grūti, jo korupcijas noziegumu statistika vairumā dalībvalstu nav konsekventa. Tikpat kā nav aktuālas, precīzas, konsolidētas statistikas par visiem korupcijas lietu procesuālajiem posmiem [7]. Lai efektīvi vērstos pret korupciju, ar represīviem pasākumiem vien nepietiek. Tomēr tam, ka tiesu sistēma spēj piemērot kriminālsankcijas, kas attur no korupcijas, ir būtiska loma, un tā ir skaidra zīme, ka korupcija netiek pieciesta.

Dažas dalībvalstis liek īpašu uzsvāru uz represīvo aspektu, un tiesībaizsardzība kļūst par pretkorupcijas pasākumu galveno izpausmi. Teicamus rezultātus var vērot arī dalībvalstīs, kurās prokuratūra kopumā (ietverot ne tikai dienestus, kas specializējušies korupcijā) ir efektīva. Dažās citās dalībvalstīs saukšana pie atbildības ir sekmīga pārāk maz gadījumos vai arī izmeklēšana ir ilga [7].

Tiesu sistēmas neatkarība ir pretkorupcijas politikas būtisks elements, raugoties no tiesu sistēmas spējas efektīvi risināt korupcijas, tostarp augsta līmeņa korupcijas, lietas, kā arī no integritātes standartiem pašā tiesu sistēmā. Efektīvi neatkarības aizsardzības pasākumi un augsti ētikas standarti tiesu iestāžu sistēmā ir būtiski, lai nodrošinātu

nepieciešamo satvaru efektīvai tiesu sistēmai, kas korupcijas lietās tiesu spriež objektīvi un taisnīgi bez nepamatotas iejaukšanās [7].

Eiropas Komisijas 2016. gada 14. jūlija Pretkorupcijas ziņojumā tiesībaizsardzības un prokuratūras iestāžu neatkarība ir norādīta kā problēma dažās dalībvalstīs, nespriežot par vispārējo institucionālo struktūru, kas atspoguļo katras dalībvalsts konstitucionālo, tiesisko un kultūras vidi un uz ko attiecas atsevišķi mehānismi un procedūras Eiropas Savienības līmenī. Dažos gadījumos ir paustas bažas par politisku iejaukšanos prokuratūras dienestu un tiesu darbā korupcijas lietās. Kā piemērus var minēt procedūru nepārredzamu vai diskrecionāru piemērošanu galveno prokuroru, kuri strādā ar korupcijas lietām, iecelšanā, amata virzībā vai atstādināšanā no amata, kā arī pretkorupcijas iestāžu vai to vadītāju atlaišanu vai mēģinājumus tos diskreditēt bez acīmredzama objektīva iemesla. Citos gadījumos pretkorupcijas tiesībaizsardzības aģentūras ir pieredzējušas, ka to pārvaldībā un darbībā iejaucas politiskas personas. Dažu pretkorupcijas institūciju plašajām pilnvarām ne vienmēr atbilst attiecīga atbildība, tādēļ var rasties iespaids, ka tās varētu izvairīties no augsta profila lietām vai izmantot pretrunīgas izmeklēšanas metodes [8].

Nav vienotu standartu, kas noteiktu tiesībaizsardzības vai prokuratūras dienestu vadītāju iecelšanas vai atstādināšanas no amata procedūru. Šādi lēmumi vairumā dalībvalstu ir valdības ziņā kā politiskās atbildības izpausme un atspoguļo tiesībaizsardzības un prokuratūras vietu izpildvarā. Neraugoties uz to, kāda procedūra tiek izmantota, procesam jābūt ticamam un balstītam uz sasniegumiem, lai nepieļautu, ka rodas iespaids par politisku ietekmi, un lai policija un prokuratūra varētu izmeklēt korupciju ikreiz, kad to atklāj. Tika norādīts, ka dažās dalībvalstīs trūkst arī efektīvas koordinācijas starp tiesībaizsardzības un pretkorupcijas aģentūrām.

Eiropas Komisijas pretkorupcijas ziņojumā tiek paustas bažas par tiesu iestāžu integritāti darbā ar korupcijas lietām un par to neatkarību vai integritāti, par ko liecina to korupcijas lietu apmērs un būtība, kurās iesaistīti tiesneši vai prokurori. Vienā dalībvalstī izveidotā specializētā pretkorupcijas tiesa ir saskārusies ar būtiskām problēmām (un pat uz laiku pārtraukusi darbību), kas ietekmēja tās stabilitāti un spējas sasniegt pārliecinošus rezultātus [8].

Ja ir aizdomas par noziedzīgiem nodarījumiem saistībā ar ES fondiem, valsts līmenī bieži ir nepietiekama informācijas apmaiņa starp iestādēm, kas atbildīgas par uzraudzību un kontroli, administratīvās izmeklēšanas iestādēm un tiesībaizsardzības iestādēm. Tas daļēji rodas iepriekš minēto procedūru nepilnību dēļ un kavē efektīvu daudznozaru izmeklēšanu, iesaistot dalībvalstu tiesu, administratīvās, muitas un nodokļu iestādes. Aģentūras, kas pārvalda un kontrolē ES līdzekļu izmaksu, dažkārt koncentrējas vienīgi uz savu līdzekļu atgūšanu, izmantojot administratīvas un civiltiesību procedūras. Arī gadījumā, kad pastāv pamatotas aizdomas, ka ir noticis noziedzīgs nodarījums, var netikt uzsākta kriminālvajāšana [8].

Eiropas Tiesiskās sadarbības tīkls krimināllietās

Eiropas Tiesiskās sadarbības tīkls (ETST) krimināllietās, kas izveidots 1997. gadā, ir dalībvalstu kontaktpunktu tīkls. Kontaktpunkti ir izvēlēti no tieslietu vai citām iestādēm, kam ir konkrēti pienākumi starptautiskās tiesiskās sadarbības jomā. ETST mērķis ir uzlabot tiesisko sadarbību starp Eiropas Savienības dalībvalstīm juridiskā un praktiskā ziņā, lai apkarotu smagus noziegumus, it īpaši organizēto noziedzību, korupciju, narkotiku kontrabandu un terorismu.

ETST krimināllietās darbība ir vērsta uz informācijas un viedokļu apmaiņu starp Eiropas Savienības dalībvalstīm krimināltiesiskās sadarbības ietvaros, kā arī tiešu kontaktu dibināšanu starp Eiropas Savienības dalībvalstu kompetento institūciju amatpersonām. Eiropas tiesiskā tīkla darbība nodrošina efektīvu tiesiskās palīdzības lūgumu nosūtīšanu un izpildi. ETST sniedz ieskatu par Eiropas Savienības dalībvalstu likumdošanu saistībā ar Eiropas Savienības dokumentu ieviešanu katrā dalībvalstī. Latvijas Republikas Tieslietu ministrija minētajā tīklā veic korespondenta funkcijas. Korespondenta loma ir sniegt informāciju par Latvijas dalību tiesiskajā sadarbībā krimināllietās un viedokli par tiesiskās sadarbības aktuālākajiem jautājumiem, kā arī palīdzību citu valstu kontaktpunktiem un korespondentiem par kārtību, kā Latvijā tiek realizēta tiesiskā sadarbība [9].

ETST krimināllietās pamatprincips ir vienkāršs – katrā dalībvalstī noteikt atbildīgās personas, kas veic svarīgus praktiskus uzdevumus tiesiskās sadarbības jomā krimināllietās, lai varētu izveidot speciālistu tīklu un nodrošinātu savstarpējas juridiskas palīdzības lūgumu pienācīgu izpildi. Eiropas Tiesiskās sadarbības tīkls iegūst īpašu nozīmi tāpēc, ka piemēro principu, kas paredz tiešus kontaktus starp kompetentajām tiesu iestādēm [9].

ETST sastāv no dalībvalstu un Eiropas Komisijas kontaktpunktiem. Katra dalībvalsts par valsts kontaktpunktu ieceļ kādu no galvenajām iestādēm, kas atbild par starptautisko tiesisko sadarbību, tiesu iestādēm un citām kompetentajām iestādēm, kam ir konkrēti pienākumi starptautiskās tiesiskās sadarbības jomā gan jautājumā par smagiem noziegumiem, gan jautājumā par konkrētiem smagu noziegumu veidiem, piemēram, organizēto noziedzību, korupciju, narkotiku kontrabandu vai terorismu [9].

ETST krimināllietās no Latvijas puses pārstāv Tieslietu ministrija kopā ar Ģenerālprokuratūru. Kontaktpunkti ir aktīvi starpnieki, kuru uzdevums ir atvieglot dalībvalstu tiesisko sadarbību, it īpaši ciņā pret dažāda veida smagiem noziegumiem. Padomes lēmumā par Eiropas Tiesiskās sadarbības tīklu teikts, ka kontaktpunkti dos iespēju vietējām kompetentajām iestādēm “izveidot vispiemērotākos tiešos kontaktus” [9].

Tādējādi kontaktpunkti sniedz juridisku un praktisku informāciju, kas nepieciešama vietējām iestādēm, lai efektīvi sagatavotu tiesiskās sadarbības lūgumus, kā arī veic koordinātoru funkcijas gadījumos, ja vienā dalībvalstī vietējās tiesu iestādes iesniedz vairākus lūgumus, kas prasa koordinētu rīcību citā Eiropas Savienības dalībvalstī.

Tiesiskie risinājumi starptautiskās tiesiskās sadarbības modernizācijai un krāpšanas mazināšanai Eiropas Savienībā

Efektīvu izmeklēšanu un kriminālvajāšanu par noziedzīgiem nodarījumiem pret ES finansiālajām interesēm kavē fakts, ka tiesībaizsardzības iestādes un prokurori ne vienmēr nodod informāciju par noziedzīgiem nodarījumiem saviem kolēģiem citās dalībvalstīs, kā arī *Eurojust* vai Eiropalam. Turklāt klasiskie starptautiskās sadarbības veidi, izmantojot savstarpējās tiesiskās palīdzības pieprasījumu vai kopējās izmeklēšanas grupas, bieži vien nedarbojas pietiekami labi, lai šos noziedzīgos nodarījumus efektīvi izmeklētu un veiktu pilnvērtīgu kriminālvajāšanu. Dažkārt nelīdz pat *Eurojust* un Eiropols. Atbildes uz tiesiskās palīdzības lūgumiem bieži tiek saņemtas pēc ilga laika, un policijas un tiesu iestādes izjūt praktiskas grūtības saziņā un sadarbībā ar kolēģiem ārzemēs valodas problēmu un atšķirīgo tiesību sistēmu dēļ. Dažās valstīs lēna un neefektīva starptautiskā sadarbība bieži ir izraisījusi nespēju turpināt lietas izskatīšanu noilguma termiņa izbeigšanās dēļ. Turklāt gadījumi, kas skar ES finansiālās intereses, ir īpaši sarežģīti [5].

Eurojust un Eiropols ne vienmēr saņem vajadzīgo informāciju, lai varētu atbalstīt dalībvalstis. OLAF sniedz atbalstu dalībvalstīm, izmantojot savu spēju piedāvāt speciālo tehnisko un operatīvo palīdzību, kā paredzēts Konvencijas par Eiropas Kopienu finanšu interešu aizsardzību Otrā protokola 7. pantā. Tajā pašā laikā OLAF izmeklēšanas darbības veic saskaņā ar konkrētiem nosacījumiem, jo īpaši, kad ir runa par informācijas nosūtīšanu valstu tiesu iestādēm, tostarp ievērojot datu aizsardzības noteikumus. Šā iemesla dēļ sadarbība ar OLAF dažkārt tiek kritizēta, jo īpaši par ilgo laiku, kas nepieciešams, lai OLAF sniegtu informāciju valstu prokuroriem. Dažas dalībvalstis ierobežo sadarbību ar ārpusstiesas struktūrām, piemēram, OLAF, pamatojoties uz noteikumiem par tiesas noslēpumu [5].

2013. gada 17. jūlijā Eiropas Komisija nāca klajā ar priekšlikumu izstrādāt Eiropas Padomes regulu par Eiropas Prokuratūras izveidi [4, 5]. Par šo jautājumu joprojām notiek diskusijas Eiropas Savienības Padomē.

Eiropas Prokuratūras juridiskais pamats un izveides noteikumi ir izklāstīti Līguma par Eiropas Savienības darbību 86. pantā, kurā ir noteikts [13]: “[..] lai apkarotu noziegumus, kas skar Savienības finansiālās intereses, Padome, pieņemot regulas saskaņā ar īpašu likumdošanas procedūru, var no *Eurojust* izveidot Eiropas Prokuratūru.”

Saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienības darbību 86. panta 1. punktu Eiropas Prokuratūru izveido no *Eurojust*. Tiek plānots izveidot stingru saikni starp šīm abām organizācijām, pateicoties efektīvai sadarbībai un informācijas, zināšanu un resursu apmaiņai. Īpaši svarīgs aspekts ir tas, ka gan Eiropas Prokuratūrai, gan *Eurojust* ir jāpiedalās to lietu izmeklēšanā, kurās aizdomās turētās personas ir iesaistītas noziedzīgos nodarījumos, kas skar Eiropas Savienības finanšu intereses, kā arī citu noziedzīgu nodarījumu gadījumā. Tas nozīmē, ka būs nepieciešama nepārtraukta cieša sadarbība. Šis regulējums ir ietverts gan regulā par Eiropas Prokuratūru, gan regulā par *Eurojust*. Turklāt gadījumos, kad saistībā ar kādu jaukta rakstura lietu pilnvaras pārklājas, *Eurojust* var palīdzēt noteikt jurisdikciju [6].

Kristīne Ārensonē. Transnacionāla krāpšana: starptautiskās tiesiskās sadarbības modernizācijas problēmas

Tiek plānots, ka *Eurojust* nodrošinās administratīva atbalsta pakalpojumus Eiropas Prokuratūrai tādās jomās kā personāls, finanses un informācijas tehnoloģijas. Piemēram, Eiropas Prokuratūra savām darba vajadzībām varēs izmantot *Eurojust* informācijas tehnoloģiju infrastruktūru, tostarp tās lietu uzskaites sistēmu, pagaidu darba datnes un rādītāju. Šī sadarbība tiks precizēta līgumā starp Eiropas Prokuratūru un *Eurojust* [6].

Tiek plānots, ka Eiropas Prokuratūras izveides gadījumā tās kompetencē būs OLAF pašreizējais pienākums veikt izmeklēšanu krāpniecības un citu pārkāpumu gadījumā, ja ir apdraudētas ES finansiālās intereses. Savukārt OLAF turpinās veikt administratīvās izmeklēšanas tādu pārkāpumu gadījumā, kas skar ES finansiālās intereses un kuros nav aizdomas par kriminālu rīcību. Tas arī turpinās izmeklēt smagus ES iestāžu darbinieku amatpārkāpumus, kas nav saistīti ar ES finansēm [4, 5].

Eiropas Prokuratūras izveides pievienotā vērtība galvenokārt ir saistāma ar **kriminālvajāšanu skaita pieaugumu** par noziegumiem, kas apdraud Eiropas Savienības finansiālās intereses. Eiropas Prokuratūras izveide varētu **uzlabot resursu izmantošanu un informācijas apmaiņu**, kas nepieciešama sekmīgai izmeklēšanai un saukšanai pie kriminālatbildības par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu. Savukārt tas varētu nostiprināt tiesībaizsardzības iestāžu reakciju uz šiem noziedzīgajiem nodarījumiem un **paaugstināt preventīvo darbību** pret potenciālajiem noziedzniekiem. Eiropas Prokuratūra varētu apvienot izmeklēšanas un kriminālvajāšanas resursus atbilstīgi konkrētās situācijas vajadzībām, tādējādi padarot tiesībaizsardzību efektīvāku visas Eiropas un atsevišķu valstu līmenī [6].

Eiropas Prokuratūra vadīs izmeklēšanu un kriminālvajāšanu dalībvalstīs, nodrošinās efektīvu izmeklēšanas un kriminālvajāšanas koordināciju un risinās problēmas, kas ir saistītas ar dažādo tiesību sistēmu piemērošanas jautājumiem. Pašreizējā sistēma, kurā dalībvalstis ir vienīgās atbildīgās par šādu izmeklēšanu un kriminālvajāšanu, ko atbalsta *Eurojust* un Eiropols, nav pietiekami efektīva, lai risinātu attiecīgos liela apmēra noziegumus un ar tiem saistīto kaitējuma problēmu.

Eiropas Prokuratūru sākotnēji bija plānots izveidot 2015. gadā, bet, ņemot vērā, ka par šo priekšlikumu joprojām ir aktīvas diskusijas, reālas darbības varētu tikt sāktas tuvākajos gados. Sagaidāms, ka pēc Eiropas Prokuratūras izveidošanas samazināsies krāpšana ar ES budžeta līdzekļiem, kas saskaņā ar Eiropas Komisijas 2016. gada 14. jūlija pretkorupcijas ziņojumu Eiropas Savienības dalībvalstīm ik gadu rada aptuveni 500 miljonu eiro lielus zaudējumus.

Secinājumi

1. Iestādēm, kurām ir dažāda teritoriālā un funkcionālā piekritība, ir dalīta atbildība, tāpēc tām ir daudz problēmu un ierobežojumu saistībā ar koordināciju, sadarbību un informācijas apmaiņu. Nepilnības tiesas iestāžu rīcībā, vēršoties pret krāpšanu, ir novērojamas katru dienu dažādos līmeņos un dažādām iestādēm, un tās ir arī galvenais šķērslis efektīvai izmeklēšanai un saukšanai pie atbildības par noziedzīgiem nodarījumiem, kas apdraud Eiropas Savienības finansiālās intereses.

2. Saskaņā ar Eiropas Komisijas 2016. gada 14. jūlija pretkorupcijas ziņojumu Eiropas Savienības dalībvalstis, kas efektīvi vērsas pret korupciju savā valstī, bieži saskaras ar problēmām saistībā ar savu uzņēmumu rīcību ārvalstīs, īpaši tajās, kur koruptīvas darbības ir plaši izplatītas.
3. Viens no labās prakses piemēriem, kā vērsties pret iekšzemes un ārvalstu kukuļošanu, ir Apvienotās Karalistes 2010. gada likums par kukuļošanu (*UK Bribery Act*).
4. Pateicoties Apvienotās Karalistes likumam par kukuļošanu, kurš stājās spēkā 2011. gada 1. jūlijā, Apvienotajai Karalistei pašlaik ir vieni no stingrākajiem noteikumiem pasaulē cīņā pret kukuļošanu. Minētais likums paredz krimināl-atbildību ne vien personām par kukuļdošanu un kukuļņemšanu un ārvalstu amatpersonu piekukuļošanu, bet arī komerciālām organizācijām, kuras nenovērš kukuļošanu, kas izdarīta to vārdā.
5. Noteikumi par ekstrateritoriālu jurisdikciju ļauj Liela apmēra krāpšanu apkarošanas birojam (SFO) saukt pie atbildības jebkuru uzņēmumu vai personu, kura atrodas Apvienotajā Karalistē, pat tad, ja uzņēmums ir bāzēts ārvalstīs. Komerciālās organizācijas tiek atbrīvotas no kriminālatbildības, ja tām bijušas atbilstīgas procedūras kukuļošanas novēršanai.
6. Eiropas Prokuratūras izveides pievienotā vērtība galvenokārt ir saistāma ar kriminālvajāšanu skaita pieaugumu par noziegumiem, kas apdraud Eiropas Savienības finansiālās intereses. Eiropas Prokuratūras izveide varētu uzlabot resursu izmantošanu un informācijas apmaiņu, kas nepieciešama sekmīgai izmeklēšanai un saukšanai pie kriminālatbildības par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu. Savukārt tas varētu nostiprināt tiesībaizsardzības iestāžu reakciju uz šiem noziedzīgajiem nodarījumiem un paaugstināt preventīvo darbību pret potenciālajiem noziedzniekiem. Eiropas Prokuratūra varētu apvienot izmeklēšanas un kriminālvajāšanas resursus atbilstīgi konkrētās situācijas vajadzībām, tādējādi padarot efektīvāku tiesībaizsardzību Eiropas Savienības un valstu līmenī.
7. Krāpšana Eiropas Savienības dalībvalstīs varētu tikt samazināta, ja Eiropas Prokuratūra vadīs izmeklēšanu un kriminālvajāšanu dalībvalstīs, nodrošinās efektīvu izmeklēšanas un kriminālvajāšanas koordināciju un risinās problēmas, kas saistītas ar dažādo tiesību sistēmu piemērošanas jautājumiem. Pašreizējā sistēma, kurā dalībvalstis ir vienīgās atbildīgās par šādu izmeklēšanu un kriminālvajāšanu, ko atbalsta *Eurojust* un Eiropols, nav pietiekami efektīva, lai risinātu liela apmēra noziegumus un ar tiem saistīto kaitējuma problēmu.

Transnational Fraud: International Legal Cooperation Modernisation Problems

Abstract

International legal cooperation with foreign investigation authorities is very important, including all types of it, including abroad located witness hearing, required information gathering, help faster completion of criminal prosecution for submission to court. Even if all required databases and possibilities to acquire information are available in Latvia, without international legal cooperation it is not possible to find and testimony witnesses, as well as seize bank accounts.

Considering current economic problems within Europe and outside, it is necessary to have stronger guarantees for public expenditure integrity and transparency. Citizens of the European Union member states expect from the European Union authorities considerable action to help the member states to protect legal economy against organised crime, financial and tax fraud, legalisation of illegal funds and corruption. Cross-border fraud cases require coordinated and effective European Union level investigation and criminal prosecution; however, current information exchange and coordination level is not sufficient to reach this goal, despite enforced efforts of *Eurojust*, *Eiropol* and The European Anti-Fraud Office (OLAF).

Keywords: fraud, corruption, European Union, legal cooperation.

Literatūra

1. Apvienoto Nāciju Organizācijas pretkorupcijas konvencija. *Latvijas Vēstnesis*. 191 (3349), 30.11.2005.
2. Asongu, S. A. 2014. Globalization, (fighting) corruption and development: how are these phenomena linearly and nonlinearly related in wealth effects? *Journal of Economic Studies*, 41 (3), 346–369. doi.org/10.1108/JES-04-2012-0048.
3. Badinger, H., Nindl, E. *Globalization, Inequality, and Corruption*. Vienna University of Economics and Business, Department of Economics, April 2012. Iegūts no: <https://epub.wu.ac.at/3521/1/wp139.pdf> [sk. 26.02.2017.].
4. Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas Nodarbinātības, sociālo lietu un pilsoniskuma specializētās nodaļas atzinums par tematu “Priekšlikums Padomes regulai, ar ko izveido Eiropas Prokuratūru”. Brisele, 28.11.2013. COM (2013) 534, SOC/491.
5. Eiropas Komisija. Priekšlikums Padomes Regulai par Eiropas Prokuratūras izveidi. Eiropas Komisija. Brisele, 17.07.2013. COM (2013) 534, 2013/0255 (APP).
6. Eiropas Komisija. Informatīvs paziņojums par Eiropas Prokuratūras izveidi. Brisele, 17.07.2013. COM (2013) 534, 2013/0255 (APP).
7. Eiropas Komisijas ziņojums Padomei un Eiropas Parlamentam, ES Pretkorupcijas ziņojums. Iegūts no: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0038> [sk. 26.02.2017.].

Kristīne Ārensonē. Transnacionāla krāpšana: starptautiskās tiesiskās sadarbības modernizācijas problēmas

8. Eiropas Savienības finanšu interešu aizsardzība – cīņa pret krāpšanu. 2015. gada ziņojums. Eiropas Komisijas ziņojums Parlamentam un Padomei. Brisele, 14.07.2016. COM (2016) 472.
9. Eiropas Tiesiskās sadarbības tīkls krimināllietās. [Eiropas e-tiesiskuma portāls.] Iegūts no: https://e-justice.europa.eu/content_ejn_in_criminal_matters-22-lv.do [sk. 26.02.2017.].
10. Konvencija par cīņu pret korupciju, kurā iesaistītas Eiropas Kopienas amatpersonas vai Eiropas Savienības dalībvalstu amatpersonas, kas izstrādāta, pamatojoties uz Līguma par Eiropas Savienību K 3. panta 2. punkta "c" apakšpunktu. *Latvijas Vēstnesis*. 69, 01.05.2004. Iegūts no: <https://likumi.lv/.../88027-par-konvenciju-par-cinu-pret-korupciju-kura-iesaistitas-eiro...> [sk. 26.02.2017.].
11. Krimināltiesību pretkorupcijas konvencija. *Latvijas Vēstnesis*. 460/464 (2371/2375), 20.12.2000. Iegūts no: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/13807-kriminaltiesibu-pretkorupcijas-konvencija> [sk. 26.02.2017.].
12. Krutova, Ē. *Starpvalstu sadarbība transnacionālo organizēto noziegumu izmeklēšanā: monogrāfija*. Zin. red. A. Kavalieris. Rīga: Ērika Krutova.
13. Līgums par Eiropas Savienības darbību. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. C326/01. Iegūts no: https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/c_32620121026lv.pdf [sk. 26.02.2017.].
14. Pārskats par korupcijas apkarošanu. Mācību vadlīnijas uzņēmumiem, kuri sadarbojas ar Abbott. Iegūts no: http://dam.abbott.com/en-us/documents/pdfs/transparency/actg_latvian.pdf [sk. 26.02.2017.].
15. The Bribery ACT 2010. Guidance about procedures which relevant commercial organizations can put into place to prevent persons associated with them from bribing (section 9 of the Bribery Act 2010). Ministry of Justice, UK. Iegūts no: <https://www.justice.gov.uk/downloads/.../bribery-act-2010-guidance.pdf> [sk. 26.02.2017.].
16. UK Bribery Act. Iegūts no: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/23/contents> [sk. 26.02.2017.].
17. Vatikāna dokuments par korupcijas cēloņiem un sekām. [Vatikāna Radio.] Iegūts no: http://lv.radiovaticana.va/storico/2006/10/06/vatik%C4%81na_dokuments_par_korupcijas_c%C4%93lo%C5%86iem_un_sek%C4%81m/let-98196 [sk. 26.02.2017.].
18. Wilkinson, P. The 2010 UK Bribery ACT Adequate Procedures. Guidance on good practice procedures for corporate anti-bribery programmes. *Transparency International UK*. July, 2010.

Operatīvās darbības tiesiskā regulējuma problēmas

Dr. iur. Aleksandrs Matvejevs

*Daugavpils Universitāte, Sociālo zinātņu fakultāte,
Tiesību katedra, Latvija
aleksandrsmatvejevs5@inbox.lv*

Kopsavilkums

Operatīvās darbības likums Latvijā stājās spēkā 1994. gada 13. janvārī. Kopš tā laika operatīvās darbības tiesiskā regulējuma nepilnības raisa Latvijas tiesību zinātnieku un praktiķu diskusijas.

Problēmu jautājumi, kas saistīti ar operatīvās darbības tiesiskā regulējuma piemērošanu, faktiski tiek risināti, veicot izmaiņas Operatīvās darbības likumā. Netiek skatīti jautājumi par Kriminālās izlūkošanas likuma izstrādi. Raksta mērķis ir veicināt diskusiju par jauna likuma izstrādes nepieciešamību.

Atslēgvārdi: operatīvā darbība, kriminālā izlūkošana, operatīvās darbības subjekti, Operatīvās darbības likums.

Ievads

Profesors Ivans Vedins norāda, ka zinātniskā problēma ir pētniecības jautājums, uz kuru esošajā zināšanu sistēmā netiek gūta atbilde. Līdz ar to jēdzienu “jautājums”, “pētnieciskais jautājums” un “zinātniskā problēma” attiecības atbilst loģiskai attiecībai no plašākā uz šaurāko. Zinātniskās problēmas būtību var izprast kā savdabīgu zināšanu paveidu – tās ir zināšanas par nezināšanu. Šāds šķietami pretrunīgs formulējums izsaka reālu izziņas procesa pretrunu starp vēsturiski ierobežotām esošām zināšanām un izziņas procesa bezgalību. Tieši šādā nozīmē problēma ir viena no svarīgākajām zinātniskās izziņas formām izziņas attīstības procesā [17].

Lai veiktu pētījumu, ir nepieciešams apzināt, kāda problēma pastāv pētniecības jautājumā. Viens no aspektiem, kas norāda uz pētāmās problēmas jautājuma aktualitāti, ir tas, ka Operatīvās darbības likuma 25. pants nav grozīts kopš tā spēkā stāšanās brīža

un tas nosaka vispārīgi operatīvās darbības subjektu sistēmu Latvijā. Turklāt nav sāka diskusija par Kriminālās izlūkošanas likuma izstrādi.

Pētījuma mērķis – izpētīt operatīvās tiesiskās darbības problēmas, kuras saistītas ar operatīvās darbības subjektu tiesisko regulējumu.

Materiāls un metodes – normatīvo aktu analīze un apraksts. Ar deduktīvās metodes palīdzību autors izdara secinājumus par operatīvās darbības subjektu tiesisko regulējumu, balstoties uz pētījumā izdarītajiem secinājumiem un teorētiskajām atziņām.

Rezultāti

Problēmu jautājumi, kas saistīti ar operatīvās darbības tiesiskā regulējuma piemērošanu, faktiski tiek risināti, veicot izmaiņas Operatīvās darbības likumā. Netiek skatīti jautājumi par Kriminālās izlūkošanas likuma izstrādi.

Diskusija

Latvijas Republikas Saeima Operatīvās darbības likumu pieņēma 1993. gada 16. decembrī [12]. Operatīvās darbības likums pirmo reizi Latvijas pastāvēšanas vēsturē regulamentēja operatīvās darbības. Tādējādi iedzīvotāji uzzināja, kas ir operatīvā darbība, kā tā tiek veikta, tās tiesiskos pamatus, principus, uzdevumus, mērķus un saturu, procesu, formas un veidus, operatīvās darbības subjektu amatpersonu statusu, tiesības, pienākumus un atbildību, kā arī šīs darbības finansēšanu, uzraudzību un kontroli.

Pirmās brīvvalsts un Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas laikā operatīvās darbības jomu regulēja attiecīgo valsts institūciju izstrādātās instrukcijas, nolikumi un citi iekšējie normatīvie akti. Tiem bija sevišķi slepena dokumenta statuss, tāpēc tie bija pieejami tikai attiecīgu institūciju darbiniekiem.

No Operatīvās darbības likuma pieņemšanas brīža tajā ir veikti 12 grozījumi. Pēdējie grozījumi stājās spēkā 2016. gada 1. augustā [2]. Grozījumu svarīgākais mērķis ir nodrošināt, lai tiktu garantēta cilvēktiesību ievērošana operatīvās darbības procesā.

Līdz šim brīdim nav veikti grozījumi, kuri saistīti ar operatīvās darbības subjektu noteikšanu. Operatīvās darbības likumā ir vispārīgi noteikta operatīvās darbības subjektu sistēma. Likuma 25. panta pirmajā daļā noteikts, ka operatīvās darbības subjektu sistēmu veido valsts drošības, aizsardzības un sabiedriskās kārtības nodrošināšanas iestādes.

Valsts drošības iestāžu likuma [14] 11. panta pirmajā daļā noteikts, ka Valsts drošības iestāžu kopumu veido Satversmes aizsardzības birojs, Militārās izlūkošanas un drošības dienests un Drošības policija. No likuma izriet, ka Valsts policija nav valsts drošības iestāde.

Likumā “Par policiju” [11] nav minēta tāda iestāde kā sabiedriskās kārtības nodrošināšanas iestāde. Šī likuma 15. pantā bija noteikts, ka likuma III nodaļā paredzētās pilnvaras ir tiesīga pildīt tikai policija un citas Ministru kabinetam pakļautās kārtības

sargāšanas institūcijas likumā noteiktajā kārtībā, jo tika gatavoti priekšlikumi par robežsardzes un muitas dienestu veidošanu. Šis teikums 1999. gada 15. maijā no likuma 15. panta tika svītrots [3]. Likuma “Par policiju” 15. pantā noteikts, ka policija sastāv no Valsts policijas, Drošības policijas, pašvaldības policijas un ostas policijas.

Turpretī Operatīvās darbības likuma 25. panta pirmajā daļā noteikts, ka ir citas īpaši pilnvarotas valsts institūcijas, kurām ar likumu ir piešķirtas tiesības atbilstīgi kompetencei veikt operatīvās darbības pasākumus. No likuma izriet, ka Valsts policijai ir nepieciešams operatīvās darbības **subjekta** īpašs pilnvarojums. No likuma “Par policiju” normām izriet, ka Valsts policijai nav operatīvās darbības subjekta īpaša pilnvarojuma, bet policijas darbiniekiem ir noteikti pienākumi un tiesības veikt operatīvās darbības pasākumus.

Salīdzinot likumu “Par policiju” ar Iekšējās drošības biroja likumu [5], var konstatēt, ka Iekšējās drošības biroja likuma 2. panta trešajā daļā ir noteikts, ka birojs ir operatīvās darbības subjekts un izmeklēšanas iestāde. Jāņem vērā, ka Iekšējās drošības biroja likums regulē vienas iestādes darbību, bet likums “Par policiju” regulē vairāku policijas iestāžu darbību. Turklāt jāņem vērā, ka Valsts drošības iestāžu likuma 15. panta piektajā daļā noteikts, ka Drošības policija ir operatīvās darbības subjekts.

Likuma “Par policiju” 10. panta ceturtajā daļā noteikts, ka saskaņā ar policijas uzdevumiem policijas darbinieka pamatpienākumi atbilstīgi dienesta kompetencei ir saskaņā ar likuma prasībām veikt izmeklēšanu, nodrošināt noteiktajā kārtībā kriminālistikas speciālistu piedalīšanos izmeklēšanas darbībās, veikt nepieciešamos operatīvās meklēšanas un citus likumā noteiktos pasākumus, lai atklātu, pārtrauktu un novērstu noziedzīgus nodarījumus, konstatētu un meklētu personas, kuras tos izdarījušas vai kuras slēpjas no izmeklēšanas un tiesas, izvairās no kriminālsoda izciešanas vai ir bezvēsts prombūtnē, kā arī lai konstatētu cilvēku personību un identificētu liķus. Savukārt 12. panta pirmās daļas 22. punktā noteikts, ka policijas darbiniekam, pildot viņam uzliktos pienākumus atbilstīgi dienesta kompetencei, lai savlaicīgi novērstu un atklātu noziedzīgus nodarījumus un meklētu personas, ir tiesības veikt operatīvās meklēšanas pasākumus likumā noteiktajos gadījumos un kārtībā, arī iesaistot personas slepenā sadarbībā. Iepriekšminētie panti nav grozīti un papildināti atbilstīgi veiktajiem grozījumiem Operatīvās darbības likumā.

Likumā “Par policiju” nav noteikta Valsts policijas dienestu kompetence. Vārda “kompetence” nozīme latviešu valodā ir tiesības (kādā jautājumā), pilnvaru apjoms [8]. Savukārt juridisko terminu vārdnīcā tas tiek skaidrots kā valsts iestādes un amatpersonas tiesību un pienākumu kopums [6].

2006. gada 15. jūnijā no likuma “Par policiju” tika svītrots 17., 18. un 20. pants, kas Valsts policijas struktūru padarīja iedzīvotājiem neizprotamu, pamatojot grozījumu nepieciešamību ar to, ka Valsts policijas struktūra saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likumu tiek atspoguļota iestādes nolikumā un reglamentā [3].

Valsts policijas nolikumā [16] ir norādīts, ka Valsts policiju vada Valsts policijas priekšnieks. Valsts policijas priekšnieks veic Valsts pārvaldes iekārtas likumā noteiktās tiešās pārvaldes iestādes vadītāja funkcijas. Valsts policijas struktūru un darba organizāciju

nosaka Valsts policijas reglamentā. Ministru kabineta izdots Valsts policijas nolikums ir ārējais normatīvais akts, savukārt Valsts policijas reglaments ir iekšējais normatīvais akts. Valsts pārvaldes iekārtas likuma [15] 72. panta ceturtajā daļā noteikts, ka iekšējais normatīvais akts ir saistošs iestādei (tās struktūrvienībai, darbiniekiem) vai amatpersonām, attiecībā uz kurām tas izdots.

Autors uzskata, ka nepamatoti no likuma "Par policiju" tika svītrots 17. un 18. pants, kuri noteica gan Kārtības policijas, gan arī Kriminālpolicijas kompetenci, jo iekšējais normatīvais akts (reglaments) nevar aizskart trešās personas intereses, jo ir saistošs iestādei (tās struktūrvienībai, darbiniekiem) vai amatpersonām, attiecībā uz kurām tas izdots.

Jāņem vērā, ka policijas darbības, tostarp operatīvās darbības, pasākumi skar cilvēka pamattiesības un tās var ierobežot tikai ar likumu. Latvijas Republikas Satversmes [9] 96. pants garantē ikviena cilvēka tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību. Latvijas Republikas Satversmes 116. pantā noteikts, ka šīs tiesības var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Šīs tiesības vēl plašāk ir noteiktas Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā, kura Latvijā ir spēkā kopš 1997. gada 27. jūnija [1]. Tā, piemēram, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. panta 2. punktā noteikts, ka valsts institūcijas nedrīkst nevienam traucēt baudīt šīs tiesības, izņemot gadījumos, kas paredzēti likumā un ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizstāvētu valsts drošības, sabiedriskās kārtības vai valsts labklājības intereses, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, lai aizsargātu veselību vai morāli vai lai aizstāvētu citu tiesības un brīvības.

Salīdzinot Latvijas Republikas un Lietuvas Republikas likumus, var konstatēt, ka Lietuvas Republikā ir pieņemts Kriminālās izlūkošanas likums, kurš stājās spēkā 2013. gada 1. janvārī [10]. Vienlaikus ar šī likuma stāšanos spēkā ir zaudējis spēku Lietuvas Republikas Operatīvās darbības likums. Pieņemtais Lietuvas Republikas Kriminālās izlūkošanas likums reglamentē kriminālās izlūkošanas pamatus, tās subjektu tiesības un pienākumus, izmeklēšanas veikšanu, finansēšanu, koordinēšanu un kontroli, kā arī personu piedalīšanos kriminālajā izlūkošanā un izlūkošanas informācijas izmantošanu. Likums precīzi regulē kriminālās izlūkošanas darbību jēdzienus, veidus un instrumentus, informācijas vākšanas metodes, tās izmantošanu, aizsardzību un atbildību par nesankcionētu lietošanu; likumā arī nodalīta tiesībsargājošo iestāžu darbība noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā, t. i., kriminālā izlūkošana nodalīta no izlūkošanas un pretizlūkošanas [13].

Lietuvas Republikas Kriminālās izlūkošanas likuma 2. panta vienpadsmitajā daļā ir noteiktas kriminālās izlūkošanas institūcijas, kuras realizē kriminālās izlūkošanas informācijas vākšanu, un šīs darbības metodes [10].

Salīdzinot Operatīvās darbības likuma un Kriminālprocesa likuma [7] normas, var konstatēt, ka Kriminālprocesa likuma 386. pantā (redakcijā, kas stājās spēkā 2018. gada 1. janvārī) ir precīzi noteiktas izmeklēšanas iestādes. Izmeklēšanu atbilstīgi kompetencei veic: Valsts policija, Drošības policija, Valsts ieņēmumu dienesta Iekšējās drošības pārvalde, Militārā policija, Ieslodzījuma vietu pārvalde, Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs,

Valsts ieņēmumu dienesta Nodokļu un muitas policija, Valsts robežsardze, tālbraucienos esošu jūras kuģu kapteiņi, ārvalsts teritorijā esošas Latvijas Nacionālo bruņoto spēku vienības komandieris, Iekšējās drošības birojs.

Secinājumi un priekšlikumi

Operatīvās darbības likuma 25. pantu ir nepieciešams precizēt šādā redakcijā: “Operatīvās darbības subjektu sistēmu veido: Valsts policija, Valsts ieņēmumu dienesta Iekšējās drošības pārvalde, Militārā policija, Ieslodzījuma vietu pārvalde, Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs, Valsts ieņēmumu dienesta Nodokļu un muitas policija, Iekšējās drošības birojs, Satversmes aizsardzības birojs, Drošības policija, Militārās izlūkošanas un drošības dienests.”

Likumā “Par policiju” nepieciešams noteikt gan Kārtības policijas, gan Kriminālpolīcijas kompetenci, jo iekšējais normatīvais akts (reglaments) nevar aizskart trešās personas intereses. Jāņem vērā, ka policijas darbības, tostarp operatīvās darbības, pasākumi skar cilvēka pamattiesības un tās var ierobežot tikai ar likumu.

Turklāt, ņemot vērā Lietuvas Republikas Kriminālās izlūkošanas likumu un citu Eiropas valstu tiesību aktus, būtu jāraisa diskusija par Latvijas Republikas Kriminālās izlūkošanas likuma izstrādes nepieciešamību.

Problems of Investigative Operations Regulation

Abstract

An investigative operations regulatory gap for several years has been raising the discussion among Latvian legal scholars and practitioners alike. The Investigative Operations Law entered into force on 13 January, 1994.

The current article leads to the conclusion that problem issues related to investigative operations of legal framework for the application is actually being addressed through changes in the Investigative Operations Law. However, the article does not deal with questions about the new law of criminal intelligence development.

Keywords: investigative operations, criminal intelligence, body performing investigative operations, Investigative Operations Law.

Literatūra

1. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: Starptautiskais dokuments. *Latvijas Vēstnesis*. 143/144 (858/859), 13.06.1997.
2. Grozījumi Operatīvās darbības likumā. 10.03.2016. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 57 (5629), 22.03.2016. Stājās spēkā 01.08.2016.

3. Grozījumi likumā "Par policiju". 13.95.1999. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 171/172 (1631/1632), 26.05.1999. Stājās spēkā 01.07.1999.
4. Grozījumi likumā "Par policiju". 13.05.2006. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 98 (3466), 27.06.2006. Stājās spēkā 01.10.2006.
5. Iekšējās drošības biroja likums. 17.12.2014. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 257 (5317), 30.12.2014. (pamatredakcija). Stājās spēkā 11.11.2015. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/271327-ieksejas-drosibas-biroja-likums> [sk. 20.03.2017.].
6. *Juridisko terminu vārdnīca*. Rīga: Nordik, 1998, 111. lpp.
7. Kriminālprocesa likums. 21.04.2005. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 74 (3232), 11.05.2005. (pamatredakcija). Stājās spēkā 01.10.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=107820> [sk. 20.03.2017.].
8. *Latviešu valodas vārdnīca*. 30 000 pamatvārdu un to skaidrojumi. Rīga: Avots, 2006, 524.
9. Latvijas Republikas Satversme. 15.02.1922. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 43, 01.07.1993. (pamatredakcija). Stājās spēkā 07.11.1922. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980> [sk. 20.03.2017.].
10. *Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas*. 2012 m. spalio 2 d. Nr. XI2234. Iegūts no: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=437554 - [sk. 20.03.2017.].
11. Likums "Par policiju". 04.06.1991. likums. *Ziņotājs*. 31/32, 15.08.1991. (pamatredakcija). Stājās spēkā 04.06.1991. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=67957> [sk. 20.03.2017.].
12. Operatīvās darbības likums. 16.12.1993. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 131, 30.12.1993. (pamatredakcija). Stājās spēkā 13.01.1994. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=57573> [sk. 20.03.2017.].
13. Tumulavičius, V. Drošības jautājumi: mūsdienu tendences Lietuvas tiesību aizsardzības sistēmā. *Socrates: Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls*. Rīga: RSU, 2015, Nr. 3(3). Iegūts no: http://www.rsu.lv/images/stories/dokumenti/publikacijas/socrates_3_2015.pdf [sk. 20.03.2017.].
14. Valsts drošības iestāžu likums. 05.05.1994. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 59 (190), 19.09.1994. (pamatredakcija). Stājās spēkā 19.05.1994. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=57256> [sk. 20.03.2017.].
15. Valsts pārvaldes iekārtas likums. 06.06.2002. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 94 (2669), 21.06.2002. (pamatredakcija). Stājās spēkā 01.01.2003. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=63545> [sk. 20.03.2017.].
16. Valsts policijas nolikums. 18.01.2005. noteikumi Nr. 46. *Latvijas Vēstnesis*. 12 (3170), 21.01.2005. (pamatredakcija). Stājās spēkā 22.01.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=99940> [sk. 20.03.2017.].
17. Vedins, I. *Zinātne un patiesība*. Rīga: Avots, 2008, 113.–114.

Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību reglamentēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuzņēmuma līgums

Allars Apsītis, Dace Tarasova

Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
allars@inbox.lv

Kopsavilkums

Rakstā atspoguļots autoru pētījums par juridiskajām konstrukcijām romiešu tiesību pirmavotos saistībā ar brīvu personu (ne vergu) nodarbināšanu par atlīdzību, pusēm savstarpēji vienojoties. Šīs juridiskās konstrukcijas tika būvētas uz nomas jeb īres līguma (*locatio conductio*¹) tiesiskās bāzes ar darbu īres jeb darba līguma (*locatio conductio operarum*) un darbuzņēmuma līguma (*locatio conductio operis*) palīdzību. Darbu īres jeb darba līgums bija citas personas darba jeb sniegto pakalpojumu īrēšana, kur darbinieks kā savu darbu (*operae*) izīrētājs (*locator*) sniedza pakalpojumus darba devējam kā īrniekam (*conductor*) atbilstīgi tam, kā puses bija savstarpēji vienojušās. Darbiniekam jeb izīrētājam pienācās atbilstīga samaksa jeb darba alga (*merces*).

Darbuzņēmuma līgums (*locatio conductio operis (faciendi)*) bija tāds līgums, sašķaņā ar kuru uzņēmējs kā īrnieks (*conductor, redemptor operis*) uzņēmās pienākumu veikt pakalpojumus vai darbus (*opus*) no izīrētāja jeb pasūtītāja piegādātā materiāla vai ar izīrētāja jeb pasūtītāja piegādāto materiālu par savstarpēji norunātu samaksu.

Rakstā apskatīts un analizēts avotos rodamais līgumslēdzēju pušu tiesību un pienākumu, līgumu darbības termiņu, pakalpojumu cenu veidošanas, darbu pieņemšanas, maksāšanas noteikumu, pušu atbildības, aizskarto interešu aizsardzības mehānismu u. c. regulējums. Iepriekšminēto līgumu tiesiskā reglamentācija atzīstama par savam laikam pietiekami efektīvu, visai detalizētu un komplicētu legālo aparātu Romas pilsoņu mantisko interešu aizsardzībai.

---

¹ Šeit un turpmāk rakstā teksts svešvalodā, kas slīpināts, ir latīņu valodā.

Allars Apsītis, Dace Tarasova. Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību reglamentēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuzņēmuma līgums

Atslēgvārdi: romiešu tiesības, darbu īre, darbu īres jeb darba līgums (*locatio conductio operarum*), darbuzņēmums, darbuzņēmuma līgums (*locatio conductio operis*).

Ievads

Pētījums tapis kā atsevišķa daļa no autoru realizētās romiešu tiesību pirmavotu izpētes jautājumā par romiešu juridisko principu ietekmi uz moderno, īpaši Latvijas Republikas tiesībās ietverto, tiesisko institūtu attīstību. Saskaņā ar autoru rīcībā esošo informāciju Latvijas pētnieki minēto tematiku no šāda skatupunkta ir visai maz aplūkojuši, tāpēc šis pētījums varētu dot ieguldījumu nacionālās tiesību zinātnes attīstībā.

Šī darba mērķis bija izpētīt un izanalizēt romiešu tiesību pirmavotos rodamo informāciju par romiešu darbu īres jeb darba līguma un darbuzņēmuma līguma tiesiskās reglamentācijas īpatnībām.

Pētījuma gaitā realizēta romiešu tiesību pirmavotu (*Codex Iustinianus*, C 4.65. tit.; *Digesta*, D 19.2. tit.; *Iustiniani Institutiones*, I 3.24. tit.) izpēte un analīze, izmantojot induktīvo, deduktīvo un salīdzinošo metodi.

Rezultāti un diskusija

Saskaņā ar romiešu tiesību principiem juridiskās konstrukcijas brīvu personu (ne vergu) nodarbināšanai par atlīdzību, pusēm savstarpēji vienojoties, tika būvētas uz nomas jeb īres līguma (*locatio conductio*) tiesiskās bāzes:

“Kad vien [iz]darīšanai kaut kas [uz]dots, [tā] noma jeb īre ir” (*quotiens autem faciendum aliquid datur, locatio est*) (D 19.2.22.1) [4, 287];

“Ja kāds izīrē [iz]darīt, ko es īrēju...” (*si cui locaverim faciendum quod ego conduxeram...*) (D 19.2.48. pr.) [4, 289].

Minētais attiecināms galvenokārt uz meistarū, amatnieku un strādnieku veikto darbu, turpretī intelektuālo profesiju pārstāvju (ārstu², juristu³, zemes mērnieku, skolotāju, arhitektu u. c.) sniegtie pakalpojumi, t. s. *operae liberalis*, saskaņā ar klasiskajām romiešu tiesībām nevarēja būt nomas jeb īres līguma (*locatio conductio*) objekts, kaut arī principā laikā kompensācija par šāda veida profesionālajiem pakalpojumiem varēja tikt iegūta ārkārtas (ekstraordinārā) procesa kārtībā (sk., piemēram, D 19.2.38.1) [4, 289]. Tādējādi

² Par romiešu mediķa legālā statusa īpatnībām sk.: Apsītis, A. The reimbursement for the medical treatment expenses within the framework of Roman Partnership Agreement (*societa*). *SHS WEB Conferences*, 2014; 10 00003 (2014), 1–6. Pieejams: <http://dx.doi.org/10.1051/shsconf/20141000003> [sk. 10.09.2017.].

³ Jāpiebilst, ka arī nomas jeb īres līgumu (*locatio conductio*) reglamentējošos *digestu* (*Digesta*) fragmentos (D 19.2. tit.) rodams nosacījums, ka advokātiem, ja vien par tiem nevar apgalvot, ka viņi nav tiesas lietā darbojušies, honorāru atpakaļ atmaksāt nevajadzētu – klients samaksāto advokāta honorāru atpakaļ prasīt nevar (sk. D 19.2.38.1; 4, 289).

Allars Apsītis, Dace Tarasova. Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību regulēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuzņēmuma līgums

manuālo darbu veikšanas tiesiskajam nodrošinājumam tika izmantoti galvenokārt divi uz nomas jeb īres līguma bāzes veidoti līgumi: *locatio conductio operarum* – darbu īres jeb darba līgums – un *locatio conductio operis (faciendi)* – darbuzņēmuma līgums.

Darbu īre, par ko tika noslēgts darba līgums (*locatio conductio operarum*), bija citas personas darba jeb sniegto pakalpojumu īrēšana – darbinieks kā savu darbu (*operae*) izīrētājs (*locator*) sniedza pakalpojumus darba devējam kā īrniekam (*conductor*) atbilstīgi tam, kā puses bija savstarpēji vienojušās. Darbiniekam pienācās atbilstīga samaksa jeb darba alga (*merces*):

“Kas savu darbu izīrējis (*qui operas suas locavit*), [tam par] visu [nolīgto jeb nostrādāto] laiku vajadzētu saņemt atlīdzību (*mercedem*)...” (D 19.2.38. pr.) [4, 289]

Romiešu tiesību pirmavotos šī līguma sakarā minēts, piemēram, protokolists jeb rakstvedis (*exceptor*)⁴, kurš izīrējis savus pakalpojumus jeb darbu (*operas suas locasset*); viņa līgumattiecības ar valsti vai pašvaldību saglabājas, kaut arī tas ierēdnis, kas viņa pakalpojumus īrējis (*conduxerat*), ir nomiris – ja vien gada (*anno*) laikā nav saņemta atlīdzība (*mercedes*) no kāda cita (D 19.2.19.9) [4, 287]. Līdzīgi imperatora Cēzara legāta (*legato Caesaris*)⁵ nāves gadījumā alga (*salarium*) viņa pavadoņiem bija samaksājama par visu atrunāto atlikušo kalpošanas laiku, paredzot, ka minētie pavadoņi (*comites*) šajā laikā nebūs citu nodarbināti (D 19.2.19.10) [4, 287].

Darbinieks jeb izīrētājs varēja savus pakalpojumus izīrēt, piemēram, uz kādu darba devēja jeb īrnieka un darbinieka jeb izīrētāja savstarpēji atrunātu laika periodu ([...] *temporis certi suas [...] locaverint operas*) (C 4.65.22) [3, 190]. Ja darbu īres līgumā (*locatio conductio operarum*) bija noteikts konkrēts darba izpildes termiņš, bet darbs termiņā netika izpildīts, īrniekam jeb darba devējam bija pienākums samaksāt izīrētājam jeb darbiniekam (*locatoris*) atbilstīgi atrunātajā termiņā padarītajam, pieņemot, ka saistība noslēgta par tādu darba apjomu, kādu labs vīrs (*vir bonus*, vidējs romiešu darbinieks) noteiktajā termiņā tiešām var paveikt, un ka pušu nolūks bijis panākt darbu pabeigšanu tieši atrunātajā termiņā (D 19.2.58.1) [4, 290].

Tika norādīts – samaksas apjoms neapmierina, nav iespējams apstrīdēt līguma spēkā esamību, uzdodot par iegastu mazu nomas maksu (*praetextu minoris pensionis*); izīrēšana jeb iznomāšana vienalga notika – bija spēkā (*locatione facta*), ja nevarēja pierādīt nekādu oponenta viltu (*si nullus dolus adversarii probari possit*), tāpēc nomu jeb īri nevarēja anulēt (*rescindi locatio non potest*) (D 19.2.23) [4, 287].

⁴ *Exceptor* – rakstvedis, zemākā līmeņa ierēdnis, protokolu, ierakstu pārrakstītājs, rakstvedis tiesā, senātā, kas fiksēja arī notikumu hronometrāžu, pulksteņa laiku [2, 461]. Provinču tiesnešiem šādi “piekomandētie” rakstveži nesaņēma algu no valsts kases (taču viņiem tika garantēta aizsardzība no uzņēmāšanās draudiem pienākumu pildīšanas laikā, izpildot municipāla līmeņa pienākumus viņu pilsētās (sk. C 12.49.5)) [3, 479].

⁵ *Legati Augusti (Caesaris)* – imperatora sūtņi speciālās misijās. *Legati Augusti (Caesaris) pro praetore* – imperatora provinču pārvaldnieki jeb pilnvarotie uz nenoteiktu laiku [2, 539].

Allars Apsītis, Dace Tarasova. Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību reglamentēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuuzņēmuma līgums

Līgums, līdzīgi kā jebkurš cits kontrakts vai pakts, bija uzskatāms par spēkā neesošu, ja tā nosacījumi bija pretrunā ar labiem tikumiem⁶ (*contra bonos mores*) (C 8.38.4 [3, 351], C 2.3.6 [3, 93], D 45.1.61 [4, 774], D 50.17.116. pr. [4, 923] u. c.).

Ja kāds izīrētājs jeb darbinieks izīrēja savus pakalpojumus diviem īrniekiem jeb darba devējiem, viņam bija pienākums strādāt tā labā, kurš hronoloģiski pirmais (*priori conductori*) bija noslēdzis ar viņu līgumu (D 19.2.26) [4, 287].

Darba devējam jeb īrniekam piekrita tiesības tiesas ceļā pieprasīt no darbinieka jeb izīrētāja, lai tas izpildītu pienākumus, kurus bija uzņēmis:

[...] piekrit par nomu jeb īri prasījums ([...] *habere ex locato actionem*)” (D 19.2.48. pr.) [4, 289], “[...] lietu izmeklējis kompetents tiesnesis liks ievērot vienošanos ([...] *causa cognita competens iudex conventionem servari iubebit*).” (C 4.65.22) [3, 190]

Avotos rodamas normas, kas vērstas pret darba devēju jeb īrnieku patvaļu un vardarbību pret saviem darbiniekiem jeb darbu izīrētājiem. Norādīts, piemēram, uz kurpniekmeistara tiesībām piemērot mērenus ietekmēšanas līdzekļus pret savu mācekli:

[...] kaut gan skolotājiem / meistariem ir piešķirtas viegla soda [pielietošanas tiesības] (*quamvis enim magistris levis castigatio concessa sit*)”, tomēr gadījumā, kad kurpnieks, sitot savu mācekli ar kurpes liesti, traumējis zēna aci (“[...] ja kurpnieka zēns, kas nepietiekami labi strādājis, ar kurpes liesti tik nežonīgi sists pa kaklu (*si sutor puero parum bene facienti forma calcei tam vehementer cervicem percusserit*) tā, ka acs iztecējusi (*ut ei oculus effunderetur*), no nomas līguma viņa tēvam piekrit tiesības celt prasījumu (*ex locato esse actionem patri eius*).” (D 19.2.13.4) [4, 285]

Darbuuzņēmuma līgums (*locatio conductio operis (faciendi)*) bija līgums, saskaņā ar kuru uzņēmējs kā īrnieks (*conductor, redemptor operis*) uzņēmās pienākumu veikt pakalpojumus vai darbus (*opus*) no izīrētāja jeb pasūtītāja (*locator*) piegādātā materiāla vai ar viņa materiālu par savstarpēji norunātu samaksu (*merces*). Avotos rodama informācija, ka tas noticis, piemēram, par dārgakmeņu apstrādi (“ja dārgakmens ir dots ietveršanai vai iegravēšanai [meistaram] (*si gemma includenda aut insculpenda data sit*)”) (D 19.2.13.5) [4, 285], drēbju tīrīšanas pakalpojumiem (“ja vēlējs / balinātājs drēbes spodrināšanai pieņēmis (*si fullo vestimenta polienda acceperit*)”) (D 19.2.13.6) [4, 285], sk. arī D 19.2.25.8 [4, 287], D 19.2.60.2 [4, 290], I 3.24.1 [5, 40]), drēbnieka pakalpojumiem (“ja [...] labotājam / drēbniekam labošanai drēbes [...] dod (*si [...] sarcinatori sarcienda vestimenta [...] dederit*)”) (I 3. 24.1) [5, 40], sk. arī D 19.2.25.8 [4, 287]), aizgādību pār lietām pret samaksu (D 19.2.40) [4, 289], zeltkaļa pakalpojumiem ([...] kad [ar] zeltkali Ticijs vienojies ([...] *cum aurifice Titio convenerit*)) (I 3.24.4) [5, 40], starpniecību kviešu un miežu iepirkšanā publiskām vajadzībām (C 4.65.14) [3, 189] u. c.

⁶ Jāpiebilst, ka romiešu jēdziens “labi tikumi” (*boni mores*) un tam atbilstīgā idejiskā nozīme pārņemta mūsdienu Latvijas darba tiesību tiesiskajā regulējumā (sk., piemēram, Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. punktu) [7, 101. p.]. Sk. arī: Tarasova, D. Darba tiesisko attiecību izbeigšanas problemātika Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. un 4. punkta gadījumos. *Socrates: RSU Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls*, 2016, 3(6), 99–107. Pieejams: https://www.rsu.lv/sites/default/files/imce/Dokumenti/izdevumi/socrates_6_2017.pdf [sk. 10.09.2017.].

Allars Apsītis, Dace Tarasova. Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību regulēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuņņēmuma līgums

Ja darba izgatavošanai izmantoja pašam izgatavotājam piederošu materiālu, tas bija pārdevums (*emptio*), nevis darbuņņēmums (I 3.24.4) [5, 40]. Šajā sakarībā Justiniāna institūcijās (*Iustiniani institutiones*) ir piemērs ar problēmjautājuma iztīrījumu – kā būtu jārikojas situācijā, kad pasūtītājs vienojas ar zeltkālī par noteikta svāra un noteiktas formas gredzenu izgatavošanu no zeltkālī piederoša zelta, nosakot zeltkālī atlīdzību, piemēram, desmit zelta monētu (*verbi gratia aureos decem*) apmērā? Vai šeit būtu apskatāms pirkuma un pārdevuma līgums vai nomas jeb īres līgums (t. i., darbuņņēmuma līgums) ([...] *utrum emptio et venditio contrahi videatur, an locatio et conductio?*)? Un atbilstīgi norādīts: varētu pieņemt, ka attiecībā uz materiālu patiešām noslēgts pirkuma un pārdevuma līgums, bet attiecībā uz darbu – nomas jeb īres līgums (notikusi “iznomāšana un nomāšana” (*materiae quidem emptionem venditionemque contrahi, operae autem locationem et conductionem*)), tomēr nolemts, ka šādā situācijā darbojas tas, ka ir noslēgts vienīgi pirkuma un pārdevuma līgums (*tantum emptionem et venditionem contrahi*). Bet, ja pasūtītājs savu zeltu devis (*quodsi suum aurum [...] dederit*) un samaksa par darbu noteikta (*mercede pro opera constituta*), nav apšaubāms, ka [tā] ir noma / īre (“iznomāšana un nomāšana”) (*dubium non est quin locatio et conductio sit*) (I 3.24.4) [5, 40].

Saistībā ar samaksu pušu atrunātie maksāšanas noteikumi varēja paredzēt vai nu maksāšanu par visu darbu kopumā, vai arī pa daļām – atsevišķi par katru paveicamā darba tehnoloģisko elementu:

[...] pat ja [esat] vienojušies, ka par katru [atsevišķu] darba [elementu] dodama noteikta naudas [summa] (*tametsi convenit, ut in singulas operas certa pecunia daretur*).” (D 19.2.51.1) [4, 289]

Tādējādi līgumā atrunātā pakalpojuma cena varēja tikt attiecināta uz visu darbu apjomu kopumā vai arī sadalīta pa atsevišķām pozīcijām:

[...] nav patiešām nekādas atšķirības (*non enim quicquam interest*), vai viena [kopēja] cena darbam vai [arī] ir katrs darba [elements atsevišķi] pozicionēts (*utrum uno pretio opus an in singulas operas collocatur*), ja vien viss beigās uz uzņēmēju jeb īrnieku attiecas (*si modo universitas consummationis ad conductorem pertinuit*).” (D 19.2.51.1) [4, 289]

Cenā varēja iekļaut atsevišķi izdalītas materiālu un darbaspēka izmaksas:

[...] par akmeņiem un roku cenu ([...] *pro lapide et manupretio*).” (D 19.2.30.3) [4, 288]

Tika praktizēta gabaldarba samaksa:

“Tā kā [būv]darbos būs akmens darbi (*quoad in opus lapidis opus erit*), [...] īpašnieks īrniekam jeb uzņēmējam par pēdu [katru] vienu [uzbūvēto] septiņas [naudas vienības] dos ([...] *dominus redemptori in pedes singulos septem dabit*).” (D 19.2.30.3) [4, 288]

Varēja maksāt arī par noliktiem laika intervāliem:

[...] un par darbu uzņēmējam jeb īrniekam katru dienu devu noteiktu samaksu (*ut pro opere redemptori certam mercedem in dies singulos darem*).” (D 19.2.51.1) [4, 289]

Allars Apsītis, Dace Tarasova. Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību regulēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuzņēmuma līgums

Lai iestātos samaksas veikšanas pienākums, kā nosacījumu parasti atrunāja pasūtītāja jeb izīrētāja vai kādas trešās personas dotu apstiprinājumu – darbu pieņemšanu (D 19.2.24. pr. [4, 287], D 19.2.36 [4, 289], D 19.2.37 [4, 289], D 19.2.60.3 [4, 290]). Piemēram, mājas būvdarbu veikšana bija tā izīrēta (*domus facienda locata erat ita*), ka izīrētājam jeb pasūtītājam vai viņa mantiniekam vajadzēja tos vai nu pieņemt, vai nepieņemt (*probatio aut improbatio locatoris aut heredis eius*) (D 19.2.60.3) [4, 290]. Arī darbu specifiskais raksturs noteica pieņemšanas nepieciešamību: “[..] ja tādi darbi bijuši, ka tiem vajadzētu pārbaudīšanu / pieņemšanu (*si tale opus fuit, ut probari deberet*)” (D 19.2.37) [4, 289].

Neatkarīgi no tā, vai darbus pieņēma pats pasūtītājs jeb izīrētājs vai trešā persona, padarītā novērtējumam bija jābūt adekvātam un šāda veida darbiem objektīvi atbilstīgam – tādām, kādu analogiskā situācijā dotu labticīgs vidusmēra romietis, ja nomas jeb īres līgumā (darbuzņēmuma līgumā) bija iekļauts (*si in lege locationis comprehensum sit*) nosacījums, ka darbi pieņemami ar saimnieka lēmumu / spriedumu (*ut arbitrato domini opus adprobetur*), pieņemšanai bija jānotiek tāpat, “[..] kā ja labs vīrs būtu pieņēmis lēmumu / spriedumu (*ac si viri boni arbitrium comprehensum fuisset*)”. Līdzīgi pienācās rīkoties situācijā, kad pieņēmējs bija trešā persona:

“[..] ja cita jebkura lēmums / spriedums ir pieņemams (*si alterius cuiuslibet arbitrium comprehensum sit*), [..] laba ticība prasa ([..] *fides bona exigit*), lai šāds lēmums / spriedums [..] [būtu] tāds, kā labam vīram pieklātos (*ut arbitrium tale [..], quale viro bono convenit*).” (D 19.2.24. pr.) [4, 287]

Parasti ar darbu pieņemšanu saprata izpildījuma novērtēšanu atbilstīgi līguma specifikācijas kvalitatīvajām prasībām, savukārt novērtēšana saistībā ar darbu izpildes termiņiem un to ievērošanas disciplīnu notika tikai tad, ja tā bija līgumā īpaši atrunāta:

“[..] lēmums / spriedums par darbu kvalitāti (*arbitrium ad qualitatem operis*), nevis par prasīto laiku (*non ad prorogandum tempus*) [..] attiecināms (*pertinet*), izņemot, [ja] tas pats ir iekļauts līgumā (*nisi id ipsum lege comprehensum sit*).” (D 19.2.24. pr.) [4, 287]

Puses varēja vienoties par darbu pieņemšanu un attiecīgo samaksu atbilstīgi kādiem izmērāmiem kritērijiem:

“[..] ir tā īrēts ([..] *ita conductum sit*), ka maksājams [par] pēdām vai apjomiem / izmēriem (*in pedes mensurasve praestetur sit*).” (D 19.2.36) [4, 289]

Darbu pieņemšana un apmaksa varēja tikt organizēta pa atsevišķiem attiecīgā tehnoloģiskā procesa etapiem – atbilstīgi faktiski paveiktajam:

“Ja vien nav tā [līgumā atrunāts, ka] par katru [atsevišķo, atsevišķa] darbu būs noteikta samaksa / alga (*nisi si ideo in operas singulas merces constituta erit*) un [atsevišķs] spriedums / novērtējums no saimnieka [katram atsevišķi] padarītajam darbam (*ut arbitrio domini opus efficeretur*).” (D 19.2.51.1) [4, 289]

Allars Apsītis, Dace Tarasova. Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību regulēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuzņēmuma līgums

Avotos rodama informācija arī par līdz galam nepabeigta tehnoloģiskā procesa rezultātu uzskaiti un novērtēšanu:

“[...] jautājums ir (*quaesitum est*), vai faktiski padarīto darbu, pat nepilnīgu, nepabeigtu, nepieciešams mērīt (*utrum factum opus an etiam imperfectum metiri oporteret*)”. Atbilde ir “jā”, pat nepilnīgu un nepabeigtu (*respondit etiam imperfectum*).” (D 19.2.30.3) [4, 288]

Ja darbu pieņemšana bija panākta ar apzinātu prettiesisku mānīšanos un krāpšanu jeb viltu (*dolus*), pieņemšanu atzina par spēkā neesošu un cietušais varēja celt attiecīgu prasījumu tiesā:

“[...] No tā izriet (*quibus consequens est*), ka spēkā neesoša ir pieņemšana, ko uzņēmējs jeb īrnieks ir taisījis ar viltu (*ut irrita sit adprobatio dolo conductoris facta*), un var no nomas jeb īres līguma prasīt (*ut ex locato agi possit*).” (D 19.2.24. pr.) [4, 287]

Līdz brīdim, kad darbi jāpieņem pasūtītājam jeb izīrētājam (*locator*), tie atradās īrnieka jeb uzņēmēja (*conductor*) atbildībā, kurš uzņēmās risku par paveiktā darba iespējamu bojāeju:

“Darbi, kuri attiecībā uz nomas jeb īres [līgumu veicami] ir, līdz [pat brīdim, kad tie pasūtītāja jeb izīrētāja] pieņemti (*opus quod aversione locatum est donec adprobetur*), uzņēmēja jeb īrnieka risks ir (*conductoris periculum est*), [ja] tā īrēts ir ([...] *ita conductum sit*), ka [par] pēdām vai apjomiem jeb izmēriem maksājams (*in pedes mensurasve praestetur sit*), tiktāl uzņēmēja jeb īrnieka risks ir, ciktāl nomērišana nav notikusi (*eatenus conductoris periculo est, quatenus admensum non sit*).” (D 19.2.36) [4, 289]

Izņēmums bija nepārvaramas varas (*vis maior*) gadījumi, kad, ja vien puses nebija citādi vienojušās, cieta pasūtītājs jeb izīrētājs (*locator*), nevis uzņēmējs jeb īrnieks:

“Ja, pirms pasūtītājs jeb izīrētājs darbus pieņēmis (*si, priusquam locatori opus probaretur*), [tie] ir kādas [nepārvaramas] varas iznīcināti (*vi aliqua consumptum est*), zaudējums tādējādi attiecas uz pasūtītāju jeb izīrētāju (*detrimentum ad locatorem ita pertinet*).” (D 19.2.37) [4, 289]

“Ja tomēr nepārvarama vara darbus vispirms sabojājusi, [tos], kuri pieņemami (*si tamen vi maiore opus prius interciderit quam adprobaretur*), pasūtītāja jeb izīrētāja risks ir (*locatoris periculo est*), izņemot, ja pastāv citāda vienošanās (*nisi si aliud actum sit*).” (D 19.2.36) [4, 289]

Tādējādi uzņēmējs jeb īrnieks neatbildēja par bojājumiem un zaudējumiem, kas radušies dabas spēku (*vi naturali*) ietekmē, attiecīgi saglabājot tiesības uz samaksu par padarīto:

“Marcijs [uzņēmējs jeb īrnieks] irēja mājas [būvdarbu] veikšanu no Flaka [pasūtītāja jeb izīrētāja] (*Marcius domum faciendam a Flacco conduxerat*). Tad [situācijā, kad] darbi [tikai] daļēji izpildīti, ēku satricināja jeb sagrava zemestrīce (*deinde operis parte effecta terrae motu concussum erat aedificium*). [...] ja dabas spēku, [piemēram], zemestrīces, [ietekmē] tas atgadījies (*si vi naturali, veluti terrae motu hoc acciderit*), Flakam [pasūtītājam jeb izīrētājam] ir [jāuzņemas] risks (*Flacci esse periculum*).” (D 19.2.59) [4, 290]

Allars Apsītis, Dace Tarasova. Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību regulēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuzņēmuma līgums

Tāpat pasūtītājs jeb izīrētājs (*locator*) uzņēmās bojāejas risku, ja viņa vainas dēļ tika kavēta darbu pieņemšana vai viņš izvairījās no darbu pieņemšanas:

“[...] jācieš pasūtītājam jeb izīrētājam ([...] *nociturum locatori*), ja viņa kavēšanās dēļ vai kā citādi darbi [nav] pieņemti vai nomēriti (*si per eum steterit, quo minus opus adprobetur vel admetiatur*).” (D 19.2.36) [4, 289]

Savukārt, ja negadījums bija noticis nevis nepārvaramas varas (*vis maior*) ietekmē, bet gan nekvalitatīvi izpildītu darbu, nepareizi pielietotu tehnoloģiju vai citu līdzīgu iemeslu dēļ, zaudējumu ciešana piekrita uzņēmējam jeb īrniekam:

“Ja kanāls, kura izrakšanu [tu] irē un paveic (*si rivum, quem faciendum conduxeras et feceras*) (t. i., uzņemies izrakt kanālu un darbu padari – autoru piez.), pirms tas pieņemts (*antequam eum probares*), zemes nogrūvumā sabojāts (*labes corrumpit*) (t. i., aizbrucis – autoru piez.), [tas] ir tavs risks (*tuum periculum est*) [...] patiešām, ja grunts defekts [pie vainas], ka tas noticis (*immo si soli vitio id accidit*), pasūtītājam / izīrētājam būs risks [jāuzņemas] (*locatoris erit periculum*); ja darbu defekta [dēļ] tas noticis (*si operis vitio accidit*), tavs būs zaudējums (*tuum erit detrimentum*).” (D 19.2.62) [4, 291]

Līdzīgs gadījums:

“Ja dārgakmens [meistaram] ietvarā iestrādāšanai vai iegravēšanai ir dots un ir saplaisājis (*si gemma includenda aut insculpenda data sit eaque fracta sit*), ja patiešām [tas dēļ] defektīva materiāla saplaisājis ir (*si quidem vitio materiae fractum sit*), nebūs [ceļams] no nomas jeb īres līguma prasījums (*non erit ex locato actio*), bet, ja pieredzes trūkums (*imperitia*)⁷ [bijis, apstrādi] veicot, būs [ceļams prasījums] (*si imperitia facientis, erit*).” (D 19.2.13.5) [4, 285]

Kā jau iepriekš minēts, uzņēmējs jeb īrnieks varēja labprātīgi uzņemties papildu atbildību arī par nepārvaramas varas gadījumiem:

“[Bet ja] šis teikums [līgumam] ir pievienots (*huic sententiae addendum est*), [“] ja vien nav risku arī amatnieks uzņemies [“] (*nisi periculum quoque in se artifex receperat*), jo tad, kaut arī defektīva materiāla dēļ tas noticis (*tunc enim etsi vitio materiae id evenit*), būs [pret viņu ceļams] prasījums no nomas jeb īres līguma (*erit ex locato actio*).” (D 19.2.13.5) [4, 285]

Kopumā uz uzņēmēja jeb īrnieka pienākumiem un atbildību darbojās princips, ka uzņēmējam jeb īrniekam nav nepieciešams neko vairāk nodrošināt pasūtītājam jeb izīrētājam (*non enim amplius praestari locatori oporteat*) kā vien paša (uzņēmēja jeb īrnieka) rūpību un [lai] darbi tiktu iegūti (*quam quod sua cura atque opera consecutus esset*) (D 19.2.36) [4, 289].

⁷ *Imperitia* – pieredzes jeb profesionālo iemaņu, spēju, zināšanu trūkums, kas radīja atbildību personai, kura ar darbuzņēmuma līgumu (*locatio conductio operis*) uzņēmās pienākumu sniegt noteiktus profesionālus pakalpojumus, kaut arī tai trūka nepieciešamo zināšanu. Pieredzes trūkums tika uzskatīts par vainas (*culpa*) formu (*culpa adnumeratur*) [2, 493].

Allars Apsītis, Dace Tarasova. Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību regulēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuzņēmuma līgums

Jāpiebilst, ka saistībā ar nomas jeb īres līgumiem – iznomāšanu un nomāšanu (*locatio conductio*) – pastāvēja vispārējs nosacījums, ka iespējama atbildības prasīšana par izmantoto viltu jeb tīšu kaitējumu (*dolus*) un paaugstinātas rūpības trūkumu – respektīvi, pastāvēja paaugstināta atbildība par uzticētās lietas saglabāšanu (*custodia*), kas nozīmēja atbildēšanu arī par rupju un vieglu neuzmanību (*culpa*) un nejausiem negadījumiem (*casus*), piemēram, uzticētās lietas nozagšanu, nodarbinātā personāla rīcību.

Kā jau iepriekš minēts, ja puses nebija citādi vienojušās, atbildības limits neietvēra nepārvaramas varas gadījumus, kam pretoties nav mūsu varā (*casum, cui resisti non potest*) (C 4.65.28) [3, 190]. Tā, piemēram, ja vēlējs / balinātājs bija pieņēmis drēbes spodrināšanai un peles tās bija sagrauzušas (*si fullo vestimenta polienda acceperit eaque mures roserint*), viņam bija saistošs prasījums no nomas jeb īres līguma (*ex locato tenetur*), “[..] tāpēc, ka viņam vajadzēja no šī patiešām piesargāties (*quia debuit ab hac re cavere*)”.

Tāpat arī,

“[...] ja apmetni vēlējs / balinātājs apmaina un svešu [apmetni] citam atdod ([..] *si pallium fullo permutaverit et alii alterius dederit*), no nomas jeb īres līguma prasījums saista, kaut [gan viņš to] [būtu] darijis neapzinoties (*ex locato actione tenebitur, etiamsi ignarus fecerit*).” (D 19.2.13.6) [4, 285]

Tādējādi uzņemto saistību nepildīšanas gadījumā pret vainojamo uzņēmēju jeb īrnieku varēja vērsties tiesā ar atbilstīgu prasījumu:

“Ja tie, kuri tevis īrēti (t. i., nodarbināti kā uzņēmēji – autoru piez.) kviešu un miežu, [kas paredzēti] publiskajām izdališanām, piegādāšanai (*si hi, qui a vobis redemerant frumentum et hordeum annonae inferendum*), pieņēmuši naudu, uzticību piekrāpuši (*accepta pecunia fidem fefellerunt*), no nomas jeb īres līguma prasījumu celt pret tiem vari (*ex locato agere cum his potestis*).” (C 4.65.14) [3, 189]

Līdzīgs gadījums:

“Izīrēju darbu izdarīšanai atbilstīgi (*locavi opus faciendum ita*), [...] darbs ir aplami paveikts (*opus vitiosum factum est*), vai varu celt prasījumu no nomas jeb īres līguma (*an ex locato agere possim*)? Jurists *Iavolenus* atbildējis (*respondit*): ja tā darbs izīrēts (*si ita opus locasti*), ka viņa [izpildes] labas kvalitātes [apsolījums] tev no uzņēmēja jeb īrnieka piešķirts (*ut bonitas eius tibi a conductore adprobaretur*), [...] nodrošinātas tomēr tev būtu [tiesības prasīt atbildību] no uzņēmēja jeb īrnieka (*praestari tamen tibi a conductore debet*), ja tas darbs ir aplami paveikts (*si id opus vitiosum factum est*) [...]. Var tāpēc prasījumu no nomas jeb īres līguma celt pret viņu (*poterit itaque ex locato cum eo agi*), kurš aplami darbu paveicis (*qui vitiosum opus fecerit*).” (D 19.2.51.1) [4, 289]

Prasītājam labvēlīga sprieduma gadījumā bija iespējams atgūt pamatparādu kopā ar procentiem – tā, piemēram, avotos rodama norāde, ka pret tiem, kuri tiesības būvēt ēkas noīrējuši, atbilstīgai tiesvedībai paredzēts prasījums no īres līguma, t. i., labticīgs prasījums, tādējādi parādu ar procentiem parasti atgūstot (*adversus eos, a quibus extruenda aedificia conduxisti, ex conducto actione consistens eo iudicio quod est bonae fidei debitum cum usuris solitis consequeris*) (C 4.65.2) [3, 189].

Allars Apsītis, Dace Tarasova. Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību regulēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuzņēmuma līgums

Ja uzņēmējam jeb īrniekam uzticētā lieta bija zaudēta kādas trešās personas rīcības (piemēram, zādzības) dēļ un uzņēmējs jeb īrnieks kompensēja pasūtītājam jeb izīrētājam tā zudušās lietas vērtību, pēdējam piekrita pienākums nodot jeb cedēt uzņēmējam jeb īrniekam savas tiesības vērsties pret minēto trešo personu – tiesības, kas viņam kā lietas īpašniekam pienācās:

“Ja vēlējs / balinātājs vai labotājs / drēbnieks drēbes pazaudētu un tāpēc saimnieka [pretenziju] apmierinātu (*si fullo aut sarcinator vestimenta perdiderit eoque nomine domino satisfecerit*), ir nepieciešams, [lai] saimnieks savas prasījuma tiesības jeb vindikācijas un atprasījumus / atprasīšanas tiesības / kondikcijas [par labu amatniekam] cedētu / [uz amatnieku] pārvestu (*necesse est domino vindicationem eorum et conditionem cedere*).” (D 19.2.25.8) [4, 287]

Ja pasūtītājam jeb izīrētājam bija iespēja celt prasījumu pret zagli, kas viņam piederošo un uzņēmējam jeb īrniekam uzticēto lietu nozadzis, bet pasūtītājs jeb izīrētājs kaut kādu apsvērumu dēļ izvēlējās prasījumu pret zagli necelt, viņa prasījuma tiesības pret uzņēmēju jeb īrnieku vienlga saglabājās:

“Drēbes tavas vēlējs / balinātājs pazaudējis, un tev ir, no kurienes, [bet] nav vēlmes pieprasīt tās atdot atpakaļ (*vestimenta tua fullo perdidit et habes unde petas nec repetere vis*), no nomas jeb īres līguma [tavas tiesības] prasīt nemazinās [stridā] ar vēleju / balinātāju (*agis nihilo minus ex locato cum fullone*).”

Tomēr šādā gadījumā tiesnesim bija pienākums izvērtēt (*sed iudicem aestimaturum*), vai šeit var pret zagli vairāk prasīt un no viņa lietas atgūt, vēlējam / balinātājam sedzot izmaksas ([...] *adversus furem magis agere et ab eo [...] res consequi fullonis videlicet sumptibus*),

“[...] bet ja tas [...] neiespējams būtu viņa [kā tiesneša] ieskatā (*sed si hoc [...] impossibile esse perspexerit*), tad [tiesnesim] vēlējs / balinātājs patiešām tev [kā pasūtītājam jeb izīrētājam par labu] jānotiesā (*tunc fullonem quidem tibi condemnabit*), tomēr tavas prasījuma tiesības tev viņam [kā uzņēmējam jeb īrniekam] nodot liekot (*tuas autem actiones te ei praestare compellet*).” (D 19.2.60.2) [4, 290]

Par darbuzņēmumu (*locatio conductio operis*) uzskatīja arī līgumu par preču vai pasažieru **transportēšanu** (pāravadājumu) (sk. (D 19.2.11.3) [4, 285], (D 19.2.25.7) [4, 287], (D 19.2.60.8) [4, 291]).

Uzņēmējs jeb īrnieks-transportētājs atbildēja par transportējamās kravas bojājumiem neatkarīgi no tā, vai tos nodarījis viņš vai viņa piesaistīts personāls. Avotos apskatīta situācija, kad kāds uzņēmies būvkonstrukcijas (kolonnas) transportēšanu:

“Kurš kolonnas transportēšanu irē (*qui columnam transportandam conduxit*), ja tā, noņemot, pārvietojot vai atpakaļ atliekot (*dum tollitur aut portatur aut reponitur*), ir saplaisājusi (*fracta sit*), lai [tad pats arī] risku (*periculum*) / atbildību uzņemas, ja [tas] vai nu viņa paša (*qua ipsius eorumque*), [vai to,] kuru darbi izmantoti (*quorum opera uteretur*), vainas (*culpa*) [dēļ] noticis (*acciderit*)...” (D 19.2.25.7) [4, 287]

Tādi paši secinājumi bija izdarāmi, ja kāds irē mucu vai baļķu transportēšanu (*si dolia vel tignum transportandum aliquis conduxerit*), vai citu pārvietojamu lietu (*res transferri potest*) transportēšanu (D 19.2.25.7) [4, 287].

Allars Apsītis, Dace Tarasova. Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību
reglamentēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuzņēmuma līgums

Ja uzņēmējs jeb īrnieks varēja pierādīt, ka veicis visus nepieciešamos rūpības un piesardzības pasākumus, kādus būtu veicis piesardzīgs un uzmanīgs cilvēks, viņš bija jāatbrīvo no atbildības:

“Vaina tomēr nepastāv (*culpa autem abest*), ja ir visi fakti (*si omnia facta sunt*), ka ikviens bijis ļoti rūpīgs [un] piesardzīgs (*quae diligentissimus quisque observaturus fuisset*)...” (D 19.2.25.7) [4, 287]

Uzņēmējs jeb īrnieks-transportētājs atbildēja par transportējamās kravas saglabāšanu un arī par aizsardzību pret trešo personu prettiesiskiem tīkojumiem. Avotos minēta situācija, kad kāds uzņēmējs jeb īrnieks uzņēmies transportēt vīnu no Kampānijas (*vinum de Campania transportandum conduxisset*). Vīna trauki, tos noliktavā novietojot, kļūdaini tika apzīmogoti ar viņa un kāda cita (trešās personas) zīmogiem (*signatum suo et alterius sigillo*). Kaut gan bija strīdus (*controversia*) situācija ar trešo personu, transportētājam ar prasījumu no nomas līguma bija uzlikts pienākums (*ex locato tenetur*) nodrošināt, lai vīns bez strīdus tiktu atgriezts (*vini sine controversia reddat*) pasūtītāja jeb izīrētāja valdījumā (*ut locatori possessionem*) (D 19.2.11.3) [4, 285].

Nevis pasūtītājam jeb izīrētājam, bet gan uzņēmējam jeb īrniekam-transportētājam bija pienākums veikt iespējamo ceļa nodokļu jeb nodevu samaksu:

[...] kad, tiltu šķērsojot (*id cum pontem transiret*), [tilta] uzraugs sava tilta [šķērsošanas] nodevu no viņa pieprasīja (*redemptor eius pontis portorium ab eo exigebat*), [...] mūļu dzinējam [pašam nodevu] pienākas samaksāt (*mulionem praestare debere*).” (D 19.2.60.8) [4, 291]

Izmantojot prasījumu no nomas jeb īres līguma (*ex locato actionem*), no uzņēmēja jeb īrnieka-transportētāja varēja pieprasīt atlīdzinājumu par kravas sabojāšanu ceļu satiksmes negadījumā:

“Vēl jautājums (*item quaeritur*), ja važonis (*si cisiarius*), t. i., kučieris (*id est carucharius*) brīdi, [kad] citus apdzīt cenšas (*transire contendit*), ratus apgāž (*cisium evertit*) un [transportēto] vergu savaino vai nogalina (*et servum quassavit vel occidit*). Domāju, no nomas jeb īres [līguma izriet, ka] ir pret viņu prasījums (*puto ex locato esse in eum actionem*) [ceļams], jo [viņam] būtu jābūt savaldīgākam (*temperare enim debuit*) [...]” (D 19.2.13. pr.) [4, 285]

Par darbuzņēmumu (*locatio conductio operis*) uzskatīja uzņēmēja jeb īrnieka veiktus **būvdarbus** uz pasūtītāja jeb izīrētāja zemes (sk. (D 19.2.22.2) [4, 287], (D 19.2.30.3) [4, 288], (D 19.2.59) [4, 290], (D 19.2.60.3) [4, 290], (C 4.65.2) [3, 189] u. c.) neatkarīgi no tā, kurš piegādājis materiālus – uzņēmējs jeb īrnieks vai kāda trešā persona –, pasūtītājs jeb izīrētājs bija zemes īpašnieks (D 19.2.22.2) [4, 287]:

“Kad salas apbūvēšana izīrēta (*cum insulam aedificandam loco*), lai uzņēmējs / būvnieks / “īrnieks” uz sava rēķina visu dara (*ut sua impensa conductor omnia faciat*), [viņš] patiešām savu īpašumu (respektīvi, izmantotos būvmateriālus utt. – autoru piez.) man nodod (*proprietatem quidem eorum ad me transfert*), un tomēr [tā] ir noma jeb īre (*et tamen locatio est*), [jo šeit] izīrē, lai meistars iegūtu [tiesības veikt] savu darbu (*locat enim artifex operam suam*), t. i., [darba] darišanas vajadzību (*id est faciendi necessitatem*).” (D 19.2.22.2) [4, 287]

Allars Apsītis, Dace Tarasova. Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību regulēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuzņēmuma līgums

Tādējādi meistaram kā īrniekam tika izīrētas tiesības izpildīt celtniecības darbus. Avotos rodams kaut kas līdzīgs būvuzņēmēja jeb īrnieka sastādītai un pasūtītāja jeb izīrētāja apstiprinātai celtniecības darbu izmaksu tāmei, kā arī minēts par rīcību gadījumā, kad būvuzņēmēja jeb īrnieka sākotnējie izmaksu aprēķini izrādījušies nepamatoti samazināti:

“Uzdevu tev izvērtēt (*mandavi tibi ut excuteres*), par cik [lielu summu] vēlies būvēt villu (lauku saimniecību) (*quanti villam aedificare velles*). Paziņoji man, [ka] divu simtu [apmēra] izmaksās iekļausies (*renuntiaſti mihi ducentorum impensam excutere*), par minēto algu darbi tev [tika] izīrēti (*certa mercede opus tibi locavi*). Vēlāk es uzzināju, [ka] nav iespējams mazāk kā par trijiem simtiem šai villai tapt (*postea comperi non posse minoris trecentorum eam villam constare*). Iedoti tomēr tev bija simts, no kuriem tikmēr daļa [jau] iztērēta (*data autem tibi erant centum, ex quibus cum partem impendisses*), [tad es] aizliedzu tev darbus [tālāk] darīt (*vetui te opus facere*). Teicu: ja darbu darīšana turpināsies, pret tevi darbojas [prasījums] no nomas līguma (*ex locato tecum agere*) un atlikusi nauda man atgriežama (*ut pecuniae mihi reliquum restituas*).” (D 19.2.60.4) [4, 291]

Tāpat apskatītas arī būvuzņēmēja jeb īrnieka tiesības atkāpties no sākotnēji paredzētā būvprojekta nosacījumiem, ja vien saņemts attiecīgs pasūtītāja jeb izīrētāja rīkojums:

“Likums noteica (respektīvi, pušu vienošanās paredzēja – autoru piez.), [ka] mājas [būvdarbu] veikšana izīrēta bija tā (*lege dicta domus facienda locata erat ita*), ka pieņemšana vai nepieņemšana [no] pasūtītāja jeb izīrētāja vai viņa mantinieka bija [vajadzīga] (*ut probatio aut improbatio locatoris aut heredis eius esset*), [bet] uzņēmējs jeb īrnieks saskaņā ar pasūtītāja jeb izīrētāja gribu dažas [lietas] darbos mainīja (*redemptor ex voluntate locatoris quaedam in opere permutaverat*). Atbildēju, [ka] darbi patiešām atbilstīgi likumā noteiktajam (atbilstīgi tam, kā paredzēja pušu sākotnējā vienošanās – autoru piez.) nešķiet izdarīti (*respondi opus quidem ex lege dicta non videri factum*), bet, tā kā saskaņā ar pasūtītāja jeb izīrētāja gribu izmaiņas bija [izdarītas] (*sed quoniam ex voluntate locatoris permutatum esset*), uzņēmēju jeb īrnieku vajadzētu attaisnot (*redemptorem absolvi debere*).” (D 19.2.60.3) [4, 290]

Secinājumi

Saskaņā ar romiešu tiesību principiem juridiskās konstrukcijas brīvu personu (ne vergu) nodarbināšanai par atlīdzību, pusēm savstarpēji vienojoties, tika būvētas uz nomas jeb īres līguma (*locatio conductio*) tiesiskās bāzes (D 19.2.22.1, D 19.2.48. pr.). Tādējādi manuālo darbu veikšanas tiesiskajam nodrošinājumam tika izmantoti galvenokārt divi uz nomas jeb īres līguma (*locatio conductio*) bāzes veidoti līgumi: darbu īres līgums jeb darba līgums (*locatio conductio operarum*) un darbuzņēmuma līgums (*locatio conductio operis (faciendi)*).

Darbu īres jeb darba līgums (*locatio conductio operarum*) bija citas personas darba jeb sniegto pakalpojumu īrēšana – darbinieks kā savu darbu (*operae*) izīrētājs (*locator*) sniedza pakalpojumus darba devējam kā īrniekam (*conductor*) (sk., piemēram, D 19.2.19.9, D 19.2.19.10) atbilstīgi tam, kā puses bija savstarpēji vienojušās. Darbiniekam pienācās

Allars Apsītis, Dace Tarasova. Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību reglamentēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuzņēmuma līgums

atbilstīga samaksa / darba alga (*merces*) (D 19.2.38. pr.). Tika praktizēta pakalpojumu izīrēšana uz noteiktu termiņu (C 4. 65. 22). Līguma spēkā esamību nevarēja apstrīdēt neapmierinātības dēļ par samaksas apjomu (D 19.2.23). Līgums bija uzskatāms par spēkā neesošu, ja tā nosacījumi bija pretrunā ar labiem tikumiem (C 8.38.4, C 2.3.6, D 45.1.61, D 50.17.116 u. c.). Ja līgumā bija atrunāts darba izpildes termiņš, bet darbs termiņā netika izpildīts, īrniekam jeb darba devējam piekrita pienākums samaksāt izīrētājam jeb darbiniekam atbilstīgi termiņā padarītajam (D 19.2.58.1). Ja pakalpojumi tika izīrēti diviem īrniekiem jeb darba devējiem, darbiniekam jeb darbu izīrētājam pienācās strādāt tā labā, kurš hronoloģiski pirmais bija noslēdzis ar viņu līgumu (D 19.2.26). Darba devējam jeb īrniekam piekrita tiesības tiesas ceļā pieprasīt no darbinieka jeb izīrētāja to pienākumu izpildi, kurus viņš bija uzņēmis (D 19.2.48. pr., C 4. 65. 22). Avotos rodamas normas, kas vērstas pret darba devēju jeb īrnieku patvaļu un vardarbību pret saviem darbiniekiem jeb darbu izīrētājiem (D 19.2.13.4).

Darbuzņēmuma līgums (*locatio conductio operis (faciendi)*) bija līgums, saskaņā ar kuru uzņēmējs kā īrnieks (*conductor, redemptor operis*) uzņēmās pienākumu veikt pakalpojumus vai darbus (*opus*) no izīrētāja jeb pasūtītāja piegādātā materiāla vai ar viņa materiālu par savstarpēji norunātu samaksu (*merces*).

Avotos minēts, piemēram, par dārgakmeņu apstrādi (D 19.2.13.5), drēbju tīrīšanas pakalpojumiem (D 19.2.13.6, sk. arī D 19.2.25.8, D 19.2.60.2, I 3.24.1), drēbnieka pakalpojumiem (I 3. 24.1, sk. arī D 19.2.25.8), aizgādību pār lietām pret samaksu (D 19.2.40), zeltkaļa pakalpojumiem (I 3.24.4) un starpniecību kviešu un miežu iepirkšanā publiskām vajadzībām (C 4. 65.14).

Ja darba izgatavošanai izmantoja izgatavotājam piederošu materiālu, tas bija pārdevuma līgums (*emptio*), nevis darbuzņēmuma līgums (I 3.24.4). Pušu atrunātie maksāšanas noteikumi varēja paredzēt vai nu maksāšanu par visu darbu kopumā, vai pa daļām – atsevišķi par katru paveicamā darba tehnoloģisko elementu (D 19.2.51.1). Līgumā atrunātā pakalpojuma cena varēja tikt attiecināta uz visu darbu apjomu kopumā vai arī sadalīta pa atsevišķām pozīcijām (D 19.2.51.1). Cenā varēja iekļaut atsevišķi izdalītas materiālu un darbaspēka izmaksas (D 19.2.30.3). Tika praktizēta gan gabaldarba samaksa (D 19.2.30.3), gan maksāšana par noliktiem laika intervāliem (D 19.2.51.1).

Lai iestātos samaksas veikšanas pienākums, kā nosacījumu parasti atrunāja pasūtītāja jeb izīrētāja vai kādas trešās personas dotu apstiprinājumu – darbu pieņemšanu (D 19.2.24 pr., D 19.2.30.3, D 19.2.36, D 19.2.37, D 19.2.51.1, D 19.2.60.3).

Līdz brīdim, kad pasūtītājs jeb izīrētājs pieņēma darbus, tie atradās īrnieka jeb uzņēmēja atbildībā, kurš uzņēmās risku par paveiktā darba iespējamu bojāeju (D 19.2.36). Izņēmums bija nepārvaramas varas (*vis maior*) gadījumi, kad, ja vien puses nebija citādi vienojušās (sk. D 19.2.13.5), cieta pasūtītājs jeb izīrētājs, nevis uzņēmējs jeb īrnieks (D 19.2.37, D 19.2.36). Tādējādi uzņēmējs jeb īrnieks neatbildēja par bojājumiem un zaudējumiem, kas cēlušies dabas spēku (*vi naturali*) ietekmē, saglabājot tiesības uz samaksu par padarīto (D 19.2.59). Tāpat pasūtītājs jeb izīrētājs uzņēmās bojāejas risku, ja viņa vainas dēļ bija kavēta pieņemšana vai notikusi izvairīšanās no darbu pieņemšanas (D 19.2.36).

Allars Apsītis, Dace Tarasova. Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību regulēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuzņēmuma līgums

Savukārt, ja negadījums bija noticis nevis nepārvaramas varas ietekmē, bet gan nekvalitatīvi izpildītu darbu, nepareizi pielietotu tehnoloģiju vai citu līdzīgu iemeslu dēļ, zaudējumu ciešana piekrita uzņēmējam jeb īrniekam (D 19.2.62, D 19.2.13.5). Jāpiebilst, ka saistībā ar nomas jeb īres līgumiem (iznomāšanu un nomāšanu) (*locatio conductio*) funkcionēja vispārējs nosacījums, ka ir iespējama atbildības prasīšana par pieļauto viltu jeb tīšu kaitējumu (*dolus*) un paaugstinātas rūpības trūkumu – respektīvi, pastāvēja paaugstināta atbildība par uzticētās lietas saglabāšanu (*custodia*), kas nozīmēja atbildību arī par rupju un vieglu neuzmanību (*culpa*) un nejaušiem negadījumiem (*casus*) (piemēram, uzticētās lietas nozagšanu, nodarbinātā personāla rīcību). Ja puses nebija citādi vienojušās, atbildības limits neietvēra nepārvaramas varas gadījumus, kam pretoties nav mūsu varā (*casum, cui resisti non potest*) (C 4.65.28; D 19.2.13.6).

Uzņemto saistību nepildīšanas gadījumā pret vainojamo uzņēmēju jeb īrnieku varēja vērsties tiesā ar atbilstīgu prasījumu no nomas jeb īres līguma (*ex locato actione*) (C 4.65.14, D 19.2.51.1). Prasītājam labvēlīga sprieduma gadījumā bija iespējams atgūt pamatparādu kopā ar procentiem (C 4.65.2).

Ja uzņēmējam jeb īrniekam uzticētā lieta bija zaudēta kādas trešās personas rīcības (piemēram, zādzības) dēļ un uzņēmējs jeb īrnieks kompensēja pasūtītājam jeb izīrētājam tā zudušās lietas vērtību, pēdējam piekrita pienākums nodot jeb cedēt uzņēmējam jeb īrniekam savas tiesības vērsties pret minēto trešo personu – tiesības, kas viņam kā lietas īpašniekam pienācās (D 19.2.25.8). Ja pasūtītājam jeb izīrētājam bija iespēja celt prasījumu pret zagli, kas viņam piederošo un uzņēmējam jeb īrniekam uzticēto lietu nozadzis, bet pasūtītājs jeb izīrētājs kādu apsvērumu dēļ izvēlējās prasījumu pret zagli necelt, viņa prasījuma tiesības pret uzņēmēju jeb īrnieku vienalga saglabājās (D 19.2.60.2).

Par darbuzņēmuma līgumu (*locatio conductio operis*) uzskatīja arī līgumu par preču vai pasažieru **transportēšanu** / pārvadāšanu (sk. D 19.2.11.3, D 19.2.13 pr., D 19.2.25.7, D 19.2.60.8) un uzņēmēja jeb īrnieka (*conductor*) veiktus **būvdarbus** uz pasūtītāja jeb izīrētāja (*locator*) zemes (sk. D 19.2.22.2, D 19.2.30.3, D 19.2.59, D 19.2.60.3, D 19.2.60.4, C 4.65.2 u. c.).

Iepriekšminēto līgumu – gan darbu īres jeb darba līguma (*locatio conductio operarum*), gan arī darbuzņēmuma līguma (*locatio conductio operis (faciendi)*) – tiesiskais regulējums atzīstams par savam laikam pietiekami efektīvu, visai detalizētu un komplīcētu legālo aparātu pilsoņu mantisko interešu aizsardzībai.

Pētījuma rezultāti prezentēti RSU Juridiskās fakultātes organizētajā starptautiskajā zinātniski praktiskajā konferencē “Tiesiskās sistēmas modernizācijas virzieni: reālais stāvoklis un nākotnes perspektīvas” (Rīgā 2017. gada 26. aprīlī).

*Allars Apsītis, Dace Tarasova. Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību
reglamentēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuzņēmuma līgums*

Adaptation of Lease / Hire Contract in Regulation of Employment Relationship, or Roman Contract of Employment and Roman Contract for Work

Abstract

The article deals with the results of the research performed on the original sources of the Roman Law in reference to legal construction concerning free persons' (but not slaves) employment for a certain payment on mutual agreement, which were based on legal grounds of lease / hire contract (*locatio conductio*), particularly on the legal basis of the contract of employment (*locatio conductio operarum*) and contract for work (*locatio conductio operis*).

Contract of employment (*locatio conductio operarum*) was a hire of another person's labour / services, where the employee as a lessor (*locator*) of his labour provided his services (*operae*) to the employer as a lessee (*conductor*) according to mutual agreement. Employee / lessor was entitled to a certain and appropriate remuneration / salary (*merces*). Contract for work (*locatio conductio operis (faciendi)*) was an agreement according to which the contractor / employee as a lessee (*conductor, redemptor operis*) had obligations to fulfil services or certain work on or from material supplied by the Commissioning Party / employer / lessor (*locator*), who took the obligation to pay the wages (*merces*) agreed upon.

There is, inter alia, described and analysed legal regulation found in the sources of the Roman Law regarding the rights and obligations of the contracting parties, the duration of contracts, pricing and terms of payment, approval and acceptance of work, risks and liabilities, mechanisms for protecting infringed rights etc.

The legal regulation of the aforementioned contracts must be regarded as sufficiently detailed, complex and effective legal apparatus for protection of material interests of Roman citizens.

Keywords: Roman Law, contract of employment, contract for work.

Literatūra

1. Apsītis, A. The reimbursement for the medical treatment expenses within the framework of Roman Partnership Agreement (*Societa*). *SHS WEB Conferences*. 2014, (10), 1–6. Iegūts no: <http://dx.doi.org/10.1051/shsconf/20141000003> [sk. 24.09.2017].
2. Berger, A. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, (1953) 1991. 461, 493, 539.
3. Krueger, P. (Ed.) *Corpus Iuris Civilis*. Vol. 2: Codex Iustinianus. Berolini: Weidmannos, 1906. 93, 189, 190, 351, 479. Iegūts no: <http://fama2.us.es/fde/ocr/2007/corpusIurisCivilisCodexIustinianus.pdf>, 123, 219, 220, 381, 509. [sk. 24.09.2017].

Allars Apsītis, Dace Tarasova. Nomas jeb īres līguma piemērošana darba tiesisko attiecību reglamentēšanai jeb romiešu darbu īres līgums un romiešu darbuuzņēmuma līgums

4. Krueger, P., Mommsen, T. (Eds.) Iustiniani Digesta. No: *Corpus Iuris Civilis*. Vol. 1: *Institutiones Digesta*. Berolini: Weidmannos, 1928. 285, 287, 288, 289, 290, 291, 774, 923. Iegūts no: <http://fama2.us.es/fde/ocr/2006/corpusIurisCivilisT1InstitutionesDigesta.pdf>, 368, 370, 371, 372, 373, 374, 857, 1006 [sk. 24.09.2017.].
5. Krueger, P., Mommsen, T. Iustiniani Institutiones. No: *Corpus Iuris Civilis*. Vol. 1: *Institutiones Digesta*. Berolini: Weidmannos, 1928, 40. Iegūts no: <http://fama2.us.es/fde/ocr/2006/corpusIurisCivilisT1InstitutionesDigesta.pdf>, 63 [sk. 24.09.2017.].
6. Tarasova, D. Darba tiesisko attiecību izbeigšanas problemātika Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. un 4. punkta gadījumos. *Socrates: RSU Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls*. 2016, 3(6), 99–107. Iegūts no: https://www.rsu.lv/sites/default/files/imce/Dokumenti/izdevumi/socrates_6_2017.pdf [sk. 24.09.2017.].
7. Darba likums. 20.06.2001. (pamatredakcija). *Latvijas Vēstnesis*, 105 (2492), 06.07.2001. Stājies spēkā 01.06.2002. Konsolidētā redakcijā. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=26019> [sk. 24.09.2017.].

Autoru alfabētiskais rādītājs / Alphabetic List of Authors

Abuseridze, Giga 7

Apsītis, Allars 91

Ārensone, Kristīne 73

Bekmagambetov, Alimzhan Baurzhanovich 19

Grasis, Jānis 33

Kameņeckā-Usova, Marina 40

Kipāne, Aldona 48

Matvejevs, Aleksandrs 85

Tarasova, Dace 91